

ÅRGANG 18

MILJØKRIM

01 // MAI 2015

ØKOKRIM

Intervju Ellen Hambro / s. 4

Anmelder ikke bagateller

Naturkriminalitet / s. 34

Ny vurdering av arter på Rødlista

Utfordringer / s. 44

Sand til begjær og besvær

RE Regionalt utdødd

CR Kritisk truet

EN Sterkt truet

VU Sårbar

NT Nær truet

LC Livskraftig

DD Datamangel

NA Ikke egnet

NE Ikke vurdert

Miljøkrim er et fagblad som inneholder aktuelle artikler om miljøkriminalitet. Hovedområdene er natur, forurensning, arbeidsmiljø, kunst, kultur og dyrevelferd. Det distribueres til politiet, påtalemyndigheten, domstolene, kommunene, naturoppsyn, miljø- og kulturminneforvaltningen, med flere. Bladet blir utgitt tre ganger i året.

Ansvarlig utgiver:

Miljøkrimavdelingen ved ØKOKRIM

Utgitt:

Mai 2015

Ansvarlig redaktør:

Førstestatsadvokat Hans Tore Høviskeland

Redaktør:

Politivadokat Inge Svæe-Grotli

Redaksjon:

Politioverbetjent Kenneth Didriksen

Spesialetterforsker/biolog Joachim Schjolden

Grafisk formgivning:

Rådgiver (design og kommunikasjon)

Lillian Nordby Øktner

Språkvask:

Språkseksjonen ved Kripos

Opplag og trykk:

4 000, Wittusen & Jensen

Der annet ikke er nevnt i magasinet, er fotografiene fra Shutterstock.

Adresse:

ØKOKRIM. Pb. 8193 Dep., 0034 Oslo

Besøksadresse:

C.J. Hambros plass 2 C, 0164 Oslo

Telefon: 23 29 10 00

Telefaks: 23 29 10 01

E-post: miljøkrim.okokrim@politiet.no

Nettside: miljøkrim.no

okokrim.no

Miljøkrimavdelingen ser positivt på bidrag fra leserne, både i form av artikler og bilder, men også innspill og forslag til tema. Frist for bidrag til neste nummer av Miljøkrim (2/2015) er **22. juni**.

Redaksjonen forbeholder seg retten til å redigere innsendte bidrag.

Stoff kan bare gjengis etter tillatelse fra redaktøren og skal krediteres fagbladet Miljøkrim.

Det finnes en rekke konkrete regler om lovlig oppbevaring og bruk av jaktvåpen og ammunisjon. Det finnes også klare regler for hvilke arter som kan skytes til hvilke tider. Grensen mellom hva som er lovlig human jakt, og hva som ikke er det, er derimot uklar. Hvor sannsynlig skal et dødelig utfall være for at et skudd mot hjortevilt kan defineres som human og lovlig?

Les mer om dette på side 27. Foto: Tore Andestad.

INNHold

Utgave 1/2015

04 Portrett: Ellen Hambro

Anmelder ikke bagateller

10 Fokus**14 Historisk fagseminar**

Samarbeid og dyrepolit

18 Evig eies kun det tapte?

Kulturminner som forsvinner, les om Langsteinen og Oseberghaugen.

20 En notorisk forfalsker blir sirklet inn**22 Ekte eller falsk?**

Skriftgranskning

24 Når prosjektering og stillaser svikter**26 Uforklarlig eller uforsvarlig?**

Når er et jaktskudd straffbart?

30 Høyesterett slår ned på juks med rapportering**34 Ny vurdering av arter på Rødlista****39 Avslørt på SMS og GPS**

Smugling og svart omsetning av CITES-listede arter

41 Nanoteknologi og miljø**44 Sand til begjær og besvær****48 Banebrytende etterforskning i hvert punkt**

3D-laserskanning

50 Nye miljøutfordringer i nord

Riksadvokaten

52 Mål og prioriteringer

Etterforskning av miljøkriminalitet

54 Aktuelle dommar**57 Aktuelle førelegg****58 Miljøkrimstatistikk**

LEDER

Ansvarlig redaktør **Hans Tore Hoviskeland**

Noen tanker omkring forslaget til rekreasjonskjøring med snøscooter.

Stortinget behandlet regjeringens forslag om å tillate kommunal godkjenning av såkalt rekreasjonskjøring med snøscooter den 7. mai. ØKOKRIM kom med sin høringsuttalelse til regjeringens forslag høsten 2014, og foreslo blant annet å heve strafferammen. Dette ble ikke tatt til følge. ØKOKRIM mente det var viktig å heve strafferammen i motorferdselloven § 12 fra kun bøtestraff til en strafferamme med fengsel inntil 2 år ved grove overtredelser, noe også Miljødirektoratet var enige i.

En slik heving ville være et klart signal om at brudd på motorferdselloven ikke aksepteres. Selv om strafferammen heves, mente ØKOKRIM at bøtestraff fortsatt ville være den vanligste reaksjonen. Ved grove og gjentatte overtredelser ville man imidlertid ha mulighet til strengere reaksjoner. I vurderingen av om overtredelsen skal anses som grov, var det foreslått blant annet å legge vekt på overtredelsens omfang og virkning, samt graden av skyld og planmessighet. Kriminalitet knyttet til motorferdsel i utmark er erfaringsmessig et konfliktfylt område, vanskelig å etterforske og med lav oppdagelsesrisiko. Det er grunn til å tro at en heving av strafferammen ville avskrekke mange av dem som vurderer å bryte regelverket.

En heving av strafferammen ville også gitt politiet mulighet til å benytte tvangsmidler

som pågripelse, ransaking eller beslag. Man ville også ha sagt noe om samfunnets syn på alvorligheten ved lovbruddet, en symboleffekt som ikke skal undervurderes. Dette hensynet har dessverre blitt svekket slik det står nå.

I Prop. 35 L (2014–2015) skrev departementet at behovet for heving av strafferammen ville vurderes i forbindelse med evaluering av regelverket, og at inndragning av kjøretøy etter straffeloven § 35 annet ledd første ledd være en naturlig reaksjon ved gjentatte eller særlig alvorlige overtredelser. Det er for så vidt riktig, men det er et problem at andres snøscootere ofte brukes ved lovbrudd. Samme mulighet til inndragning finnes også ved overtredelse av andre miljølover, og muligheten til inndragning har aldri tidligere vært benyttet som argument for ikke å heve strafferammen. At strafferammene ikke heves i en så viktig miljølov som motorferdselloven, kan ikke sees å være i samsvar med den utvikling som ellers har vært på miljøområdet, med vesentlig skjerping av strafferammene de siste 25 årene.

Proposisjonen foreslår at Statens naturoppsyn (SNO) skal kunne ilegge overtredelsesgebyr ved overtredelse av motorferdselloven. Forslaget kom overraskende først i proposisjonen, uten at det har vært på høring. En slik praksis vil føre til forskjellsbehandling, avhengig av om man blir tatt av politiet eller SNO. Fra politiet vil reaksjonen være et relativt høyt

forelegg og registrering i politiets registre, med alt det medfører. Hvis man blir tatt to ganger av politiet skal inndragning av snøscooter vurderes. I tillegg vil du ha rett til å nekte å forklare deg hvis du blir stanset av politiet mistenkt for overtredelse av motorferdselloven. Alt dette gjelder ikke hvis du blir tatt av Statens naturoppsyn og får overtredelsesgebyr. I tillegg er det også en vesensforskjell mellom å nekte å vedta forelegget som påtalemyndigheten utsteder (i dag har ikke politiet engang mulighet til å ilegge forenklet forelegg ved denne type overtredelser) og å nekte å vedta et overtredelsesgebyr. I det første tilfellet vil påtalemyndigheten sende saken til domstolen for behandling, men hvis noen nekter å vedta overtredelsesgebyret vil saken følge forvaltningssporet, som innebærer en omfattende og tung byråkratisk prosess.

Jeg synes slik forskjellbehandling på et så viktig miljøkriminalitetsområde, hvor allmennpreventive hensyn veier tungt, blir meget uheldig. Hvorfor kunne ikke departementet ha ventet med forslaget om å ilegge overtredelsesgebyr og heller fått det bedre utredet? Hvorfor ikke bruke samme begrunnelse som ble gitt for ikke å heve strafferammen, nemlig at overtredelsesgebyr vil bli vurdert i forbindelse med en evaluering av regelverket? Nå fremstår det som om man senker alvorlighetsgraden av overtredelser av motorferdselloven.

Tekst: politiadvokat **Inge Svae-Grotli**, ØKOKRIM / Foto s. 4: **John P. Reinertsen**, øvrige: rådgiver **Lillian Nordby Øktner**, ØKOKRIM
// inge.svae-grotli@politiet.no

Hambro innrømmer at det nok er noen praktiske ulemper med en deling av direktoratet, men trekker frem synergieffektene ved å utnytte sammenhengen i kompetansen som fantes i DN og KLIF. De ser at ting virker godt sammen, at de lærer av hverandre og har nytte av nye konstellasjoner.

Anmelder ikke bagateller

For uinnvidde høres kanskje KLIF og SNO ut som SMS-språk. Resultatet av sammenslåingen 1. juli 2013 har imidlertid blitt et «direktorat med stor gjennomslagskraft for miljøsakene», som daværende statsråd Solhjell formulerte det.

– Egentlig er jeg overrasket over hvor bra det fungerer.

Ellen Hambro funderer litt over sin egen konklusjon før hun fortsetter tankerekken:

– Hvis man hadde bygd Norge fra bunn av, hadde man ikke opprettet to atskilte direktorater. Jeg har jobbet i Miljøverndepartementet i mange år og man har alltid diskutert sammenslåing av SFT og DN.

Difi skriver da også i sin erfaringsrapport om fusjonen at den «...viser at sammenslåingsprosessen i all hovedsak oppleves som vellykket.»

Vi møter Ellen Hambro, miljødirektør og leder for 700 ansatte, på kontoret på Etterstad i Oslo, i et nyrehabilitert bygg som tilfredsstillende strengeste miljøkravene. Hun forteller engasjert om anbuds krav, energiklasser og hvilken markeds makt statlige innkjøp kunne hatt med en mer bevisst bruk.

– Regjeringsbeslutningen om sammenslåing høsten 2012 slo ned litt som en bombe. Jeg

steilet litt og tenkte at dette ikke kom til å gå, sier Hambro ettertenksomt og fortsetter:

– Etter hvert modnet det, og jeg skjønte at dette hadde mye for seg. Utgangspunktet var to institusjoner i to byer med to sett ansatte og to

« Miljødirektoratet skal både være demokratiets tjener ved gjennomføring av vedtatt politikk, men også vaktbikkja som er tydelig på om utviklingen er i samsvar med miljømålene

etablerte kulturer. En del av løsningen lå i bruk av moderne teknologi, for eksempel var videokonferanser til stor hjelp. Jeg tror imidlertid ikke

dette hadde vært praktisk mulig for ti år siden, for da var alt slikt teknisk utstyr mye dårligere.

– Så nå har alt falt på plass med kontorer i Oslo og Trondheim?

ØKOKRIM stiller spørsmålet vel vitende om at sammenslåingen medførte mye skepsis og mistro både blant ansatte, miljøorganisasjoner og samarbeidspartnere. Blant annet ble det hevdet at miljødirektøren måtte bruke fly for å komme på jobb.

– Vi skal fortsette å være i to byer, og det er det selvfølgelig noen ulemper med, både sosialt og faglig. Kollegaene treffes ikke ved kaffemaskinen og kopimaskinen. Vi har en del rene Trondheims-enheter og rene Oslo-enheter, og så har vi noen enheter som er delt 50-50 i begge byer. En av dem er vannseksjonen, som jobber med havforvaltning, med medarbeidere på begge steder. Videre er det slik at de som jobber med rovvilt eller farlige kjemikalier, og som faglig ikke har noe med hverandre å gjøre,

kan lokaliseres uavhengig av hverandre.

Det er nok noen praktiske ulemper med en slik deling, innrømmer direktør Hambro, men hun trekker frem synergieffektene ved å utnytte sammenhengen i kompetansen som fantes i DN og KLIF.

– Vi ser at ting virker godt sammen, at vi lærer av hverandre og har nytte av nye konstellasjoner.

Nyttig jobbskifte. «Miljødirektoratet skal både være demokratiets tjener ved gjennomføring av vedtatt politikk, men også vaktbikkja som er tydelig på om utviklingen er i samsvar med miljømålene. Vi skal formidle miljøfakta så det blir forståelig for omverden og være rådgiver og pådriver for et bedre miljø.» Teksten er hentet fra Ellen Hambros pressemelding da hun ble ansatt som miljødirektør i mars 2013.

Hennes vei til direktørstolen startet med jusstudier og embetseksamen i 1991. Hun ble først ansatt som rådgiver i Miljøverndepartementet mens Thorbjørn Berntsen var miljøvernminister, og ble senere seksjonsleder i samme departementet.

Deretter var hun ekspedisjonssjef i Landbruksdepartementet i tre år, før hun i 2007 tok jobben som direktør i det som da het SFT.

SFT skiftet som kjent navn til Klima- og forurensningsdirektoratet, forkortet KLIF, i 2010. Det var herfra Ellen Christine Hambro i 2013 kom inn som Norges første miljødirektør, med et åremål på seks år.

– Du har erfaring fra flere forskjellige fagfelt. Hvordan hjelper dette deg i din nåværende stilling?

– Jeg har opplevd det som ekstremt nyttig å skifte jobb og ståsted, man skjønner mer av hva man kan og ikke kan. Kompetansen nesten dobles med disse overgangene mellom jobber, så det å bevege seg litt er utrolig sunt. Ved å jobbe i landbruksforvaltningen kunne jeg også se miljøforvaltningen utenfra, noe som i seg selv var ganske nyttig.

– Mye av det jeg jobbet med i Landbruksde-

partementet er også veldig knyttet og relatert til miljø. Jeg var ekspedisjonssjef i avdeling for skog og ressurspolitikk, og det er klart at å ha jobbet med grensesnittet mellom bioenergi, klima, bærekraftig skogbruk og jordvern er noe jeg har nytte av den dag i dag.

– Landbrukssektoren er også en veldig hyggelig sektor og har det til felles med miljøvernområdet at veldig mange som jobber der som

« Det er en bransje som har dobbel risiko, i og med at de har motsatt økonomi. De tar imot penger når de tar imot avfallet, og så de har utgifter ved å behandle det.

er genuint opptatt av fagfeltet og legger sjelen i det de driver med, sier Hambro.

– Er det store forskjeller å jobbe som del av embetsverket i et departement sammenlignet med stillingen i et direktorat?

– Ja. Når man jobber i embetsverket er man en del av sekretariatet for politisk ledelse, og skal ha veldig anonym rolle i mediebildet. Hvilke råd man gir til politikere er jo ikke offentlig kjent. Men når man jobber i et selvstendig direktorat er man del av den ytre etat og vår kommunikasjon til departementet er offentlig.

Miljødirektøren fremholder at hun er veldig opptatt av en tydelig rolleforståelse. Selv om direktoratet ikke er del av det politiske sekretariatet, er det like fullt underlagt politisk styring.

– Det er stortingsmeldinger og proposisjoner som definerer rammene, målene og aktivitetene våre. Vi får tildelingsbrev som forteller hva vi skal prioritere og har derfor begrenset frihet. Vi er i veldig stor grad et gjennomføringsapparat for regjeringens politikk, og dermed demokratiets tjener, men vi skal også gi råd om utvikling av politikken basert på våre faglige vurderinger.

Internkontroll. Vi dreier samtalen inn på spesifikke tema som bedriftenes ansvar for egenkontroll og vil vite mer om risikovurderinger og internkontroll.

– Direktoratet gir konsesjoner og tillatelser under forutsetning av at virksomhetene oppfyller krav til internkontroll og risikovurderinger. Stiller direktoratet krav til spesifikk kompetanse hos de personene i virksomhetene som faktisk skal oppfylle pliktene?

– Generelt må alle bedriftene vi gir konsesjon oppfylle våre krav til utslipp og ha et fungerende internkontrollsystem, understreker Hambro, med trykk på fungerende.

– Dette betinger at de besitter nødvendig fagkompetanse.

– For noen virksomheter, blant annet de som behandler farlig avfall, har vi i tillegg innført spesifikke krav, som å dokumentere at de har folk med kjemikkompetanse.

– Det er en bransje som på en måte har dobbel risiko, i og med at de har motsatt økonomi. De tar imot penger når de tar imot avfallet, og så har de utgifter ved å behandle det. De fleste andre har utgifter ved å kjøpe råvaren, og så skal de produsere et produkt.

– I tillegg til at de håndterer farlige stoffer ser man i denne bransjen en risiko for at man velger lettvinte løsninger utenfor lovens rammer, i og med at det ligger et grunnleggende økonomisk insentiv til dette i hvordan prisen for håndtering av farlig avfall settes.

– En ting er jo å ha etablert en internkontroll, men hvordan opplever dere bedriftenes etterlevelse av internkontrollen?

– De som har «ordning og reda» i bedriften kjenner ofte reglene godt og etterlever dem deretter, dette henger ofte sammen, forklarer Hambro og trekker fram en sak hennes folk hadde på Vestlandet.

– Inspektørene våre var på kontroll, og da viste styreprotokollen at de hadde hatt dette oppe i styret og sagt: «nå slipper vi ut mer kvikksølv enn vi har lov til, men vi sier ikke fra til SFT. Vi kjører på videre og ser om de finner

det ut». Det er i seg selv ekstra ille. Man er klar over problemet, men bryter plikten til å si fra.

– Har dere et system for å behandle tips og henvendelser som kommer inn?

– Ja, vi prøver å gå systematisk til verks og etterstreber like behandlingsrutiner for det som i utgangspunktet er helt ulike sakstyper, sier Hambro, og fremholder at de som bryter reglene om naturmangfold veldig ofte er enkeltpersoner som jakter, fisker eller kjører skuter ulovlig. Når det gjelder forurensning har direktoratet erfart at det ofte er profesjonelle aktører og bedrifter som er involvert.

– Da blir det en annen type kontroll og tilnærming til hendelsen og aktøren.

Vurdering før anmeldelse. Hambro forklarer at hennes direktorat alltid vurderer hvordan brudd på regler skal følges opp av forvaltningen og hva som skal til før de anmelder.

– Vi har sagt at vi ikke anmelder bagateller. Vi gjør en kvalifisert vurdering av om bruddet er alvorlig før vi går til anmeldelse. Men i alle sakene der vi mener det er klart skyldgrunnlag og alvorlige miljøkonsekvenser går vi til anmeldelse, poengterer miljødirektøren med en alvorlig mine.

– Og hva utgjør dette i faktiske anmeldelser?

– Jeg ser at vi har 200 anmeldelser i året for brudd naturmangfoldbestemmelsene, og kanskje 10–15 for brudd på forurensningsbestemmelsene. Det er mulig vi har for høy terskel på forurensning og for lav terskel på naturmangfold. Dette er som nevnt veldig ulike typer kriminalitet, men vi jobber nå med å lage en felles anmeldelsespraksis for hele direktoratet og skal se litt på hva slags linje vi bør legge oss på.

« Vi er ikke ute etter å ta flest mulig med buksa nede, men flest mulig med buksa oppe

– Dersom vi skal ha ulike terskler for å anmelde for forskjellige områder, skal det i hvert fall være gjennomtenkt og begrunnet, konkluderer Hambro. Hun viser til uttalelsen fra riksadvokat Busch på Miljøkonferansen i fjor høst, da han sa at det er bedre å få anmeldelsen i tide enn å få den velskrevet, men for sent.

– Jeg er også opptatt av at vi ikke nødvendigvis er ferdige med saken når vi har levert

en anmeldelse til politiet. Vi går gjerne i dialog for å gi mer informasjon under etterforskningen, og kan bidra med både rettslig og miljøfaglig kompetanse. Jeg tror det ligger et uutnyttet potensial i å forsterke denne dialogen, og det er viktig at vi videreutvikler samarbeidet med politiet og påtalemyndigheten.

– Utfordringen er hvordan vi kan samarbeide enda bedre, samtidig som vi holder rollene klart atskilte.

Kystverket på Hardangervidda. – I politiet har fokuset på beredskap blitt sterkere den siste tiden. Hvilket ansvar og planer har Miljødirektoratet knyttet til akutte miljøhendelser, for eksempel ved akutt forurensning?

– Det er et eget kapittel i forurensningsloven om akutt forurensning, og da trer egne bestemmelser inn. Disse bestemmelsene var SFTs ansvar fram til 2003, da de ble det lagt til Kystverket. Kystverket er derfor faktisk beredskapsmyndighet ved akutt forurensning i Norge, forklarer Hambro.

– Så når et skip går på grunn og oljen lekker ut, er det Kystverket som har myndighet og kan fatte pålegg i den akutte situasjonen. Det samme gjelder hvis en trailer med kjemikalier velter på Hardangervidda. Selv om det høres

rart ut, så er Kystverket akuttmyndigheten også i slike tilfeller. Men vi regulerer jo beredskapskrav til oljeindustrien og til landbasert industri som en del av internkontrollen, som vi snakket om i stad.

– *Hvordan ser du på bruk av anmeldte og uanmeldte tilsyn?*

– Vi har nok økt andelen uanmeldte tilsyn de senere årene, sier Hambro og følger opp med å svare på spørsmålet som henger i luften

– Det er noen som tror at når vi varsler et tilsyn, så kan man rydde opp i alt og så blir ingenting avdekket. Vi har faktisk avdekket alvorlige brudd under varslede tilsyn og det hender også at vi kommer på uanmeldte tilsyn og ikke finner noen ting.

– Hvis vi varsler og sier vi kommer om en uke og skal ha et fullt tilsyn, så klarer man ikke å skjule alvorlige brudd på regelverket på den korte tiden.

– Det er ikke sånn at et varslet tilsyn er et liksom-tilsyn, som noen har hevdet. Samtidig er det viktig å variere tilsynsformen. Når vi gjennomfører et tilsyn på en bedrift, og skal gå gjennom alle systemer og intervju direktører og folk i fabrikkhallen, er det ofte nyttig at dette er varslet. Bedriften må få sette av tid og rom og tilrettelegge for at våre folk skal få gjort job-

ben. Andre ganger er det mest hensiktsmessig å komme overraskende og kontrollere ting. Så vi gjør begge deler.

– Jeg pleier å si at vi ikke er ute etter å ta flest mulig med buksa nede, men flest mulig med buksa oppe. Så hvis de skjerper seg, så okay, da har vi i og for seg oppnådd det vi ville.

– *Hvilke virkemidler har dere i dette arbeidet?*

« Jeg tror personstraff er viktig fordi dette er et ledelsesspørsmål i en bedrift: hva slags kultur, hva slags respekt har vi for regelverket, hvor viktig er det?

– Vi har egentlig de samme virkemidlene som andre forvaltningsmyndigheter, ettersom vi ikke har ikke overtredelsesgebyr på andre områder enn klimakvoteforskriften. Vi jobber nå med mulig endring både av produktkontrollen og forurensningsloven for å se på om vi burde hatt overtredelsesgebyr der, og vi ser også på strafferammene.

– Det er jo ikke bare anmeldelse som kan benyttes. Vi må se hvordan vi utnytter virkemidlene våre der vi finner alvorlige brudd. Vi kan jo gå til midlertidig stansing av en bedrift eller trekke tilbake en tillatelse, og de siste årene har vi brukt den type virkemidler i større grad enn vi gjorde før, og sånn sett blitt hardere i klypa. Vårt formål er jo ikke å avsløre flest mulig skurker, men å sørge for at regelverket følges.

– *Hvordan er samarbeidet med politiet?*

– Vi synes at vi har veldig bra samarbeid med politiet sentralt, med ØKOKRIM, og jeg tror også at SNO er veldig fornøyd med samarbeidet de har med lokalt politi, på alt fra snøscooteraksjoner til laksegarnbeslag.

– Vi har jo vært misfornøyd med noen henleggelse og jeg opplever særlig at politiet kanskje synes produktregelverket er litt fremmed. Dette er et område vi hadde ønsket litt mer fokus på. Men samarbeidet er generelt godt og vi ser stadig at alvorlig industriell miljøkriminalitet straffer seg, sier miljødirektøren og trekker fram økt bruk av personstraff og mye høyere straffenivå.

– Jeg tror personstraff er viktig fordi dette er et ledelsesspørsmål i en bedrift: hva slags kultur, hva slags respekt har vi for regelverket, hvor viktig er det?

– Jeg tenker det er viktig å få opp noen saker som viser allmennheten at dette er alvorlig, denne type brudd vil ikke samfunnet ha noe av.

– I enkelte saker, som berører flere politidistrikt, så lur vi på om politiet snakker godt nok sammen over distriktsgrensene, og om de vurderer saken likt. Vi har for øvrig uttalt oss til politianalysen og påpekt viktigheten av større politidistrikter og profesjonaliserte enheter med spesielt ansvar for dette området.

– Klarer Miljødirektoratet å etterleve en ensartet praksis, for eksempel i arbeidet som skjer via fylkesmennene?

– Ensartet praksis er viktig for oss. Fylkesmennene og miljøvernavdelingene deres er jo underlagt oss og er våre forlengede armer. De er på mange måter regionkontorene våre. Det skal jo ikke være 18 forskjellige terskler i Norge på hvor strenge rensekravene er eller hva som anses som alvorlige brudd, men det er nok faktisk slik i praksis.

– Vi jobber derfor kontinuerlig med å lage veiledningsmateriale til fylkesmennene og holde samlinger for å sørge for enhetlig praksis. Også andre etater, for eksempel Mattilsynet med sine regionkontor og lokalkontor, har en stor utfordring der. Vi skal reagere likt i like saker.

– Er tvangsmulkt et viktig virkemiddel i direktoratets arbeid?

– Faktisk, da Stortinget vedtok forurensningsloven syns de tvangsmulkt var et så enkelt ord at de kalte det forurensningsgebyr. Det bidro jo ytterligere til forvirring, men nå er det tilbake igjen. Det heter tvangsmulkt, for det er det det er. Og det er et av de virkemidlene vi har, og vi ser det er veldig effektivt. Vi pålegger en bedrift å gjøre sånn og sånn innen da og da, hvis ikke påløper det en tvangsmulkt. Det er et språk de forstår.

– Gjøres økonomiske vurderinger av virksomheten før mulkt fastsettes?

– En enkeltbedrift med tre ansatte får en annen størrelse på tvangsmulkten enn Borregaard eller Statoil.

Miljødirektoratet

Miljødirektoratet er et norsk direktorat som ble opprettet 1. juli 2013 gjennom en sammenslåing av Direktoratet for naturforvaltning og Klima- og forurensningsdirektoratet. Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet.

Miljødirektoratet har kontorer både i Oslo og i Trondheim;

- I Trondheim ligger avdelingene med hovedansvar for naturforvaltning og områdevern.
- I Oslo ligger avdelingene med hovedansvar for klima og forurensning.

Det er i overkant av 700 ansatte, med omtrent 360 i Oslo og 250 i Trondheim. I tillegg er det 100 ansatte i Statens Naturoppsyn (SNO), som er et feltapparat med over 60 lokalkontor spredd rundt i landet.

Miljødirektoratet har sentrale oppgaver og ansvarsområder i arbeidet med å forvalte

norsk natur og hindre forurensning.

Direktoratet skal overvåke miljøtilstanden og formidle informasjon, være myndighetsutøver, styre og veilede på regionalt og kommunalt nivå, samarbeide med berørte sektormyndigheter, være faglig rådgiver og bidra i internasjonalt miljøarbeid.

Miljødirektoratet har viktige oppgaver som skal bidra til å nå målene på disse områdene:

- stabilt klima / styrket tilpasningsevne
- mangfoldige skoger
- storslåtte fjellandskap
- frodige våtmarker
- giftfritt miljø
- aktivt friluftsliv
- verdifulle kulturlandskap
- levende hav og kyst
- livskraftige elver og innsjøer
- mindre avfall og mer gjenvinning
- ren luft og mindre støy

Skuddplassering – et tema som engasjerer

Temaet «hodeskudd» har engasjert mange etter Miljøkrims artikkel i utgave nr. 2/2014. Artikkelen til Tore Andestad på side 27 gir ytterligere utdy-

ping og innsikt. Skuddplassering har også fått omtale i bladet Jeger nr. 3/2015 (som utgis av Egmont) hvor undertegnede på vegne av Miljø-

krim innga tilsvaer med ytterligere henvisninger til de rettskilder som er relevant for problemstillingen, herunder dyrevelferdsloven § 20.

vilt &
VITEN

Hodeskudd mot vilt – er det straffbart?

At hodeskudd ikke er å anbefale, er det liten tvil om. Men er det straffbart? Det er jurist Pål Jensen og Økokrim ikke helt enige om.

(Foto: Kjetil Arnesen/Avbildnings)

JAKT SKAL ETTER VILTOVEN §19 – utøves på slikt måte at viltet ikke utsettes for unødige lidelser. Med dette settes det en rettslig standard for hva som til enhver tid vil aksepteres som god jegermoral. Høyesterett har dessuten presisert at også jaktutøverne har den oppsatta fare fra unødige lidelser rammer. Som lovgiver framholder i proposisjon 161 L (2012–2013), forbindelse med de siste endringene i viltoven, så medfører jakt «endret en viss risiko for skadeforring og dermed følgende lidelser for viltet». Der ligger i jaktens natur at avlivningen vil utsette vil-

ter for lidelse, noe annet er uanskelig. Derfor er det også bare de vanlige lidelsene loven setter forhold mot.

AT AVLIVNINGEN AV VILT skal skje så effektivt og skånsomt som mulig er en del av dette. Selv den mest skånsomme og riktige jeger opplever skadeforring, og dette er ikke i seg selv straffbart. Dermed kan det stille seg annerledes dersom skuddet løses under særlig kritiskverdige omstendigheter, for eksempel under svært dårlige lysforhold. For å avgjøre hvorvidt skuddet er straffbart eller ikke, må flere momenter trekkes inn i en konkret helhetsvurdering, eksempelvis jegerforberedelse, avstand, vilts vinkel og eventuelle bevegelse, lysforhold, hindringer, skytestilling, våpen, skiktemiddel, ammunisjon – og valg av skuddplassering. Til det siste hevdes det i Miljøkrim nr. 3/2014, Økokrim eget blad, at hodeskudd mot vilt vil være i strid med viltovens §19 og straffbart. Det er det neppe deknning for å hevde.

LA MEG LIKEVEL understreke at også jeg naturloven er enig i at skudd mot hoder ofte vil være uforsvarlig, og at skudd-

Inhumant og uforsvarlig

ØKOKRIM FASTHOLDER AT hodeskudd som førsteskudd mot vilt innebærer inhumant og uforsvarlig §19. Særlig synes advokat Jensen å nedtone betydningen av at Høyesterett har slått fast at §19 også kommer de tilfelle hvor påskyning vil utgjøre en fare for unødige lidelser for viltet der skytes mot. Selv flere momenter i en helhetsvurdering kan ikke oppveie de momentene knyttet til vilts anatomi og den betydelige forskjell det er å rette skudd mot hoder framfor hjerne- og lunge-regioner.

I VÅR ARTIKKEL i Miljøkrim 2/2014 rettet vi særlig fokus på viltoven §19, da denne er sentralt i jegermiljøet. Det har de senere år også vært en betydelig rettsutvikling i sner på dyr og dyrs velferd, herunder for viltskade. Jakt har således tradisjon og utgjør en aktivitet som er mye positivt å si om. Samtidig må det erkjennes at jaktutøverne i 2013 i vesentlig grad utøver i rekreasjonssammenheng, hvilket villet større krav til utøvelsen som friluftsliv enn det som hadde vært.

teriskabund tilgjengelig. Etter rettslig styr gjorde dette at «den jakt som har vært bedrevet i lønnes av viltoven §19». Dette er det vanskelig å være enig med rettslig. Men kan man så dette uttale at hodeskudd isolert sett er ulovlig? Nei, det kan man ikke, og nærmest har ikke en enlig jegerstand men vilt som rettskilde.

I DEN NÆVNT artikkelen nevnes det to kjeller som skal begynne forfatteren syn: Der han kaller «nye forarbeider» og endom fra Kristiansund ringet fra 2013. Ligger av disse kildene ga innledet med nevnte stotte, Tingrettsinstansen gjaldt en gjeldsbrev som hadde felt av og rådyr med en ulovlig. Retten peker da på flere kritiskverdige omstendigheter: At der var benyttet en vilt – som bare har en hodeskudd av den anslagsligning som er kjent og at hodeskudd mot vilt innebærer en betydelig fare- og skadeforring. Retten peker også på at riktige hadde gjort så- endre og om et eventuelt var innkudd. Han hadde dessuten ikke jegermoral eller et-

teriskabund tilgjengelig. Etter rettslig styr gjorde dette at «den jakt som har vært bedrevet i lønnes av viltoven §19». Dette er det vanskelig å være enig med rettslig. Men kan man så dette uttale at hodeskudd isolert sett er ulovlig? Nei, det kan man ikke, og nærmest har ikke en enlig jegerstand men vilt som rettskilde.

SÅ VISES DET til proposisjon 161 L (2012–2013) som gjelder endringer i viltoven. For det første er det da vesentlig å merke seg at §19 ikke var en del av bestemmelsen som denne proposisjonen omhandler, eller tok sikte på å endre. For det andre synes uttalelsen der vises til §12, som er generell bakgrunnsforutsetning for lovendringer. Her uttaler departementet at en jeger blant annet «må plassere skuddet forfarlig, d.v.s. i hjerne- lunge-regionen, og som nødvendig gjennomfører et oppfølgingskudd». Dette som en generell uttalelse ikke kontrovers.

KONKLUSJONEN MÅ VÆRE at det ikke er så enkelt at hodeskudd per definisjon vil være ulovlig. Men som jeger skal du tenke deg ekstra godt om. Hodeskudd er i tillegg med flere andre skadeforringene, noe som krever og da skal ha innføddes på det side for at skuddet vil være for- svarlig og lovlig.

Pål S. Jensen, advokat

Økokrim viser til advokat Jensens debattinnlegg vedrørende hodeskudd mot vilt. Vi ser positivt på at temaet blir gjenstand for diskusjon.

ØKOKRIM FASTHOLDER AT hodeskudd som førsteskudd mot vilt innebærer inhumant og uforsvarlig §19. Særlig synes advokat Jensen å nedtone betydningen av at Høyesterett har slått fast at §19 også kommer de tilfelle hvor påskyning vil utgjøre en fare for unødige lidelser for viltet der skytes mot. Selv flere momenter i en helhetsvurdering kan ikke oppveie de momentene knyttet til vilts anatomi og den betydelige forskjell det er å rette skudd mot hoder framfor hjerne- og lunge-regioner.

I VÅR ARTIKKEL i Miljøkrim 2/2014 rettet vi særlig fokus på viltoven §19, da denne er sentralt i jegermiljøet. Det har de senere år også vært en betydelig rettsutvikling i sner på dyr og dyrs velferd, herunder for viltskade. Jakt har således tradisjon og utgjør en aktivitet som er mye positivt å si om. Samtidig må det erkjennes at jaktutøverne i 2013 i vesentlig grad utøver i rekreasjonssammenheng, hvilket villet større krav til utøvelsen som friluftsliv enn det som hadde vært.

NÅR DET GJELDER jakt på hjortevilt, vil skudd mot hjerne være uforsvarlig annet enn for å selve er ligende for fra klubb. Dette fordi hjernen er liten i forhold til hodets størrelse, og faren for skadeforring er meget stor. Et skudd i hjerne- lunge-regionen regnes som slikt utfall. Kommentarene til dyrevelferdsloven §20 harde angå i den tilhørende jegeropp- læringen for alle nye jeger.

DET FINNES OGSÅ andre rettslige kilder som underbygger det som er framhevet ovenfor og i artikkelen i 2/2014. I for- skrift om avlivning av dyr, som er lignende i dyrevelferdsloven §12, finnes for eksempel bestemmelse om avlivningsteknikk i forskriftens §14.

VED NEDAVLIVNING AV DYR med skytevåpen på lang hold, j. forordning (EF) nr. 1099/2009 artikkel 19, skal skuddet rettes mot dyrets hjerte-region. Den som bærer skytevåpen til avlivning skal ha bestått jegerprøven i tillegg til å oppfylle forordning (EF) nr. 1099/2009 artikkel 7 nummer 1.

AVSLUTNINGSVIS VIL ØKOKRIM i anbeve- at vi foreslar advokat Jensen slik at også han mener at hodeskudd som hovedregel og i de fleste tilfeller vil være uforsvarlig. Økokrim mener altså at normen er streng og mer absolutt. Uavhengig av straff- barhet er det uansett meget gode grunner for å avstå fra hodeskudd ved utøvelse av jakt på større vilt.

EUs tømmerforordning

Av: Landbruks- og matdepartementet, Landbruksdirektoratet, Klima- og miljødepartementet og Miljødirektoratet

EUs tømmerforordning, som trådte i kraft i EU i mars 2013, er en viktig del av EUs politikk mot ulovlig hogst og handel med tømmer og treprodukter av ulovlig opprinnelse.

Tømmerforordningen fastsetter forpliktelser for virksomheter som bringer tømmer og treprodukter i omsetning på det indre marked for første gang og for forhandlere av de samme produktene. Forordningen forbyr omsetning av tømmer og treprodukter som stammer fra

ulovlig avvirking. Den pålegger virksomhetene å følge prosedyrer for å forsikre seg om produktenes lovliggjort i henhold til lovverket i opprinnelseslandet.

Det er nå klart at tømmerforordningen innlemmes i EØS-avtalen 1. mai 2015. Tømmerforordningen får dermed virkning fra samme dag for EØS-statene Norge, Island og Lichtenstein.

Klima- og miljødepartementet og Land-

bruks- og matdepartementet vil fastsette forskrifter som gjennomfører forordningen i norsk rett fra denne dato. Miljødirektoratet vil være ansvarlig myndighet for oppfølging av forskriften om import av tømmer og treprodukter. Det vil bli ført tilsyn med virksomheter som bringer slikt tømmer og treprodukter i omsetning for første gang i EØS-området. Landbruksdirektoratet skal være ansvarlig myndighet for tømmer og treprodukter med opprinnelse i Norge.

Rasering av kulturminner i Irak og Syria

Av: **Miljøkrimredaksjonen, ØKOKRIM**

Miljøkrim har i flere tidligere artikler omtalt hvordan uerstattelige kulturminner i destabiliserte deler av verden blir plyndret og solgt videre via kriminelle nettverk. Allerede før krigen brøt ut i Syria sendte Interpol en advarsel til sine medlemsland om faren for at oldtidssteder og kulturminner i Midtøsten, som representerer verdensarven, stod i fare for å bli ødelagt.

Når dette nå dessverre har blitt virkeliggjort er et virkemiddel å fjerne omsetningsmarkedet som denne typen gjenstander utgjør. Både FNs sikkerhetsråd og Unesco arbeider for å begrense skadene som ekstremistgruppene IS og al-Qaida påfører kulturminner. Fra norsk side har utenriksminister Børge Brende og kulturminister Torhild Widvey gått ut med en felles appell for å understreke gjeldende norsk

og internasjonalt lovverk på området og med henstilling til både privat- og fagpersoner om å rette seg etter dette.

De aktuelle statsrådene oppfordrer i sin anmodning om at mistanke om ulovlig innførte gjenstander skal meldes til ØKOKRIM.

Les fellesappellen her: https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/pm_kulturminner/id2401029/ Miljøkrim viser også til kulturminneloven § 23 a, jf. 27 som oppstiller straff for innførsel av kulturgjenstander som er ulovlig utført fra en stat hvor det er iverksatt internasjonale tiltak mot illegal import, eksport og handel med kulturgjenstander. Slike restriktive tiltak er blant annet innført overfor gjenstander som stammer fra Syria og Irak.

Hvis du har et bilde du vil dele med leserne, send ditt bidrag til miljokrim.okokrim@politiet.no med en beskrivelse og eventuelt en tittel.

Blinkskuddet

Foto: spesialetterforsker og biolog **Joachim Schjolden**, ØKOKRIM. Bildet viser en bred blålibelle (hunn).

Avslørt av Facebook – ulovlig eggsanking i Røstlandet naturreservat

Av: **Politiadvokat** Margrete Torseter

Sankingen skulle ha skjedd i Røstlandet naturreservat, som er vernet særlig på grunn av det rike og spesielle fuglelivet. I dette naturreservatet er dyre- og fuglelivet, herunder reirplasser, fredet. Det er altså ikke lov å plukke egg der. I tillegg er egg fra arten fiskemåke fredet hele året, uavhengig av om det plukkes i naturreservat eller ikke.

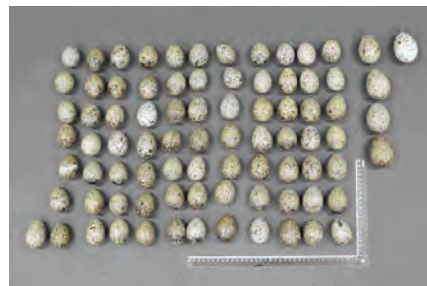
Sankeren ble raskt kontaktet av lensmannen på Værøy og Røst, og erkjente forholdene. Han hevdet at han ikke visste at sankingen var ulovlig, og leverte selv de aktuelle eggene på lensmannskontoret. Etter det politiet har

forstått, er det ikke en sjelden foreteelse at noen plukker måkeegg i reservatet om våren. Desto viktigere var det å ta tak i denne saken, hvor bevisene var gode.

Vi fikk enornitolog tidligere tilknyttet Fylkesmannens miljøvernnavdeling til å foreta en artsbestemmelse av eggene.

Det hele endte med et forelegg på 20 000 kroner utstedt etter ordre fra Statsadvokatene i Nordland for overtredelse av naturmangfoldloven § 75 første ledd jf. § 15 jf. § 77 jf. forskrift om jakt- og fangsttider samt sanking av egg og dun for jaktseongene 1. april 2012–31. mars 2017 §§ 8 og 6, jf. forskrift om fredning

av Røstlandet naturreservat pkt IV. Forelegget er vedtatt. Forelegget går ut på at han sanket minst 83 egg; 77 egg av arten fiskemåke og 6 egg av arten gråmåke og/eller svartbak.

Svenske og finske storskala «eggoister» – har vi dem også i Norge?

Av: **Miljøkrimredaksjonen, ØKOKRIM**

I våre naboland Sverige og Finland har det de senere årene blitt avdekket ulovlig sanking av fugleegg i en skala det nesten er vanskelig å fatte. Bladet «Filter» skrev i okt./nov. 2013 om de tre «Eggoisterna» som lykkes i å stenge ett av Sveriges mest eksklusive naturparadis (Stekenjokkfjellene i Jämtland / Borgefjell nasjonalpark) etter at de hadde bedrevet reirplyndring av flere tusen fugleegg over en periode på noen år. Eggene ble blant annet tatt fra en rekke sjeldne og truede fuglearter.

Fugleegg har meget stor økonomisk verdi i visse samlermiljøer, og reirplyndring er et tiltagende problem, også i Norden. Nylig ble en finsk statsborger dømt i Österbotten tingsrett for å ulovlig sanking av cirka 8 700 egg, hovedsakelig fra Nårpestrakten. Verdien av de ulovlige sankede eggene ble vurdert til cirka 700 000 euro (cirka 5,8 millioner norske kroner).

I domslutningen ble tiltalte idømt 1 års betinget fengsel og krav om erstatning/verdinn-dragning på 250 000 Euro (cirka 2,1 millioner norske kroner) samt fysisk inndragning av

TILLTRÄDESFÖRBUD

Gäller utanför vägbanan

Inom det markerade området på kartan är det tillträde förbjudet mellan den 6 och 30 juni 2012.

I terrängen finns ett rikt fågelliv som enligt lag ska skyddas. Under de senaste åren har det förekommit en systematisk plundring av fågelbon. Länsstyrelserna i Jämtlands och Västerbottens län har därför beslutat om att inrätta ett tillfälligt naturreservat vilket innebär att personer inte får vistas i området den aktuella tiden.

samtligge egg. Retten la således særlig vekt på de økonomiske aspektene ved straffutmålingen (2 års strafferamme). I Finland er det fastsatt egne bestemmelser om verdien av egg mv. fra ulike arter som retten kan se hen til ved straffutmålingen og erstatningsberegningen. I norsk målestokk kan man si at fengselsstraffen synes lav og den økonomiske reaksjonen mot en privatperson uvant høy, men meget interessant. Tas det økonomiske incentivet vekk fra slike svært skadegjørende handlinger, kan

det ha vel så stor allmennpreventiv virkning som trusselen om fengselsstraff (i Norge inntil 3 år, jf. naturmangfoldloven § 75).

Saken fra Røstlandet ovenfor, viser at denne formen for kriminalitet også er høyaktuell i Norge. Det er en form for kriminalitet som «ikke finns» før man begynner å se den. Det er litt som om når man har bestemt seg for å kjøpe bil i en bestemt farge. Plutselig ser man nettopp biler med denne fargen overalt. De fantes der hele tiden, men man så dem bare ikke...

Ny rapport i kampen mot arbeidsmarkeds kriminalitet

Av: **Miljøkrimredaksjonen, ØKOKRIM**

Arbeidsmarkeds kriminalitet er et sammensatt felt som dekker mange former for lovbrudd, deriblant sosial dumping, tvangsarbeid, bruk av ulovlig arbeidskraft og hvitvasking av utbytte fra kriminell handling. Det kan være vanskelig å avdekke slik type kriminalitet, og konsekvensene av den utgjør en stor trussel for samfunnet.

For første gang har kontrolletatene utarbeidet en felles situasjonsbeskrivelse av arbeidsmarkeds kriminalitet i Norge. Rapporten er utarbeidet av en tverretattlig gruppe etter initiativ fra Samordningsorganet. Underlagt Kripas' ledelse har arbeidsgruppen bestått av representanter fra ØKOKRIM, Arbeidstilsynet, Kriminalomsorgen,

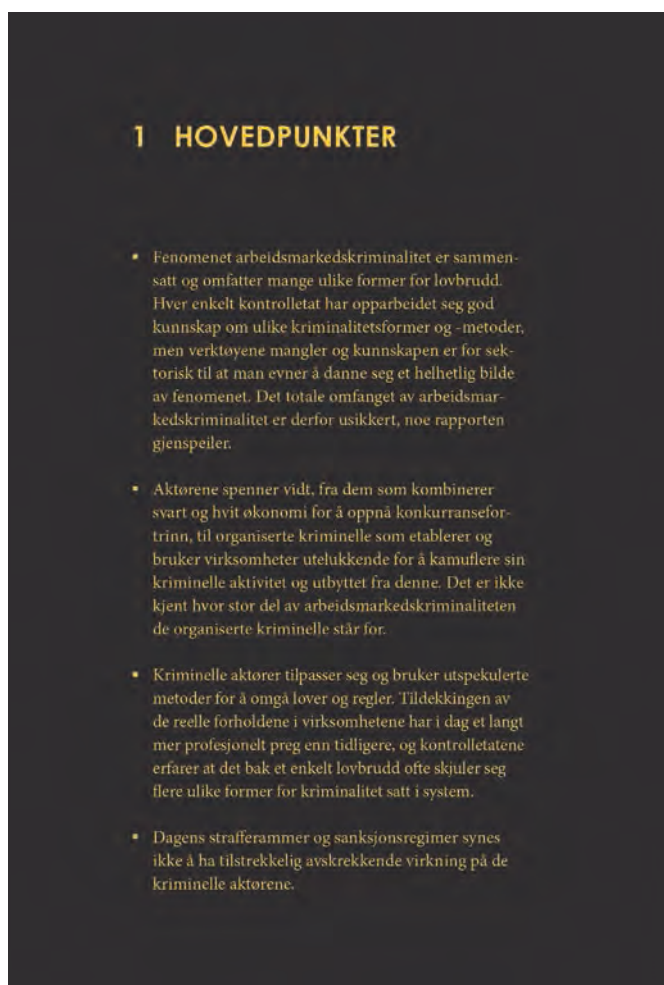
Mattilsynet, NAV, Politiets utlendingsenhet, Skatteetaten, Tollvesenet og Utlendingsdirektoratet. Arbeidet har vært preget av at kriminalitetsbildet er svært sammensatt og oppfattes forskjellig fra etat til etat og ønsket har vært å skape et felles utgangspunkt for å agere mot de kriminelle i arbeidsmarkedet.

Her er et utdrag av hovedpunktene i rapporten:

- Fenomenet arbeidsmarkeds kriminalitet er sammensatt og omfatter mange ulike former for lovbrudd. Siden verktøyene mangler og kunnskapen er for sektorisk i arbeidet med slik type kriminalitet evner man ikke å danne seg et helhetlig bilde av fenomenet.

- Aktørene spenner vidt, fra dem som kombinerer svart og hvit økonomi for å oppnå konkurransefortrinn, til organiserte kriminelle som etablerer og bruker virksomheter utelukkende for å kamuflere sin kriminelle aktivitet og utbyttet fra denne.
- Kriminelle aktører tilpasser seg og bruker utspekulerte metoder for å omgå lover og regler.
- Dagens strafferammer og sanksjonsregimer synes ikke å ha tilstrekkelig avskrekkende virkning på de kriminelle aktørene.

Rapporten finner du her: https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/kripas/vedlegg_2797

Tekst: spesialletterforsker og biolog **Joachim Schjolden**, ØKOKRIM
// joachim.schjolden@politiet.no

Historisk fagseminar 21.–22. januar

Samarbeid og dyrepoliti

Et godt og effektivt samarbeid mellom politiet og Mattilsynet er nødvendig i bekjempelsen av dyrevelferds-kriminalitet. Med dette målet for øyet arrangerte Politidirektoratet, Mattilsynet og ØKOKRIM fagseminar om dyrevelferd i januar 2015.

Fagseminaret ble avholdt på Scandic Oslo Airport Hotell på Gardermoen, og de omlag 100 representantene fra Mattilsynet, politidistriktene, politihøgskolen, statsadvokatembetene og ØKOKRIM ble ønsket velkommen av leder for miljøkrimavdelingen i ØKOKRIM, **Hans Tore Høviskeland**.

Seminaret besto av en åpen og en lukket del. Fram til lunsj på onsdag var media til stede og hørte innlegg fra ledelsen i landbruks- og matdepartementet, Justisdepartementet, Politidirektoratet og Mattilsynet samt dyrevelferdsorganisasjonene NOAH og Dyrevernalliansen. Resten av seminaret ble avholdt kun for politiet og Mattilsynet, og viet til en faglig gjennomgang av praktisk tilsyn, kommunikasjon i dyrevelferdssaker, lovverk, rettspraksis, etterforskning og dyrevelferd for husdyr, villlevende arter og fisk i akvakultur.

Innledningsvis i den åpne delen ble deltakerne orientert om de politiske målsetningene fra **Sylvi Listhaug**, Landbruks- og matminister, og **Hans J. Røsjorde**, statssekretær i Justisdepartementet. Listhaug påpekte at regjeringen så alvorlig på overtredelser av dyrevelferdsloven og varslet en økt prioritering gjennom økt tilsyn overfor næringsvirksomheter knyttet til

hold av dyr. Samtidig oppfordret Listhaug også Mattilsynet til å ta i bruk sine virkemidler i en tidlig fase, herunder overtredelsesgebyr ved lovbrudd. Røsjorde fokuserte i sitt innlegg på hvordan den nye politireformen vil gi mulighet til å opprette grupper med høyere kompetanse innen spesialområder, som for eksempel brudd på dyrevelferdsloven, og derigjennom bli bedre og mer effektive i håndteringen av slike saker.

Leder for Seksjon for Kriminalitetsbekjempelse i Politidirektoratet, **Astrid B. Borge**, viste til det store potensialet for suksess som kan nås gjennom et godt og effektivt samarbeid mellom Mattilsynet og politiet. Videre understreket Borge at det i denne sammenhengen vil være avgjørende at det utvikles nettverk som avstedkommer kompetanseheving i begge etatene. Borge informerte også om pilotprosjektet i Sør-Trøndelag som tar sikte på å finne en modell for best mulig håndtering av brudd på dyrevelferdsloven. Prosjektet har fått navnet «Dyrekrim», og vil legge vekt på samarbeidsformer, kompetanseheving, bevissikring, gode rutiner for saksflyt, samt rolleforståelse i samarbeidet mellom politiet og Mattilsynet.

Assisterende tilsynsdirektør i Mattilsynet, **Ole Fjetland**, gjorde rede for det stadig

økende engasjementet rundt velferd for dyr i Norge, og at publikum har store forventninger til at Mattilsynet viser handlekraft, og er raske i håndteringen av dyrevelferdssaker. I dette ligger noe av utfordringen til Mattilsynet som også må ta hensyn til forvaltningsregelverk og dyreeieres rettigheter, samtidig som de kontinuerlig arbeider mot å bli mer effektive. Fjetland påpekte at det ikke er behov for noen nye etat som håndterer dyrevelferd, men understreket samtidig viktigheten av at dette seminaret leder til et styrket samarbeid mellom politiet og Mattilsynet så vel sentralt som ute i distriktene (se også intervju med Fjetland i Miljøkrim 03/14).

Siri Martinsen, som er leder i NOAH (for dyrs rettigheter), fokuserte i sitt foredrag på viktigheten av å se dyr som individer i stedet for eiendeler – også i rettslig sammenheng, og mente dette kunne forklare hvorfor mange saker om dyrevelferd blir henlagt. NOAH anmeldte 86 saker i 2014 hvorav 34 er henlagt, 6 har endt med dom eller avventer dom, mens 46 saker fremdeles er under etterforskning. Martinsen presenterte dessuten eksempler på forskningsresultater som viser at de som utøver vold mot mennesker ofte har utøvet vold mot dyr tidligere, og

understreket på denne måten viktigheten av å ta dyremishandling på alvor. Avslutningsvis etterlyste NOAH en kompetanseheving hos politiet vedrørende dyrevelferd slik at man oppnår bedre etterforskning og irtetteføring av saker, samt at det opprettes et dyrepoliti for å ivareta en varig prioritering.

Til slutt i den åpne delen av seminaret ble ordet gitt til jurist og informasjonsleder i Dyrevernalliansen, **Live Kleveland**, som også tok til orde for å styrke dyrs stilling i lovverket, men pekte samtidig på flere momenter som har kommet på plass de siste årene, som for eksempel lovfesting av dyrs egenverdi, et utvidet og mer helhetlig voldsbegrep og oppheving av taushetsplikten slik at helsepersonell nå kan varsle Mattilsynet eller politiet dersom det oppdages forhold som gjør at dyr lider. Dyrevernalliansen stiller ikke et absolutt krav til opprettelse av et «dyrepoliti», men det er under forutsetning av at det kommende samarbeidet mellom politiet og Mattilsynet fungerer godt. Kleveland fremhevet viktigheten av at det nye samarbeidet vil lede til at det etableres rettspraksis gjennom prinsipielle saker slik at man oppnår en avklaring i forhold til sentrale begreper; hva definerer velferd for dyr, og hva er lovens nedre grense for akseptabel dyrevelferd. Kleveland var også opptatt av at samarbeidet skal lede til at flere dyrevelferdssaker prioriteres høyere hele veien frem til en eventuell domfellelse, og at straffnivået for alvorlig kriminalitet etter dyrevernloven skjerpes.

Etter lunsj startet den lukkede delen av seminaret, og først ut var **Hilde Bremnes**, påtroppende direktør i avdeling for planter og dyr i Mattilsynet, som viste tilhørerne hva som ofte møter ansatte når de er ute på tilsyn i regi av Mattilsynet. Dette er en krevende jobb, ikke bare på grunn av de mange dyretragediene de møter, men også fordi vanskjøtsel av dyr ofte har bakenforliggende årsaker hos mennesker som på en eller annen måte har det vanskelig i sin hverdag. De som er på tilsyn må derfor kunne ikle seg flere roller enn det det vil si og kun være tilsynsmyndighet, samt kunne vurdere hvilke situasjoner som utløser et behov for bistand fra politiet. Mattilsynet har vide fullmakter, og flere virkemidler de kan ta i bruk avhengig av hvor

alvorlige overtredelsene er – fra å gi informasjon om hvilke plikter en dyreeier har, til å legge ned forbud mot dyrehold. I tillegg har Mattilsynet anledning til å legge overtredelsesgebyr. Det er kun ved grove brudd på regelverket at Mattilsynet skal velge å anmelde saker til politiet. Men selv om politiet overtar en sak kan det fortsatt være behov for en forvaltningsmessig oppfølging, og i disse tilfellene er det viktig at det er et godt og nært samarbeid mellom politiet og Mattilsynet. Bremnes påpekte at et slikt samarbeid bør ha som mål at Mattilsynet skriver flere og bedre anmeldelser, samtidig som påtalemyndighetens etterforskning og irtetteføring av saker blir mer effektiv.

Morten Lundén, politiadvokat i Østfold Politidistrikt, presenterte arbeidet knyttet til saken

« Velferd må vurderes på individnivå, og at det krever omfattende kunnskap om hva som er god velferd for den enkelte art

om det såkalte hundedrapet i Moss. Bakgrunnen for saken var at hunden Lukas ble avlivet natt til 17. juli 2014 ved at halsbåndet til hunden ble bundet fast til et betongrør som deretter ble kastet i vannet fra Krapfossbrua i Vålervegen i Moss kommune. Hunden ble oppdaget av forbipasserende den 20. juli som meldte fra til politiet. Under etterforskningen ble hunden identifisert ved at den hadde en ID-kontrollbrikke, samt gjennom en salgsannonse på nettet. Obduksjonsrapporten kunne konkludere med drukning som dødsårsak, samt at hunden hadde andre fysiske skader som følge av avlivningen. Videre ble det lagt til grunn en sakkyndig uttalelse fra Veterinærinstituttet om de fysiske og psykiske lidelser en slik avlivningsmetode har for dyr. Mistenkt i saken, som hadde meldt seg selv og erkjent forholdet, ble tiltalt etter Dyrevelferdslovens §37, annet ledd, jf. § 12, første og annet ledd for å ha avlivet og håndtert dyr i forbindelse med avlaving på en ikke

dyrevelferdsmessig forsvarlig måte, og etter Dyrevelferdsloven § 37 første ledd jf § 14 første ledd bokstav a, for å ha utøvd vold mot dyr. Begge overtredelsene ble dessuten ansett som grove fordi det ble lagt vekt på overtredelsens omfang og virkninger og graden av utvist skyld. I Moss tingrett ble den tiltalte mannen dømt til 6 måneders fengsel, og fradømt retten til dyrehold i 10 år.

Dyrevelferd er naturligvis også viktig på andre områder som husdyrhold og under jaktsituasjoner. Spesialetterforsker i ØKOKRIM, **Joachim Schjolden**, presenterte gjeldende kunnskap omhandlende fisks kognitive kapasitet, og gjennom dette finnes vitenskapelig belegg for at fisk må håndteres som etiske subjekter i kommersielt oppdrett. I løpet av de siste tiårene er det publisert vitenskapelige arbeider som viser at fisk ikke bare har de fysiologiske forutsetningene til å registrere smerte og ubehag, men at fisk har en subjektiv opplevelse av smerte. Videre kan det se ut til at fisk har kapasitet til å integrere informasjon på en slik måte at de bevisst kan koble utfallet av endret adferd til de forutforliggende hendelsene som utløste endringen i adferd. Dette forteller oss at det ikke er urimelig at fisk omfattes av det samme lovverket som regulerer håndtering av andre husdyr.

Som avslutning av første dag av fagseminaret, gav seniorrådgiver **Anne-Grethe Danielsen** i Mattilsynet, oss et innblikk i hvordan media kan fremstille saker som omhandler dyrevelferd. Det ingen tvil om at dette representerer en økt utfordring for de som arbeider i dette feltet. Dette synliggjøres blant annet av at antallet saker i media, som omhandler dyrevelferd i tilknytning til Mattilsynet, har økt med en faktor på drøyt 10 i løpet av 10 år. Verken Mattilsynet eller politiet skal forsøke å kontrollere media, men Danielsen påpeker at et godt samarbeid med media er viktig for å oppnå et korrekt og balansert bilde. Ved å være tilgjengelig og ryddig overfor media kan man bli en foretrukket kilde til informasjon, og derigjennom unngå spekulasjoner og at meningsmotstandere får dominere. Dette er kanskje spesielt viktig overfor publikum med tanke på å bygge tillit til tilsyns- og påtalemyndigheten i dyrevelferdssaker.

Det viktigste tiltaket er et pilotprosjekt om dyrepoliti. Prosjektet skal legges til Sør-Trøndelag politidistrikt, og innebærer at vi kan få straffet og dømt flere som begår kriminalitet mot dyr.

Pressemelding regjeringen.no 28.04.2015

Politiadvokat i ØKOKRIM, **Inge Svae-Grotli**, innledet den andre dagen av seminaret. I sitt innlegg redegjorde Svae-Grotli for det regelverk som regulerer dyrevelferden til villlevende arter og i forbindelse med jakt og fangst. Naturmangfoldloven, villtoven og dyrevelferdsloven har formål og bestemmelser som dels er sammenfallende og dels utfyller hverandre. Straffesaker som er knyttet til utøvelse av jakt og fangst kan ofte være utfordrende å etterforske, ikke bare på grunn av behovet for fagkunnskap om naturen, men også fordi man kan møte til dels lukkede miljøer – kanskje særlig i forbindelse med ulovlig jakt på rovdyr. I slike straffesaker er det viktig å nedlegge påstand om rettighetstap for jakt og fangst og inndragning av våpen og utstyr, samt forbud mot aktiviteter etter dyrevelferdsloven § 33 annet ledd (for eksempel om hundehold), da dette er et område hvor enkeltsaker kan få stor allmennpreventiv virkning gjennom at overtrederne opplever slike forhold som det største ondet.

Marius Stub, advokat hos Regjeringsadvokaten, redegjorde for rettslige dilemmaene som kan oppstå i kjølvannet av tilsynsforvaltningens samarbeid med politi og påtalemyndighet. Bakgrunnen for dette er at håndhevingen av reguleringslovgivningen kan skje enten sivil- eller strafferettslig. Spørsmålet blir hvilke muligheter eller begrensninger som oppstår

ved et slikt samarbeid – og hva med taushetsplikten? Denne problemstillingen ble grundig gjennomgått av Stub. Det er i realiteten ikke mange begrensninger i et tett samarbeid mellom etatene, så lenge man er bevisst hvilken rolle Mattilsynet og politiet har på hver sine områder. Mattilsynets alminnelige taushetsplikt gjelder for eksempel ikke overfor politiet i forbindelse med aktuelle straffesaker. Opplysninger politiet mottar fra Mattilsynet må politiet håndtere innen for sine rammer av straffeprosessen. Det bør ligge til rette for at Mattilsynet og politiet i fremtiden kan gjøre en enda bedre jobb med å ivareta dyrevelferden i Norge.

Forsker og fagansvarlig for dyrevelferd ved Veterinærinstituttet, **Cecilie Mejdell**, som også har vært med å skrive kommentarutgaven til dyrevelferdsloven, avsluttet den dyrefaglige delen av seminaret med sitt innlegg om velferd i norsk husdyrhold. Mejdell la vekt på at velferd må vurderes på individnivå, og at det krever omfattende kunnskap om hva som er god velferd for den enkelte art. Man kan likevel trekke frem noen generelle prinsipper om god velferd for alle dyr, nemlig at de har intakte biologiske funksjoner som gjenspeiles i god helse, normal adferd og utvikling. At de i størst mulig grad gis muligheten til å leve et naturlig liv gjennom artstypisk adferdsutfoldelse, og at de dermed har en subjektiv opplevelse av at de mestrer sitt miljø. Ut i fra disse prinsippene er

dyrevelferden ofte bedre i Norge sammenliknet med andre land, men det finnes unntak – både med tanke på individuelle dyreholdere, og de produksjonsmetodene for enkelte arter som ikke gir rom for naturlig adferd, eller går på bekostning av biologisk funksjon. Mejdell påpekte også muligheten for større utfordringer knyttet til dyrevelferd i fremtiden; i et samfunn hvor kunnskapen om, og kravet til, god dyrevelferd øker side om side med kravet til økt produksjonseffektivitet.

Hans Tore Høviskeland, leder for Miljøkrimavdelingen i ØKOKRIM, avsluttet seminaret med et innlegg om straffeutmåling i dyrevelferdssaker. Høviskeland viste til at det ikke er omfattende rettspraksis på området grunnet at loven først trådte i kraft 1. januar 2010, men at det likevel har vært et tydelig klimaskifte etter 2010. Der det før ble reagert med betingede straffer og bøtelegging, er det nå flere eksempler på ubetingede fengselsdommer og til dels langvarige aktivitetsforbud. Samtidig med et skarpere fokus på dyrevelferd fra allmenheten, som krever strengere reaksjoner mot brudd på dyrevelferdsloven, har Riksadvokaten påpekt viktigheten av at alvorlige saker etterforskes selv om de ikke faller inn under de spesielt prioriterte sakstypene. Videre slår Ot.prp. nr. 15 (2008–2009) pkt. 2.4.8.4 fast at straffverdigheten i grov dyremishandling tilsier at strenge straffer bør idømmes.

Fagseminaret har vært en viktig møteplass og starten på et større og bedre samarbeid mellom Mattilsynet og politiet og en plattform for Regjeringens lansering av Norges første dyrepolitiprojekt. ØKOKRIM bidrar også inn i prosjektet. Miljøkrim 3/2014 ble også viet til temaet dyrevelferd og kriminalitet mot dyr.

Tekst: politiadvokat **Margrete Torseter**, Salten pd & politiadvokat **Inge Svae-Grotli**, ØKOKRIM / Foto: **politiet/vfk**
 // margrete.torseter@politiet.no & inge.svae-grotli@politiet.no

Evig eies kun det tapte?

Bilder fra den bevisste ødeleggelsen av helt unike kunst- og kulturskatter i Syria og Irak er urovekkende og ubehagelige å se på. Ethvert kulturminne er unikt. Blir det ødelagt, er det borte for alltid. Forsvinner kulturminnet, for-

svinner samtidig viktige verdier for vår nåtid og fremtid samtidig som kilden til kunnskap, bruk og opplevelse for kommende generasjoner blir borte. Kulturminner er også under press i Norge, noen ganger etter bevisste ødeleggelser, men

altfor ofte på grunn av manglende kunnskap om beskyttelseslovgivningen eller svikt i rutiner og holdninger. Sakene om Langsteinen og gravingen ved Oseberghaugen er triste vitnesbyrd på dette.

Langsteinen

Nord-Norges største bautastein måtte gi tapt for en kantslåttmaskin, etter å ha stått på samme sted i minst 1500 år. Foretaket som stod for kantslått, ble bøtlagt med 200 000 kroner.

Langsteinen var med sine seks meter Nord-Norges største bautastein. Den hadde stått på samme plass siden jernalderen (fra 500 år f.Kr. til 500 år e.Kr.) da Steig Transport AS i juni 2014 fikk i oppdrag å drive kantslått langs fylkesveien på Engeløya i Steigen kommune, nord i Nordland. Foretaket hadde en fireårskontrakt med Mesta AS, som er ansvarlig for veivedlikeholdet av FV638. Langsteinen er godt merket og et velkjent kulturminne – ikke minst lokalt.

16. juni 2014 skulle en maskinfører fra Steig Transport kantslå langs FV638. Foretaket hadde da bare to dagers erfaring med slikt arbeid etter kontraktsinngåelsen, og maskinføreren brukte en hjullaster med et Slagkraft klippeaggregat påmontert armen på hjullasteren. Gresset ble slått i flere rader ut fra veien. På den tredje raden skulle det klippes forbi Langsteinen, og i forbindelse med det knakk den rett under bakkenivå, falt og delte seg i tre deler. Skadene anses for å være uopprettelige, og det er fortsatt ikke klart hva som skal skje med bautasteinen.

Per våren 2015 ligger den sånn den veltet.

Forholdet ble anmeldt av Nordland fylkeskommune juli 2014. Allerede i oktober var Steigen lensmannskontor og Økoteamet i Bodø i samarbeid ferdig med å etterforske saken. Den ble oversendt Statsadvokatene i Nordland med innstilling i november samme år. Det var kun Mesta som var anmeldt, men både maskinfører og underentreprenør Steig Transport AS fikk etter hvert status som mistenkt. Arbeidende styreleder og hovedeier i Steig Transport uttalte i avhør at de var klar over at det kunne være vanskelig å operere maskinen med armen utstrakt til 4 meter eller mer. Langsteinen stod 4,5 meter fra veien.

Om bautasteinen knakk som følge av sammenstøt mellom klippeaggregatet og Langsteinen, eller om årsaken var vibrasjoner i bakken som følge av at aggregatet ble satt ned for nært Langsteinen, er ikke avklart. Andre årsaker kunne imidlertid utelukkes, og det var derfor ikke nødvendig å fastslå årsaken nærmere. Det som imidlertid er klart, er at Langsteinen har tålt

mye i løpet av de minst 1500 årene den stod på samme sted frem til 16. juni 2014. Underveis i etterforskningen ble det blant annet foretatt en enkel undersøkelse for å sjekke eventuelle vibrasjoner slike maskiner kan lage i bakken. Et par klikk innom Steig Transport AS' hjemmesider ga også nyttig informasjon om maskinpark m.m.

I tråd med politiets innstilling besluttet Statsadvokatene i Nordland i februar 2015 å utstede et forelegg på 200 000 kroner mot Steig Transport AS for overtredelse av kulturminneloven § 27 første straffalternativ jf. § 3 første ledd. De ble også pålagt å betale erstatning til Nordland fylkeskommune på cirka 25 000 kroner for fylkeskommunens utgifter til arkeologiske undersøkelser osv. etter skaden.

Grunnlaget i forelegget er beskrevet slik: «Mandag 16. juni 2014, på Engeløya i Steigen kommune, og i forbindelse med kantslått langs FV638, benyttet foretakets ansatte en maskin for kantslått/gressklipping rundt bautasteinen Langsteinen, som var egnet til å skade og/eller

ødelegge Langsteinen. Steinen er et automatisk fredet kulturminne og del av et gravfelt fra jernalderen (ID 37742 i Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden). Under bruk av den aktuelle kantslåtmaskinen på aktuelle dato oppstod

det sammenstøt mellom bautasteinen og maskinen som gjorde at bautasteinen knakk rett under bakkenivå, falt og ble delt i tre, og/eller maskinen ble satt ned så nært Langsteinen at vibrasjoner i grunnen fikk de samme følgene.»

Saken mot oppdragsgiver Mesta og maskinføreren ble i tråd med politiets innstilling henlagt etter bevisets stilling. Steig Transport har i skrivende stund ikke tatt stilling til om forelegget vedtas, eller om det blir en rettsrunde.

Osebergshaugen

Tønsberg kommune iverksatte gravearbeider et par hundre meter fra Norges mest kjente gravhaug og kulturminne, som kommunen hadde søkt verdensarvstatus for. Kommunen ble bøtelagt med 1,5 millioner kroner.

Gravhaugen og historien om Osebergshaugen er kanskje en av de viktigste og betydningsfulle vi har fra vikingtiden, både nasjonalt og internasjonalt. Vikinghistorien er en del av vår historiske identitet. Osebergshaugen og kulturmiljøet er en bærer av denne identiteten og derved med på å skape tilhørighet.

I en transnasjonal søknad om å få Osebergshaugen og dets kulturmiljø inn på UNESOCOs verdensarvliste, står Tønsberg kommune oppført som en av søkerkommunene. Det er ingen grunn til å tvile på kommunens oppriktige intensjon om å bidra til dette og til å beskytte kulturminnet. Likevel klarte kommunen å igangsette omfattende gravearbeider i det samme området uten å involvere Fylkeskommunen og den fagkyndigheten de besitter. Det ble heller ikke innhentet samtykke som kommunen plikter å gjøre, før igangsetting av denne type tiltak i et kulturhistorisk unikt område som dette.

Det var også representanter fra Fylkeskommunen som oppdaget den ulovlige gravingen

og anmeldte forholdet. Da først etter å ha gitt en advarsel, men uten at dette gjorde at kommunens folk endret sin tilnærming til gravearbeidet. En kullgrop fra vikingtiden ble derved påviselig ødelagt. Andre skader har sannsynligvis også blitt påført på grunn av den store omveltningen av den øverste delen av jordsmonnet i gravetraseene. Kulturmiljøet rundt Osebergshaugen og i Slagendalen er i ferd med å bli geoskannet, og fremtiden vil vise hva mer som har blitt ødelagt eller ikke. I så måte er det viktig å minne om at kulturminneloven oppstiller straffansvar for «tiltak som er egnet til å skade, ødelegge [...] eller fremkalle fare for at dette kan skje», jf. § 3 jf. § 27. Offentlige organer har i tillegg en meldeplikt etter § 25 foruten den helt sentrale undersøkelsesplikten som følger av § 9.

ØKOKRIM ila kommunen en bot stor kroner 1,5 millioner etter at saken ble overatt fra Vestfold politidistrikt. Grunnlaget i forelegget er beskrevet slik:

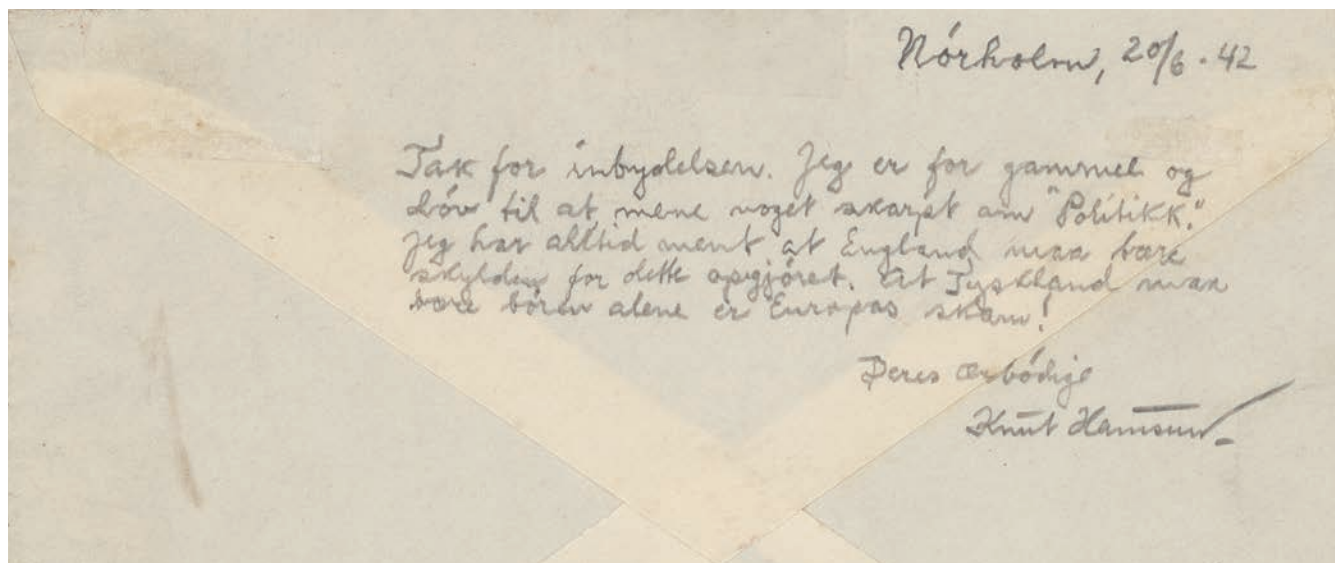
«I tidsrommet onsdag 2. januar til torsdag

23. mai 2013 i Slagendalen i Tønsberg, iverksatte Tønsberg kommune omfattende gravearbeider, både langs Bøgata, langs avkjørselvei fra Romsveien til eiendommen «Oseberg Lille» og over innmark til denne eiendommen og nabo-eiendommen «Oseberg Store» (gnr/bnr: 105/1, 106/1 og 106/7). Gravearbeidene ble utført i område med automatisk fredede kulturminner beliggende i kort avstand fra Osebergshaugen uten tillatelse fra Fylkeskommunen og uten forutgående oppfyllelse av plikt til undersøkelse av om tiltaket ville virke inn på automatisk fredede kulturminner.

Særdeles skjerpene omstendigheter foreligger særlig fordi tiltaket er gjennomført innenfor det nærmeste kulturmiljøet til Osebergshaugen, et unikt kulturminne og kulturmiljø av både nasjonal og internasjonal betydning, samt at kommunen til tross for pålegg om stans fra Fylkeskommunen, gjennomførte de ulovlige gravearbeidene og at tiltaket har medført uopprettelig skade.»

Tekst: politioverbetjent **Espen Østerud**, ØKOKRIM / Foto: **Dokument- og skriftseksjonen ved Krim**
 // post.miljokrim@okokrim.no

– En notorisk forfalsker blir sirklet inn

I 2005 og 2006 ble Nasjonalbiblioteket og antikvariater i Oslo gjentatte ganger kontaktet av en person ved navn Geir Ove Kvalheim. Han var i besittelse av sensasjonelle dokumenter som han ønsket at Nasjonalbiblioteket skulle verifisere og eventuelt få mulighet til å kjøpe. Det dreide seg blant annet om brev som skulle være skrevet av Henrik Ibsen, og en rolleliste til skuespillet *Vildanden*.

I tillegg kjente Nasjonalbiblioteket til at antikvariater var blitt tilbudt Ibsen-materiale, blant annet deler av et manuskript til *John Gabriel Borkman* og et ikke tidligere kjent skuespill, *Solguden*. Som om ikke det var nok, var det gjennomført flere kommisjonssalg via Norlis antikvariat som gjorde at Nasjonalbiblioteket satt på en betydelig mengde Hamsun-materiale fra Kvalheim. Det samme gjorde Norli. Alt var sensasjonelt og av stor verdi – hvis det var ekte.

Proveniensi og mistanke. Proveniensen, det vil si eierhistorikken til et dokument, er viktig når man skal få verifisert om slikt materiale er ekte. Det som gjorde at Nasjonalbiblioteket og andre fattet mistanke her, var nettopp at det manglet opplysninger om proveniens. I tillegg var det ting som ikke stemte når de sammenlignet ekte Ibsen-tekster med disse dokumentene, som trekk ved håndskriften, papiret og språket. Skriften var meget lik, men den var noe større enn i originale Ibsen-tekster. Det ble heller ikke funnet samme papirtype i originalmaterialet, og det var eksempler på gal orddeling som det var vanskelig å tro at Ibsen hadde gjort. Når det

i tillegg var mistanke om at også de mottatte Hamsun-dokumentene kunne være falske, ble saken omfattende og viktig.

På bakgrunn av dette kontaktet Nasjonalbiblioteket politiet i Oslo. Der ble saken henlagt på grunn av manglende kapasitet.

« Dette var en stor, dramatisk og viktig sak for både Nasjonalbiblioteket og andre

ØKOKRIM tar saken. Dette var en stor, dramatisk og viktig sak for både Nasjonalbiblioteket og andre. De ga seg ikke, og den 15. mai 2008 valgte de å anmelde saken til ØKOKRIM. I anmeldelsen ble ØKOKRIM bedt om å undersøke en større mengde Hamsun- og Ibsen-dokumenter som alle kunne knyttes til Kvalheim, og hvor det var tvil om ektheten. ØKOKRIM tok saken den 21. august 2008, med den begrunnelse at saken gjaldt helt sentrale forfattere og store

verdier. Muligheten for at slike papirer er falske, skaper generell utrygghet på et felt av betydelig nasjonal verdi.

Veien videre. Da vi i ØKOKRIM hadde tatt saken, var det flere aspekter vi måtte forfølge for å finne ut hva som faktisk hadde skjedd, og om markedet var fullt av slike forfalskinger. Materialet måtte granskes nærmere, og historiene til Kvalheim om hvor han hadde fått det fra, måtte følges opp. Samtidig ville en ransaking hos Kvalheim forhåpentlig bidra til å belyse saken ytterligere.

Norlis antikvariat, som hadde tatt imot materialet fra Kvalheim, hadde bedt en skriftgransker om å undersøke noe av det. Da skriftgranskeren konkluderte med at det var «sannsynlig at det omstridte materialet, angivelig skrevet av Henrik Ibsen, er et resultat av et forsøk på etterligning av hans skrift», bidro det til ransaking av Kvalheims bopel etter beslutning fra Tønsberg tingrett.

Ransakingen. Rapporten fra denne ransakingen beskriver Kvalheim på samme måte

som artikkelforfatteren opplevde ham i senere avhør. Etter at Kvalheims samboer hadde låst opp for etterforskerne fra ØKOKRIM, hørte de Kvalheim banne i dusjen idet hun informerte ham om det uventede besøket. Da han kom dem i møte, var han derimot ifølge rapporten «et eneste stort smil og takket for at de endelig kom». Dette så han bare positivt på, da han endelig kunne bli rensket. Han fortalte også at nynazister hadde truet ham ved å luske rundt i huset hans. Han virket totalt uberørt av at han var siktet, og av at det ble foretatt ransaking i huset hans. Like fullt ble det funnet både gammelt papir, diverse penner, blekk og annet. Det ble i etterkant også tatt en håndskriftprøve av Kvalheim. Det ble dessuten tatt beslag i to skrivemaskiner for å finne ut om disse også var blitt brukt i den omfattende forfalskningssaken.

Kvalheims bakgrunn og forklaring.

Kvalheim ble avhørt flere ganger. Han forklarte selv at han hadde gått revyskolen på Skarnes før han gikk skuespillerlinjen på Romerike folkehøgskole. Høsten 1994 begynte han på Statens skrivekunstakademi, for å lære å forfatte tekster. Han hadde også jobbet som skuespiller, regissør og tekstforfatter.

Han forklarte videre at han alltid hadde vært veldig interessert i krigshistorie og historie generelt, så han hadde begynt å samle på militaria og postkort med lokalhistoriske motiver fra Holmestrand. Siden han som frilanser med eget selskap hadde en svingende økonomi, ble nettopp kjøp og salg av samlergjenstander en viktig inntektskilde.

Med dette som bakteppe hadde han en ganske finurlig forklaring på hvordan han hadde endt opp med Hamsun- og Ibsen-skrifter som etter hvert viste seg å være falske.

Han forklarte at han ble kontaktet av

Krigsskolens venner i 1997. Disse skulle ha 250-årsjubileum i år 2000, og han ble engasjert til et forprosjekt angående en forestilling i Oslo konserthus. I forbindelse med researchen til dette kom han i kontakt med flere kjente norske frontkjemper, altså personer som kjempet på tyskernes side under 2. verdenskrig, som Fredrik Jensen, Finn Thrana, Bjørn Østring og Ralph Fossum. Disse ga ham igjen tilgang til andre frontkjemper.

Denne kontakten ledet ifølge Kvalheim til et prosjekt som skulle ende opp i en film om disse frontkjemperne. Når det gjelder hvordan han endte opp med falskt materiale, sier Kvalheim at Fredrik Jensen sto sentralt. Jensen oppfattet

« Både Ibsen og Hamsun var viktige forfattere for mange frontkjemper, og derfor hadde de ifølge Kvalheim tilgang til slikt materiale

at Kvalheim ikke ville være et talerør for hans versjon av frontkjempertiden, men at han derimot ville avsløre flere sider ved Jensens fortid. Jensen ønsket derfor å ødelegge troverdigheten til en person han oppfattet som en trussel, ved å plante forfalskninger hos ham. Både Ibsen og Hamsun var viktige forfattere for mange frontkjemper, og derfor hadde de ifølge Kvalheim tilgang til slikt materiale.

Det må sies at Kvalheim er en meget talemann. I avhørene virket han intelligent og godt forberedt på hva han ville oppgi som sin forklaring. Han var også velvilligheten selv hele veien og virket ubekymret og meget opptatt av

at det var bra at vi etterforsket slik at sannheten kunne komme fram.

Videre etterforskning. Veien videre brakte oss etterforskerne blant annet innom Ibsen-museet, Norlis antikvariat, Norsk teknisk museum, Oslo myn্থhandel og andre som kunne bidra til å kaste lys over omfang og metode i saken.

Noe som gjorde etterforskningen krevende, var både at det var vanskelig å finne en klar proveniens for de enkelte dokumentene, og at de navnene vi etter hvert fikk, stort sett tilhørte allerede avdøde frontkjemper. Arbeidet med å ettergå Kvalheims forklaring om proveniens ble derfor interessant. Vi snakket med noen frontkjemper som fremdeles var i live, og i andre tilfeller prøvde vi å få informasjon fra nære slektninger. Denne fasen bar preg av at dette er en del av historien som er belagt med skam, og de fleste ønsker minst mulig oppmerksomhet rundt sin eller sine slektingers rolle som frontkjemper. Ingen av dem vi snakket med, kunne bekrefte Kvalheims versjon. Bankutskifter kunne heller ikke bekrefte at Kvalheim faktisk hadde betalt for å overta materiale fra navngitte personer, slik han påsto.

I tillegg til at vi ettergikk opplysninger om proveniens, sendte vi de mistenkte forfalskningene til Kripos for vurdering. Konklusjonen deres var at det innsendte materialet mest sannsynlig var forfalskninger, og at samtlige etter all sannsynlighet var skrevet av samme person. De kunne ikke konkludere med at de var skrevet av Kvalheim, da forfalskninger vanskelig lar seg sammenligne med reell håndskrift.

I tillegg til skriftgransking ble det foretatt papir- og blekkanalyse av forfalskningene. Her ble det konkludert med at det aktuelle blekket etter all sannsynlighet var blekk som ikke eksisterte på tiden da skriftene skal ha blitt skrevet.

Hamsun og Ibsen

Kilde: <https://nbl.snl.no/>

Henrik Johan Ibsen (1828–1906), norsk forfatter og dramatiker. Ibsen fikk sitt store internasjonale gjennombrudd med skuespillet *Et dukkehjem* (1879), og har siden vært den sentrale norske forfatteren, og et litterært verdensnavn. Han regnes som grunnleggeren av det moderne realistiske drama.

Knut Hamsun (1859–1952) er en av Norges fremste romanforfattere, en viktig skikkelse både i 1890-tallets nyromantikk og i mellomkrigstidens mer realistiske romanlitteratur. Knut Hamsun er en av Norges tre nobelprisvinnere i litteratur, og det er unison enighet om at han må regnes som en av Norges fremste forfattere til alle tider. Internasjonalt er det bare Henrik Ibsen som er bedre kjent.

Vitneforklaringer om at Kvalheim hadde lekt seg med å forfalske underskrifter i lystig lag, bidro også til å tegne et bilde av en forfalsker av stort format.

Kvalheim hadde også kvitteringer fra avdøde frontkjempere som skulle bekrefte hans versjon av hvor det forfalskede materialet stammet fra. Når også disse ble underlagt skriftgransking og viste seg å være forfalskede, begynte nettet virkelig å snøre seg sammen rundt Kvalheim.

Etterforskning i utlandet måtte også til, siden en tidligere eier skulle ha vært en tysker som

fremdeles var i live. Ved bevisopptak i Tyskland avkreftet også han at han noen gang hadde overdratt eller vært i besittelse av slikt materiale, slik Kvalheim hevdet.

En kladdebok funnet hos Kvalheim med overskriften Solguden inneholdt nedskrevne beløp og navngitte antikvariater. Dette var nok en viktig brikke i å bygge opp saken.

Dette var en tidkrevende og kostnadskreven etterforskning. Det var mange personer som skulle spores opp, mange var døde, og slektningene var ikke alltid like snakkesalige. Samtidig måtte vi bruke eksperter som kunne si

noe om hvorvidt det aktuelle materialet kunne være ekte, både i historisk kontekst og ved å analysere blekk, papir og håndskrift. I tillegg hadde vi en ressurssterk siktet som hadde gjort et solid stykke håndverk, og som gjentok sin nøye planlagte forklaring med tyngde.

Samtidig var det en meget lærerik sak. Temaet var spennende og viktig, metodene mange og resultatet godt. Dette er en sak vi som etterforskere vil huske godt i ettertid.

Kvalheim ble den 21. september 2012 dømt til fengsel i to år. Han ble også dømt til erstatning, inndragning og saksomkostninger.

Tekst: håndgranskingseksperter **Gunhild Isager**, Kripos / Foto: **Dokument- og skriftseksjonen ved Kripos**
// gunhild.isager@politiet.no

– Ekte eller falsk?

Innen skriftgranskingsfaget er det historisk sus over saker som Dreyfus-saken, Lindbergh-saken og ikke minst Hitler-dagbøkene. Hamsun-dokumentene kan minne om nettopp forfalskningene av de sistnevnte. I begge tilfeller dreier det seg om historiske dokumenter, mye skrift og et svært omfattende sammenligningsmateriale. Den såkalte Hamsun-saken er en av de mest omfattende håndskriftsakene Dokument- og skriftseksjonen ved Kripos har arbeidet med de siste årene.

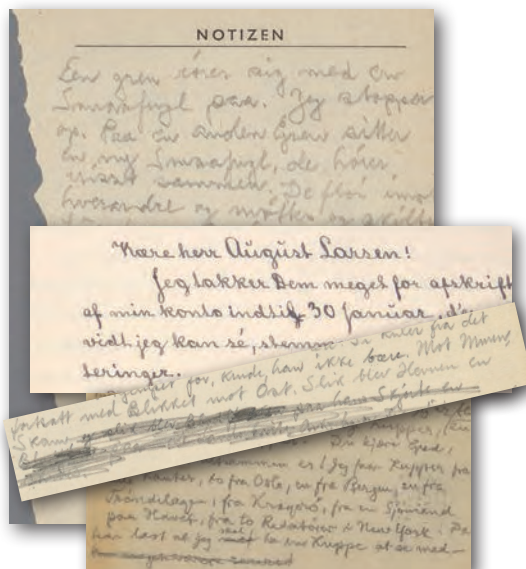
Generelt kan man si at det å forfalske håndskrevne, historiske dokumenter byr på mange utfordringer. Papir, skriveredskap, ortografi og selve utformingen av skriften må ligge tett opp til ekte dokumenter. Det er ikke umulig å lære seg en annens håndskrift, men det kre-

ver nitid øvelse og gode forbilder. Jo mer tekst som skal kopieres, desto vanskeligere er det å fullføre på en overbevisende måte. En signatur vil som regel være enklere å kopiere enn et brev. Nettopp det at Hamsun-dokumentene inneholdt store mengder håndskrevet tekst, gjorde saken spesiell.

Bakgrunnen for Hamsun-saken kan du lese om i artikkelen skrevet av Espen Østerud, men kort fortalt handler saken om en samling historiske dokumenter som ble solgt til håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket. Disse dokumentene var angivelig skrevet av Knut Hamsun under og etter andre verdenskrig. Etter en stund ble det behov for å foreta en ny ekthetsvurdering av dokumentene. ØKOKRIM kontaktet da Dokument- og skriftseksjonen. I første rekke gjaldt anmodningen å sammenligne håndskriften med Knut Hamsuns egen håndskrift samt med skriftprøver fra en mistenkt.

De omstridte dokumentene bestod av i alt 18 ulike skriftstykker skrevet på papir av for-

skjellig kvalitet og størrelse. Blant annet fantes det flere papirlapper med sitater fra Hamsuns «På gjengrodde stier», et innmeldingsskjema til NS, en almanakk fra 1943 med diverse tekst samt et signert brev og kortere notater. Pap-

Skriftgransking

Skriftgransking forutsetter at enhver skrivekyndig person utvikler en egenartet håndskrift med trekk som gjør det mulig å gjenkjenne den. En håndskriftundersøkelse går ut på å sammenligne omstridt skrift med skriftprøver fra én eller flere skrivere.

For å kunne trekke en konklusjon med sannsynlighetsovervekt i den ene eller andre retningen er det nødvendig å ha tilfredsstillende skriftprøver. Den omstridte skriften og prøvene må være sammenlignbare. Det vil si at de må være utført i samme skriftform, være skrevet

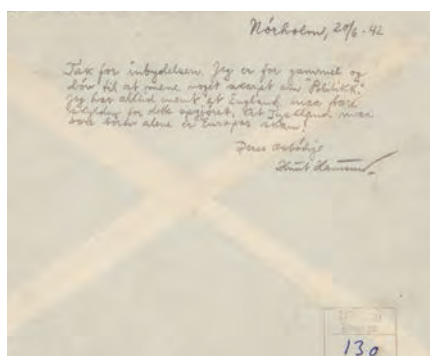
med samme skriveredskap på tilsvarende papir og være fra samme tidsperiode. Håndskrift er ikke statisk, men utvikles over tid og påvirkes av blant annet skriverens alder og helse.

Faget skriftgransking er ingen eksakt vitenskap. Det krever kunnskap om skrift, men bygger også på skjønn og erfaring. For å kvalitets sikre resultatet i en håndskriftsak blir materialet nøye gjennomgått av to uavhengige granskere ved Dokument- og skriftseksjonen. Den endelige rapporten fra seksjonen baserer seg på resultatet disse to er blitt enige om.

Dokument- og skriftseksjonen ved Kriminalteknisk avdeling hos Kripos bistår politiet med følgende:

- håndskriftundersøkelser
- dokumentundersøkelser
- trykkrilleundersøkelser
- ekthetsvurdering av penger
- undersøkelser av skadde papirer og dokumenter

Den kan også videreformidle andre dokumenttekniske undersøkelser som aldersbestemmelse/analyse av blekk, papir og lignende.

Bilde 1: Papiret brukt i saken gav inntrykk av å være gammelt, og kun to skriftstykker var skrevet med blekk, resten med blyant.

Bilde 2: Sammenfattende endte skriftsammenligningen med at vi fant det sannsynlig at en annen person enn Knut Hamsun hadde skrevet de omstridte skriftstykkene. T.v. omstridt skrift. T.h. skriftprøver fra KH.

Bilde 3: Skriftsammenligning fra signaturer til personer tilknyttet et NS-miljø, var de ekte? Øverste signatur er fra de omstridte kjøpskontraktene fra et NS-miljø mens den nederste fra den mistenktes notisbok.

iret gav inntrykk av å være gammelt, og kun to skriftstykker var skrevet med blekk, resten med blyant (se bilde 1).

I utgangspunktet ble materialet ansett som ekte, og det var følgelig av betydelig verdi. Det var derfor ikke aktuelt med en teknisk undersøkelse som ville ødelegge dokumentene, for eksempel analyse av papir eller blekk. Dette var undersøkelser som ble gjort i etterkant av skriftsammenligningen.

Sammenligningsmaterialet fra Knut Hamsun ble utlånt i original fra Nasjonalbiblioteket. Siden store deler av den omstridte skriften var kjent tekst fra Hamsun, viste det seg å være en enkel oppgave å finne gode skriftprøver. Det var mer tidkrevende å gå gjennom mer enn ett hundre sider med håndskrevet tekst, det være seg fra det håndskrevne manuskriptet eller de mange lappene med blyantnotater til «På gjengrodde stier», for å finne rett sitat.

Skriftprøvene fra mistenkte inneholdt diktatprøver skrevet i forbindelse med saken samt et utvalg av notisbøker og notater. Problemet med disse prøvene var at de i all hovedsak viste

mistenktes normalskrift, som langt fra minnet om Hamsuns normalskrift. Skrifttypene var med andre ord ikke sammenlignbare, og det var derfor ikke mulig å knytte mistenkte til det omstridte materialet basert på skriftgransking. Notisbøkene inneholdt likevel interessante notater sett i forhold til den videre utviklingen i saken.

Det ble gjort en innbyrdes sammenligning av skriften i de omstridte dokumentene og konkludert med at disse kunne være utført av samme skriver. Videre ble skriften gransket opp mot prøvene fra Knut Hamsun. I det ytre viste den omstridte skriften overensstemmelser med skriftprøvene fra Hamsun, men det ble funnet uoverensstemmelser av avgjørende betydning når det gjaldt detaljer og variasjonsbredde. Hamsun kunne utforme ordet «jeg» på minst fem ulike måter i en kort tekst. I det omstridte materialet var det kun én konstant utforming av ordet, til tross for flere sider med tekst. I tillegg viste prøvene fra Knut Hamsun redusert skriveferdighet, noe som er å forvente tatt i betraktning hans alder og sviktende helse.

Knut Hamsun ble født i 1859 og var altså en gammel mann da han skrev «På gjengrodde stier» i 1948. Skjelving og ustøe skriftlinjer er generelt vanskelig å etterligne, så også her. Sammenfattende endte skriftsammenligningen med at vi fant det sannsynlig at en annen person enn Knut Hamsun hadde skrevet de omstridte skriftstykkene, altså at Hamsun-dokumentene var falske (se bilde 2).

Ved kjøp og salg av historiske dokumenter er det viktig å dokumentere proveniens eller såkalt eierskapshistorikk. Etter hvert som saken utviklet seg, ble det framskaffet flere signerte salgskontrakter. Alle stammet fra personer tilknyttet et NS-miljø, men ingen av dem var lenger i live. Etter skriftsammenligning ble det konkludert med at disse ikke var ekte, men igjen var det vanskelig å knytte dem til mistenkte. Den tidligere nevnte notatboken til mistenkte inneholdt imidlertid flere prøver på et av navnetrekkene. Disse prøvene viste så stor grad av overensstemmelse med den omstridte signaturen at vi kunne trekke en sterk positiv konklusjon (se bilde 3).

Tekst: førstestatsadvokat **Bjørn K. Soknes**, Trøndelag statsadvokatembeter / Foto: t.v. **Statens Vegvesen** & t.h. **politiet**
 // bjorn.kristian.soknes@statsadvokatene.no

Rotvollhaugen bro

Når prosjektering og stillaser svikter

Rundt halv tre om ettermiddagen mandag 8. mai 2013 kollapset forskalingen på Rotvollhaugen bro i Trondheim. Broen var under bygging og var en del av E6-prosjektet Trondheim Nord.

To mennesker omkom: en kvinne som kjørte under broen, og en arbeider som drev med støpearbeid. Byggingen var i avslutningsfasen, og dette døgnet skulle totalt cirka 1700 tonn betong pumpes opp på broen. Da ulykken skjedde, var cirka 1300 tonn påført.

Under hele byggeperioden, og dermed også denne dagen, var det fri ferdsel under broen, og totalt passerte cirka 18 000 trafikkenheter broen hvert døgn.

Hovedentreprenør for broen, og for hele E6-prosjektet, var Reinertsen AS, og byggherre var Statens vegvesen. Kontrakten var blitt inngått i desember 2011 og hadde en verdi på cirka ¼ milliard kroner. Reinertsen AS skulle, som hovedentreprenør, detaljprosjekttere og bygge flere varige konstruksjoner, det vil si broer og støtemurer. Siden de selv mente at de ikke hadde kompetanse til å utføre alle deler av kontrakten, hadde de engasjert flere underentreprenører, blant annet Master Solution AS, som hadde fått oppgaven med å bygge broreisen, altså stillasene.

Den dagen kollapsen skjedde, var stillas-

arbeidet avsluttet. Det ble raskt konstatert at årsaken til kollapsen var manglende bæreevne på midtstillaset. Stillassystemet hadde hatt søyler med for lange knekkledder, det vil si at de mange diagonale avstivningene ikke var oppført tett nok. Dette medførte en betydelig svekkelse av de loddrette rørene.

Hovedentreprenøren hevdet at dette var noe som lå utenfor deres ansvarsområde, i og

« En slik tredjepartskontroll ville ha avdekket mangelen og dermed avverget ulykken »

med at arbeidet ble utført av firmaet de kalte «hovedunderentreprenør», og at de uansett ikke selv hadde kompetanse til å utføre noen selvstendig kontroll av stillaskonstruksjonen.

Etterforskningen av ulykken – og ikke minst gjennomgangen av det relativt detaljerte regelverket knyttet til broprosjektering – viste at

det i kontrakten skulle ha vært inntatt et pålegg om tredjepartskontroll. For tilfeller der byggearbeid går over en offentlig veg, ble det allerede i 2009 gitt pålegg om slik kontroll, og dette ble gjentatt i 2011, da også med henvisning til en Eurokode-standard. Vegvesenet erkjente at de hadde gjort en feil i kontraktsutformingen.

Fra påtalemyndighetens side ble det lagt til grunn at en slik pålagt kontroll ville ha avdekket mangelen – og dermed avverget ulykken. Både Statens vegvesen og Reinertsen AS ble ilagt – og vedtok – forelegg på fem millioner for overtredelse av straffeloven § 151. Vegvesenet ble bebreidet for manglende kontroll av at brobyggingen kunne skje uten risiko for trafikken, og for feilen i kontrakten. Entreprenørfirmaet ble bebreidet for ikke å ha gjennomført en tilfredstillende kontroll av oppføringen av selve stillaset.

Statens vegvesen besluttet for øvrig straks etter ulykken at det ikke skulle tillates trafikk under støpearbeid, samt at det skulle foreligge tredjepartskontroll av beregning, tegning og montering av stillaser.

Tekst/foto: Prosjektleder **Tore Andestad**, «Bedre jakt»-undersøkelsene
// andestad@online.no

Rapporter og materiell omtalt i denne artikkelen finnes på www.jegeropplering.no. Miljøkrim skrev også om temaet i utgave 2/2014. Se også fokus i denne utgaven (side 10).

Når er et jaktskudd straffbart?

Uforklarlig eller uforsvarlig?

Det finnes en rekke konkrete regler om lovlig oppbevaring og bruk av jaktvåpen og ammunisjon. Det finnes også klare regler for hvilke arter som kan skytes til hvilke tider. Grensen mellom hva som er lovlig human jakt, og hva som ikke er det, er derimot uklar. Hvor sannsynlig skal et dødelig utfall være for at et skudd mot hjortevilt kan defineres som humant og lovlig?

Norges jeger- og fiskerforbund har de siste ti årene samlet inn data om mer enn 13 000 skudd mot hjortevilt. Dataene er brukt til å undersøke hvilke forhold som øker eller minsker sjansene for bom- eller skadeskudd. Materialet er brukt i opplæring av nybegynnere og erfarne hjorteviltjegere. Kan dette materialet komme til nytte når politiet vurderer lovligheten av et skudd mot hjortevilt?

Et dødt dyr beviser ikke at jakten ble humant utført. Det er trolig også straffbart å avfyre

skudd som med høy sannsynlighet vil skade dyret. Alle jaktskudd løses på en skala mellom

«**Et dødt dyr beviser ikke at jakten ble humant utført.**»

«idiotsikkert» og «kjempflaks om dyret dette». Jegere liker å felle dyr, og en gjennomsnittlig

hjordtevjeger feller i overkant av ett hjortevilt i året. De fleste av oss opplever bare skudd-situasjoner noen få ganger i løpet av en jakt-sesong. Vi strekker oss normalt mot grensen av hva vi mestrer for å få en felling. Når strekker vi oss så langt at det går ut over dyrevelferd og lovgivning?

Spørsmålet er vanskelig å svare på av juridiske og jaktfaglige grunner. Den juridiske grensen mellom et humant lovlig eller

Skuddavstand? Dyr i ro/bevegelse? Jaktsituasjonen? Jegererfaring? Helse? Dyrets vinkel? Skyteferdighet? Gode lysforhold? Forsvarlig?

ulovlig skudd går ved en «u». Både viltlovens § 19 og naturmangfoldlovens § 15 fastslår at dyr ikke skal utsettes for unødig skade og lidelse. Grensen mellom nødvendig og unødvendig lidelse virker svært skjønsmessig. Heller ikke dyrevelferdslovens § 20 og § 6 er helt klargjørende når de krever at jakt og fangst skal skje på en «dyrevelferdsmessig forsvarlig måte», og at en skal ha «nødvendig kompetanse» til den aktiviteten en utøver. Et sentralt spørsmål blir: Hvor kompetent må en jeger være for i en krevende skuddsituasjon å kunne avlive viltet på en forsvarlig måte? Hva skal politiet legge til grunn når de vurderer jegerens kompetanse i saker om human jakt?

En komplisert vurdering. Forhold ved jeger. «Bedre jakt»-undersøkelsene viser at det er store forskjeller mellom jegere. Jegere med mye erfaring i felling av storvilt og med mye skytetrening skyter vesentlig flere dødelige førsteskudd mot hjortevilt. Førstegangsjegeren med tretti obligatoriske øvelsesskudd må normalt la være å skyte i krevende skuddsituasjoner. Undersøkelsen ser på betydningen av erfaring og antallet øvelsesskudd. En hjortejeger med mellom 200 og 250 øvelsesskudd i jaktåret har 3 % sjanse for bom- og skadeskudd, mens en hjortejeger med under 50 øvelsesskudd har omkring 10 % sjanse for et ikke-dødelig skudd. Jegere som feller én hjort i året, har dobbelt så stor sjanse for bom- eller skadeskyting som en jeger med fem hjortefellinger i året.

Trolig vil også helsetilstanden til jegeren som løsnest skuddet, ha betydning for hvor godt det treffer. Når vi passerer førti år, er nattsynet svekket med nær femti prosent. For eldre men-

nesker kan måneskinnsjakt på barmark være en risikosport. Andre syns- og hørselssvekkelser kan også gjøre at dyrene kommer for brått på. Jegeren handler da under tidspress, noe som kan føre til dårlig skuddplassering eller en kule som forandrer retning i kvist og skader dyret.

Forhold ved jaktsituasjonen. Undersøkelsene viser at jaktformen påvirker antall bom- og skadeskudd. Drivjakt på dagtid med store jaktlag har høyere bom- og skadeskytingstall enn annen jakt. Dyrene er på vakt når de kommer på post. De kaster på seg idet jegeren løfter geværet eller sikringen gir fra seg et klikk.

« For å avgjøre om et skudd er forsvarlig, bør en vurdere forhold som jegerens helse, dokumenterte skyteferdighet fra bane, erfaring med felling av hjortevilt og graden av kunnskaper om den konkrete skuddsituasjonen

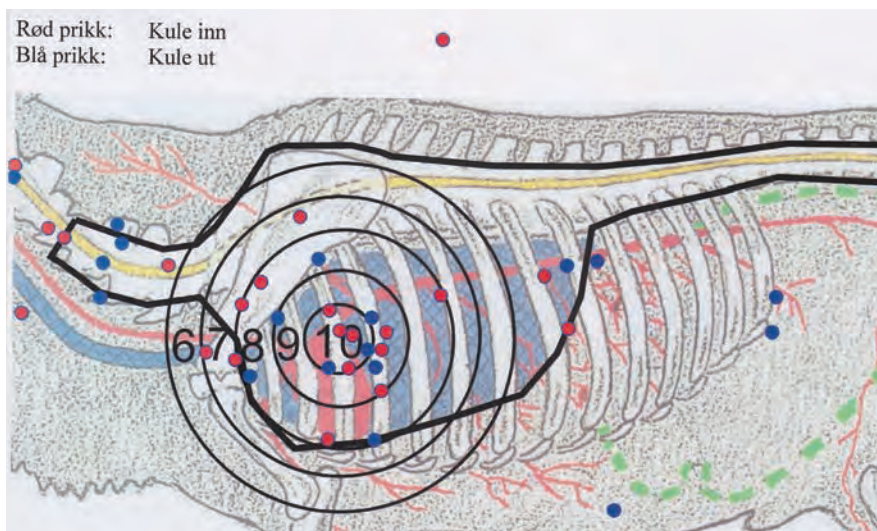
Under drivjakt skytes en større andel av dyrene i fart, og det har jegere flest lite trening i. Enslige jegere på post- og snikjakt gir lave bom- og skadeskytingstall. De oppdager dyrene før dyrene oppdager dem. Dyrene er normalt i ro, og jegeren har bedre tid til å velge en god skuddsituasjon. Til sammenligning har drivjakt etter hjort tre ganger så høye bom- og skadeskytingstall som måneskinnsjakt på innmark.

«Bedre jakt» har beregnet risikoen for skadeskyting i en del risikosituasjoner. På elger i ro er sannsynligheten for et bom- eller skadeskudd 7 %. Dersom elgen løper, er sannsynligheten 17 %. Dette virker sammen med andre forhold som skuddavstanden. Elg i ro på under 50 meters avstand har 3 % sjanse for å bli bom- eller skadeskutt. Elger som løper over 150 meter unna, har 26 % sannsynlighet for et ikke-dødelig skudd.

Et rådyr med breisiden til hundre meter unna er fire ganger så vanskelig å treffe i lungeområdet som en tilsvarende elg. Sikter jegeren på hode eller nakke, er det dødelige området svært lite. Nakkesøylen til en hjort eller villrein er cirka seks centimeter lang på tvers. Huden er dekket av hår, og mange jegere er usikre på hvor nakkesøylen går innenfor hårene. Seks centimeter tilsvarer tieren på en hundremeterskive. Hvor stor sannsynlighet har en jeger for et skudd i tieren? I tillegg til siktepunkt på dyret vil dyrets vinkel og valget av skytestilling ha stor innvirkning på sannsynligheten for et dødelig skudd.

En konklusjon så langt. For å avgjøre om skuddet var forsvarlig, bør en vurdere forhold som jegerens helse, dokumenterte skyteferdighet fra bane og erfaring med felling av hjortevilt. I tillegg må en ha gode kunnskaper om den konkrete skuddsituasjonen. Med dette utgangspunktet er det lettere å vurdere om jegeren hadde tilstrekkelig kompetanse til å skyte i den gitte situasjonen, eller om han tok en råsjanse på dyrets bekostning.

En mulig vei videre. Utfordringen er å få ned antallet risikoskudd. Det er best for oss alle om jegerne og grunneierne over tid ordner opp

Hvor kompetent må en jeger være for i en krevende skuddsituasjon å kunne avlive viltet på en forsvarlig måte? Bildet til høyre viser et registrerings-skjema for skuddplassering som kan gi klar beskjed om hvor det svikter og hva jegere kan bli bedre på.

i de utfordringene som er. Der det ikke skjer, vil trolig det offentlige gripe inn gjennom lovgivning og rettsavgjørelser. Samtidig vil det bli krevende både for det offentlige og den enkelte jeger dersom grensen mellom human lovlig og ulovlig jakt skal defineres gjennom en stor mengde rettssaker.

Jegerne har hovedansvaret og førsteretten.

Jegere får lov til å ha våpen hjemme og avlive dyr. Dette er ingen selvfølge i en tid med terrortrusler og økt fokus på dyrevelferd. Jakt slik vi kjenner det krever aksept i en større del av befolkningen. Det er derfor Norges jeger- og fiskerforbund har lagt et stort arbeid i undersøkelser om hjorteviltjakt, og i opplæring av nybegynnere og erfarne storviltjegere. Slik jeg ser det, bør jegere ha både hovedansvaret og førsteretten til å kvalitetsutvikle storviltjakten. Den viktigste strategien vil være å bevisstgjøre enkeltjegere og jaktlag/jaktvald på egne begrensninger.

Resultatene fra skytebanen må være avgjørende for hvilke skuddsituasjoner jegeren prøver i felt. Det en jeger ikke klarer på banen, blir bare vanskeligere under praktisk jakt. Det sentrale lungeområdet på en voksen hjort med breisiden til (cirka en sirkel på 20 cm i diameter) utgjør 7,5 på en hundremeterskive. For et tilsvarende rådyr er dødelig treffområde innenfor 8,5. Treffer for eksempel 5 % av øvelsesskuddene utenfor disse områdene, er hundre meter kanskje for lang skuddavstand på dyret. I forlengelsen av «Bedre jakt»-undersøkelsene har vi laget et registrerings-skjema for øvelsesskudd. På baksiden av skjemaet er det en dyrefigur med markert dødelig område. Her oppfordres jegere

til å prikke inn alle treff fra øvelsesskytinga. Før jaktstart kan de selv telle opp og beregne hvilke skuddavstander de klarer på hjortevilt under ulike forhold.

Grunneierne kan kreve endring. Resultatene fra praktisk jakt viser jaktlag og jaktvald hva som er deres hovedutfordring. Vi har utviklet et enkelt registrerings-skjema for førsteskuddet mot hjortevilt. Her skal kulens inngangs- og utgangshull på slaktet registreres. På baksiden krysses det av for skuddresultat, skuddavstand, dyrets vinkel, fart, jegerens treningsmengde og andre forhold

« Jaktlovgivningen balanserer jegerne, viltets og øvrighetens rettigheter. Staten kan gripe inn gjennom lovgivning og rettsvesen.

ved skuddsituasjonen. Resultatene fra registreringsskjemaet legges inn i et ferdig utarbeidet excel-regneark. Av regnearket vil det framgå hva som er jaktlagets risikosituasjoner, og om enkeltpersoner på laget over flere år har stått for hovedtyngden av skadeskytingen. Utprøvingen av registreringsskjemaet viser at det gir klar beskjed om hvor det svikter og hva jegerne på laget kan endre (se bilde øverst på siden).

Dersom jegerne ikke benytter seg av førsteretten til kvalitetsutvikling, kan utfordringen gå videre til grunneierne. All storviltjakt forutsetter grunneiers tillatelse. Grunneiere kan stille privat-

rettslige krav til jegerne som skal jakte på deres område. Grunneiere kan kreve at jegerne bruker registreringsskjema for første skudd dersom de er utrygge på jaktutøvelsen. Jeg anbefaler forhandlinger mellom grunneiere (valdstyret) og jaktlagene før de gir et slikt pålegg. Dersom registreringen viser svakheter i jaktutøvelsen, kan grunneierne om nødvendig kreve at jegerne må ha dokumentert flere øvelsesskudd enn de 30 forskriften krever. Grunneiere kan også kreve at for eksempel skudd mot dyr som løper, skudd mot nakne og så videre ikke er tillatt.

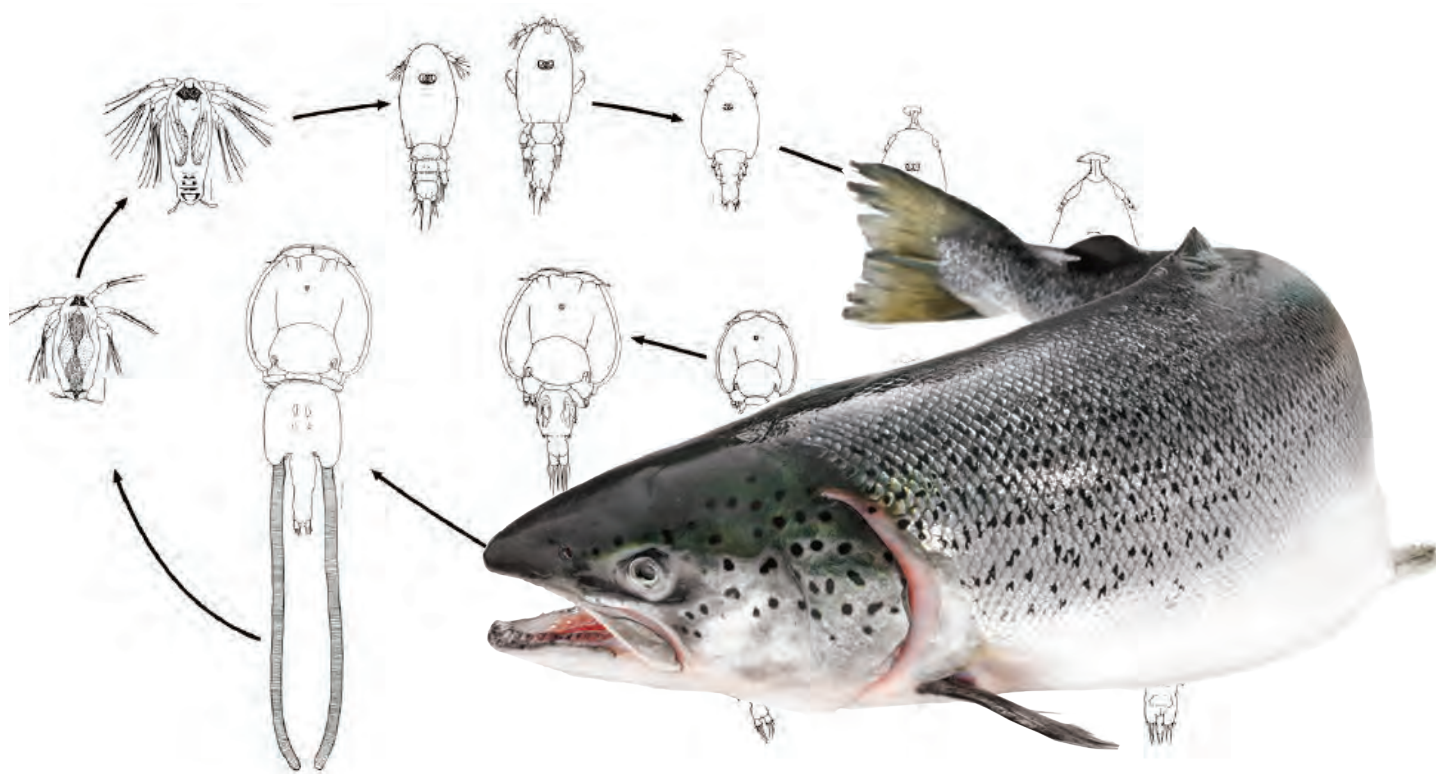
Statens ansvar. Jaktlovgivningen balanserer jegerne, viltets og øvrighetens rettigheter. Staten kan gripe inn gjennom lovgivning og rettsvesen. Ett grep er å legge press på jegerorganisasjonen. I Danmark ble det dokumentert at et stort antall småvilt (for eksempel kortnebbgås, ærfugl og rev) bar på hagl etter tidligere skadeskyting. Danmarks Jægerforbund fikk utfordringen: Dersom dere ikke klarer å få ned skadeskytingen, blir det lovendringer. Jægerforbundet drev intensiv opplæring av egne jegere. Over flere år har overvåkning vist en klar nedgang av antall småvilt med hagl i kroppen. I Norge har seljakten og pelsdyrnæringen i perioder mistet tilliten i befolkningen. Da blir det raskt krav om politisk opprydding.

Rettssaker vil være nødvendig i en del tilfeller. Rettsavgjørelser kan gi signaler til jegerne om hvilke skuddsituasjoner som er inhumane og straffbare. Det er viktig at rettsavgjørelsene bygger på den kunnskapen som foreligger om risikable skuddsituasjoner. Da skjønner og støtter jegere flest avgjørelsen, og sjansen er størst for at rettsavgjørelsen påvirker jaktutøvelsen.

Tekst: statsadvokat **Aud Ingvild Slettemoen**, ØKOKRIM / Foto: illustrasjon fra **Schram, 1993** og foto fra **Shutterstock**
 // aud.ingvild.slettemoen@politiet.no

Høyesterett slår ned på juks med rapportering

Produksjonssjefen i et oppdrettselskap ble dømt til 60 dagers fengsel, 30 av disse ubetinget, for feilinformasjon til Mattilsynet om lakselustellinger og om størrelsen på merdeposser.

I dom 19. januar 2015 (Rt. 2015 s. 44) fremhever Høyesterett at oppdrettsnæringen har en særlig forpliktelse til å etterleve regelverket for å beskytte naturinteressene som berøres av næringen:

Myndighetene har de siste tiår tillatt en sterk vekst i oppdrettsnæringen på tross av de miljøproblemer som følger med virksomheten. Som lagmannsretten påpeker innebærer dette at oppdretterne til egen vinning er gitt rett til bruk av allmennhetens naturmiljø og ressurser, og det følger utvilsomt av dette en særlig forpliktelse til å overholde forutsetninger og begrensninger som offentlig myndighet har satt for virksomheten.

Den betydelige vekst i oppdrettsnæringen er blitt tillatt med den uttalte forutsetning at utviklingen skal være bærekraftig, og at det gjen-

nomføres tiltak som reduserer rømming av laks og spredning av lakselus fra oppdrettsanlegg. Situasjonen i oppdrettsanleggene følges også

« Etterlevelse av regelverket, også med hensyn til rapportering, har avgjørende betydning for de naturinteressene som berøres

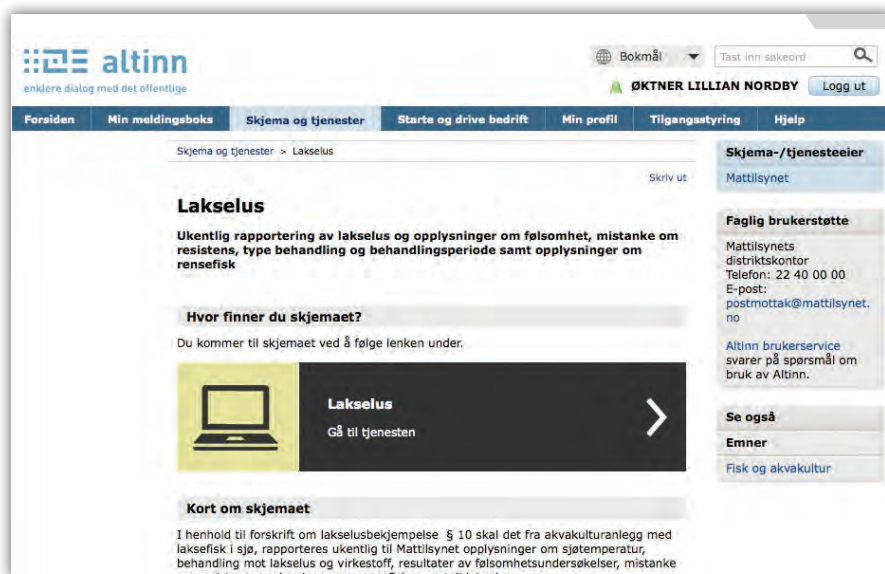
fortløpende med sikte på å kunne pålegge ekstraordinære tiltak når dette anses påkrevd.

Etterlevelse av regelverket, også med hensyn til rapportering, har avgjørende betydning

for de naturinteresser som berøres, og det er en grunnleggende forutsetning for norsk fiskeripolitikk på dette området at virksomheten skal være bærekraftig. Det følger blant annet av dette at lakselusproblemet må holdes under kontroll.

Videre sier Høyesterett i dommen:

Kontroll med lakselusproblemet er dermed også en forutsetning for at havbruksnæringen skal kunne videreføres i det omfang den har fått, og for at veksten i næringen skal kunne videreføres. I den vekststrategi som den nåværende regjering bygger på, er kontroll med lakselusproblemet også en grunnleggende forutsetning, og regjeringen legger opp til en kraftig skjørpelse av kravene på dette området. Manglende etterlevelse av offentlige pålegg i denne sammenheng kan dermed få store konsekvenser også for næringen selv.

Forekomst av lakselus skal ukentlig rapporteres til Mattilsynet. Rapporteringen skal være basert på faktiske og kontrollerbare tellinger av minst halvparten av merdene i et akvakulturanlegg, hvor antallet lus telles på enten 10 eller 20 fisk, avhengig av tidspunktet på året. Fra disse tellingene beregnes et snitt som legges til grunn for samtlige fisk i anlegget. Ved neste telling plikter oppdretter å telle den andre halvparten av anlegget slik at snittallene over flere tellinger blir representative for anlegget. Det er snitttallet for anlegget som rapporteres, og dette gjøres via eget skjema i Altinn.

Både hensynet til miljøet og til næringen tilsier dermed at det av allmennpreventive grunner må reageres strengt på forsettlig overtredelser.

Med denne dommen har Høyesterett sendt et tydelig signal om at forsettlig feilrapportering av lakselus og andre forsettlig overtredelser av reglene for oppdrettsnæringen for å beskytte miljøhensyn, er å anse som alvorlig miljøkriminalitet.

Saken gjaldt tiltale mot produksjonssjefen i et oppdrettsselskap og omfattet tilsammen fem tilfeller av uriktig rapportering av lakselus i løpet av en seksmåneders periode i 2010–2011, samt flere tilfeller av uriktig rapportering om størrelsen på merdene.

Selskapet ble ilagt et forelegg på 2,3 millioner kroner 1. oktober 2013 for disse forholdene og for manglende internkontroll i den forbindelse. Forelegget ble vedtatt av selskapet 5. november 2013 og omfattet også to tilfeller av rømming som fant sted i 2010.

Samtidig med forelegget ble det tatt ut tiltale mot selskapets produksjonssjef, som var den ansvarlige for feilrapporteringen. Hovedforhandlingen i Alta tingrett var berammet til mars 2013, men produksjonssjefen valgte å komme med en uforbeholden tilståelse rett før saken startet. Alta tingrett avsa dom i tilståelsessaken 25. mars 2014, der tiltalte ble idømt betinget fengsel i 75 dager samt NOK 20 000 i bot. Etter anke fra ØKOKRIM over straffutmålingen skjerpet Hålogaland lagmannsrett straffen til 90 dagers

fengsel, hvorav 30 dager betinget. Høyesterett reduserte altså straffen til 60 dagers fengsel, der 30 dager av straffen ble gjort betinget. I den forbindelse viste Høyesterett blant annet til at det i straffutmålingen er tatt hensyn til at tiltalebeslutningen i saken kan innebære en skjerpet holdning til overtredelser av denne typen. Det innebærer, slik artikkelforfatteren leser dette, et signal om at fremtidige saker som omhandler straffeloven § 166, vil bedømmes noe strengere, ut fra prinsippet om en gradvis

« Ved hennes rapportering unngikk selskapet kostnadene ved de pålegg som ville ha kommet om hun hadde rapportert i samsvar med de faktiske forhold

skjerping av straffenivået gjennom rettspraksis i slike tilfeller.

Den uriktige lakselusrapporteringen ble avdekket da Mattilsynet på inspeksjon på anlegget i april 2011 oppdaget to tilfeller av feilrapportering om lakselus fra januar 2011. ØKOKRIM valgte å etterforske saken for å avdekke om det dreide seg om et enkeltstående tilfelle, eller om en mer systematisk feilrapportering. Etterfor-

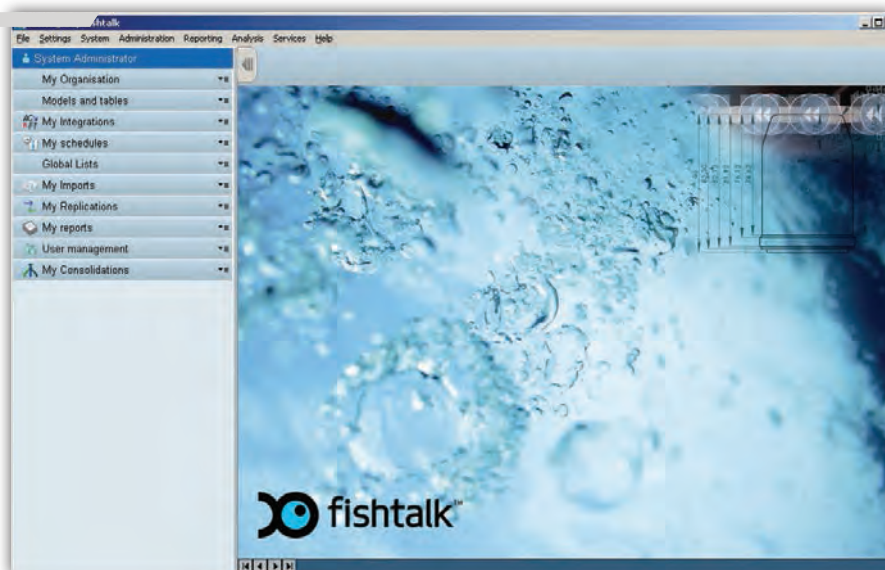
skingen viste at tiltalte ved flere anledninger hadde rapportert resultatet av lakselustellinger til Mattilsynet, til tross for at det ikke forelå slike lakselustellinger. Formålet med feilrapporteringen var å skjule for Mattilsynet at selskapets rutiner for telling og rapportering av lakselus hadde sviktet.

Omstendighetene rundt feilrapporteringen er beskrevet av Høyesterett:

Domfelte hadde som produksjonssjef i X AS en sentral rolle i selskapets manglende etterlevelse av de rammer som var satt for virksomheten. Hun rapporterte over tid ved en rekke anledninger uriktige data til kontrollmyndigheten. Ved hennes rapportering unngikk selskapet kostnadene ved de pålegg som ville ha kommet om hun hadde rapportert i samsvar med de faktiske forhold. Selv om hun, på grunn av egne erfaringer og manglende omtale av lakselussituasjonen i veterinærreporter, mente at det ikke var grunnlag for å tro at det var noe problem med lakselus, en formodning som det på grunn av senere tellinger må antas var riktig, må det legges til grunn at det objektivt sett var en risiko for at hennes antakelser ikke ville slå til. Dette følger allerede av forskriftens krav om at det skulle telles hver 14. dag.

For øvrig omfattet tiltalen også tiltale etter matloven § 28 for feilrapportering av størrelsen på merdene, nærmere bestemt fire tilfeller der vedkommende forsettlig hadde rapportert inn for høyt kubikkinnhold i merdepotene for

Som del av veksten og profesjonaliseringen av oppdrettsnæringen, har det blitt utviklet avanserte dataverktøy til å styre og overvåke hele oppdrettsprosessen fra smolt til slakteferdig fisk. Fishtalk er et slikt profesjonelt verktøy, som også kan benyttes i forbindelse med telling og rapportering av lakselus. I etterforskning av oppdrettsaker er det derfor nødvendig å skaffe seg en viss oversikt over de dataverktøy som benyttes av aktørene. Databeslag fra slike verktøy kan gi viktig informasjon og bevis.

å unngå pålegg fra Mattilsynet om at biomassen i merdene måtte reduseres ved flytting eller slakting. Bakgrunnen for dette var at den teoretiske beregningen av tettheten i merdene ellers ville gitt som resultat at grensen på 25 kilo per m³ var eller ville bli overskredet, noe som ville medført en plikt til tiltak. I denne forbindelse presiserte Høyesterett at det er den biomassen (antall kilo fisk i merda) som selskapet faktisk la til grunn, og rapporterte inn, som er av betydning her, og at det er uten betydning for vurderingen av forholdets straffverdighet «hvor stor biomassen kan antas å ha vært på grunnlag av senere konstatert faktisk slaktevekt».

Dette er den første saken om feilrapportering i oppdrettsnæringen. Det er også første gang straffeloven § 166 anvendes på uriktig informasjon i denne typen innrapportering til tilsynsmyndighetene. Bakgrunnen for at ØKO-KRIM valgte å tiltale den uriktige lakselusrapporteringen etter straffeloven § 166 og ikke etter matloven § 28 var først og fremst at det følger av matloven § 28 første ledd første punktum at den kommer til anvendelse bare «såfremt forholdet ikke rammes av en strengere straffebestemmelse». ØKOKRIM ønsket videre å fremheve alvorligheten ved forholdene, gjennom en tiltale om falsk forklaring.

Etter ØKOKRIMs syn var sakens kjerne at tilsynsmyndigheten gjennom en slik feilrapportering hindres i å utøve den type kontroll av næringen som er deres oppgave, og som

er bestemt for å ivareta viktige miljøhensyn, og særlig hensynet til villaksen.

Det alminnelige utgangspunktet for straffutmålingen etter tidligere rettspraksis om straffeloven § 166 er at overtredelser skal føre til ubetinget fengsel med mindre det foreligger særlige formildende omstendigheter. I denne saken for Høyesterett argumenterte forsvareren med at anvendelsen av straffeloven § 166 ikke skulle føre til noen strengere straff enn om matloven § 28 var blitt anvendt, men Høyesterett

« Anvendelsen av straffeloven § 166 i denne saken innebærer en skjerpet holdning

uttaler i dommen at de ikke er enig i det, men at anvendelsen av straffeloven § 166 i denne saken innebærer en skjerpet holdning.

Forsvareren har med styrke gjort gjeldende at anvendelsen av straffeloven § 166 ikke kan føre til strengere straff enn om straffebestemmelsen i spesiallovgivningen var blitt anvendt, og har i den forbindelse særlig vist til praksis i tilknytning til feilrapportering etter havressursloven. Jeg er ikke enig i dette.

Opplysningene for Høyesterett om den påberopte praksis er ufullstendig, og en rekke av de

påberopte saker synes å gjelde feilrapportering som er ansett som uaktsom. Den manglende dokumentasjon på anvendelse av ubetinget fengsel ved forsettlig feilrapportering både på det aktuelle og tilgrensende områder, gjør imidlertid at jeg ikke finner å kunne se bort fra at tiltalebeslutningen i saken kan innebære en skjerpet holdning til overtredelser som dem den domfelte har gjort seg skyldig i. Det må etter mitt syn tas et visst hensyn til dette ved straffutmålingen.

Etter denne dommen er det også klart at forsettlig feilrapportering av fiskeriaktiviteter etter havressursloven også kan subsumeres etter straffeloven § 166, og at det vil medføre en skjerping av straffen sammenliknet med bruk av spesiallovgivningen.

Når det gjelder straffutmålingen i denne saken, er det også viktig å merke seg at det var en tilståelsessak, og at det i formildende retning ble vektlagt at saken skrev seg noe tilbake i tid.

Lakselus

Lakselus (*Lepeoptheirus salmonis*) er ikke biologisk sett en lus (som er et insekt), men derimot et krepssdyr som lever av å beite på laksens hud. Fisk med mye lakselus får sår, som igjen kan bli innfallsport for bakterier og virus. Fiskene får også problemer med å opprettholde vann- og saltbalansen ved at vann lekker ut og salter inn gjennom sårene. Kilde: laksefakta.no

Tekst: prosjektmedarbeider **Olga Hilmo** & prosjektleder **Snorre Henriksen** for Rødlista
// olga.hilmo@artsdatabanken.no & snorre.henriksen@artsdatabanken.no

Ulv (*Canis Lupus*) er foreslått som kritisk tryet (CR) i Norsk rødliste for arter som publiseres i november 2015. Foto: **Jan Ove Gjershaug**, NINA. Bildet er fra Namskogan Familiepark.

Ny vurdering av arter på Rødlista

Hvordan havner en art på Rødlista? Hvorfor er ulven vurdert som kritisk truet i Norge? Hva innebærer det at rypa står på Rødlista, og er villaksen egentlig truet? Dette er sentrale spørsmål når de foreløpige resultatene fra Rødlista 2015 er tilgjengelige for innsyn.

Norsk rødliste for arter er under revisjon, og i november offentliggjør Artsdatabanken Rødlista 2015. Dette er den tredje Rødlista for arter, basert på retningslinjer fra The International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Norsk rødliste for arter er en oversikt over arter som er vurdert til å ha en risiko for å dø ut i Norge. Rødlista er et viktig grunnlag for en kunnskapsbasert forvaltning av naturmangfoldet i Norge. Den er også vesentlig for å spre kunnskap om arter i samfunnet, samtidig som den er et viktig redskap for å avdekke kunnskapsmangler, både om arters bestandsutvikling, habitatkrav og faktorer som påvirker artenes rødlistestatus.

Hvordan havner en art på Rødlista?

Frem til nå har 24 ekspertkomiteer jobbet i ett år med å vurdere over 21 000 arter basert på tilgjengelig kunnskap. Som tidligere følger rødlistevurderingen metodikken utviklet av IUCN. Hver enkelt art har blitt testet mot et sett med fem kvantitative kriterier. Kriteriene er basert på faktorer som har stor betydning for utdøingsrisiko, for eksempel små populasjoner, populasjonsreduksjon og fragmentering. Alle arter vurderes mot alle fem kriteriene, og det kriteriet som gir høyest risiko for utdøing, blir gjeldende. Det er et viktig prinsipp at vurderingene skal være objektive og etterprøvbare.

Basert på all tilgjengelig kunnskap blir arten vurdert og kategorisert som *regionalt utdødd* (RE), *kritisk truet* (CR), *sterkt truet* (EN), *sårbar* (VU) eller *nær truet* (NT), se figur vist senere i artikkelen. Der datagrunnlaget er mangelfullt og arten kan være alt fra kritisk truet til levedyktig,

plasseres arten i kategorien *datamangel* (DD). Arter som er vurdert til å tilhøre en av disse seks kategoriene, utgjør rødlisteartene. Det er kun arter vurdert til å falle inn under de tre kategoriene *kritisk truet* (CR), *sterkt truet* (EN) eller *sårbar* (VU), som omtales som truede arter. Disse artene har høy til ekstremt høy risiko for å dø ut i Norge.

« I rødlistesammenheng er det viktig å understreke at vi ikke vurderer enkeltbestander av en art, men alle bestandene i Norge under ett

I rødlistesammenheng er det viktig å understreke at vi ikke vurderer enkeltbestander av en art, men alle bestandene i Norge under ett. Dette prinsippet er tydelig i rødlistevurderingen av laks (*Salmo salar*). Laksens tilpasninger til ulike vassdrag har ført til genetisk ulike laksebestander. Selv om lokale tilpasninger kan være viktige, og de enkelte bestandene kan være under sterkt press, gjøres det ikke rødlistevurderinger av enkeltbestander. I arbeidet med Rødlista vurderes altså hele bestanden av en art under ett.

Alle stedegne arter vi har tilstrekkelig kunnskap om, kan bli rødlistevurdert. En art som er introdusert av, eller spredt ved hjelp av, mennesker til områder der den ikke hører naturlig hjemme, defineres som en fremmed art, og blir ikke rødlistevurdert.

Er ulv i Norge en naturlig bestand? I forbindelse med ulvesaken som gikk for Sør-Østerdal tingrett i mars i år, har vi gjennom media kunnet lese at enkelte mener at ulvene i Norge er av finsk-russisk herkomst og derfor ikke er en naturlig bestand.

Ulv har levd i de skandinaviske skoger i tusenvis av år, og ulvestammen i Skandinavia har gjennom alle tider hatt en viss utveksling av individer med populasjonene i Finland og Russland. Innvandring fra våre naboland er ikke en ny situasjon. De første ulvene som kom til Skandinavia etter siste istid, kom også trolig fra øst. Innen ulven ble fredet i Sverige i 1966 og i Norge i 1971, var ulvestammen funksjonelt utryddet i begge land. Selv om dagens ulvestamme i Skandinavia, og dermed i Norge, er reetablert med utgangspunkt i den finsk-russiske bestanden, regnes ulven som art naturlig hjemmehørende i Norge, både i rent biologisk forstand og sett i lys av retningslinjene for rødlistevurdering. Ifølge IUCN skal arter som reetableres innenfor sitt naturlige leveområde, regnes som naturlig hjemmehørende der. Dette gjelder uavhengig av om individene har innvandret selv, eller har blitt utsatt av mennesker, hvilket ikke kan utelukkes for den skandinaviske ulven.

Ulv fortsatt kritisk truet. De foreløpige resultatene fra Rødlista 2015 viser at det vinteren 2013–2014 ble registrert totalt cirka 30 ulv med tilhold kun i Norge, samt 50 ulv med tilhold både i Norge og Sverige. Bestanden har vokst i antall i både Norge og Sverige, og den samlede skandinaviske bestanden består nå av cirka 400 (316–520) individer.

Artsdatabanken

Artsdatabanken er en nasjonal kunnskapsbank for naturmangfold, og har som oppgave å formidle kunnskap om arter og naturtyper. Vi er ansvarlig for å utarbeide Norsk rødliste for arter og vår rolle er knyttet til produksjonen av selve Rødlista og formidling av denne kunnskapen. Vår oppgave er ikke å fatte beslutninger eller å iverksette tiltak som berører arter. Det er en oppgave som tillegges forvaltningsmyndighetene på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå samt private rettighetshavere.

I 2012–2013 ble det registrert tre familieg grupper med tilhold kun i Norge og fem familieg grupper med tilhold i begge land. Siden det er kun to potensielt reproduserende individer i hver stasjonær gruppe, er antallet reproduserende individer i Norge under 50. Ulven er dermed klassifisert som *kritisk truet* (CR).

Når ekspertkomiteen for pattedyr vurderer risikoen for at ulv skal forsvinne fra Norge, vurderes det også hvilken effekt innvandring fra naboland har på utdøingsrisiko i Norge. Hvis bestanden i naboland er stor og i vekst slik at vi får netto innvandring, kan man nedgradere kategorien. Vanligvis nedgraderer man ett trinn (for eksempel fra CR til EN). For ulvens vedkommende er bestanden i Sverige større enn i Norge, men den er fortsatt liten (mindre enn 250 reproduserende individer) og klassifiseres som *sterkt truet* (EN). Det er derfor ikke grunnlag for å nedgradere klassifiseringen av den norske bestanden på grunn av innvandring av individer fra den sterkt truede svenske bestanden. Kriteriene for nedgradering er beskrevet i de regionale og nasjonale retningslinjene for rødlistevurdering utarbeidet av IUCN.

Rødlisting er ikke ensbetydende med fredning. Innsyn i foreløpige resultater viser at både lirype og fjellrype for første gang er foreslått rødlistet i Norge. Begge artene er vurdert til å tilhøre kategorien *nær truet* (NT) som følge av en langvarig nedgang. Rypebestandene varierer naturlig fra år til år, men nå har nedgangen vært jevn over en lengre periode, og varsellampa er tent. Nedgangen estimeres til 15–30 % i løpet av den siste tiårsperioden når man tar høyde for naturlige svingninger.

Mange jegere har uttrykt bekymring for at dette skal få konsekvenser for rypejakta. Det er viktig å presisere at rødlisting ikke automatisk medfører fredning eller jaktrestriksjoner. Det er opp til norske forvaltningsmyndigheter og grunneiere å avgjøre om tiltak skal iverksettes. Det har i flere områder allerede vært innført begrensninger på rypejakt i form av dagkvoter eller et begrenset antall jegere.

« Siden forrige rødliste har det skjedd et betydelig løft i kunnskapsgrunnlaget, noe som i første rekke skyldes en økt og målrettet kartleggingsaktivitet

Et betydelig kunnskapsløft. For å kunne gjøre en rødlistevurdering kreves kunnskap om artene. Siden forrige rødliste i 2010 har det skjedd et betydelig løft i kunnskapsgrunnlaget, noe som i første rekke skyldes en økt og målrettet kartleggingsaktivitet. Her har Artsprosjektet, administrert av Artsdatabanken på vegne av Klima- og miljødepartementet, hatt en sentral rolle.

Ny kunnskap gjennom Artsprosjektet. Prosjektet har siden oppstarten i 2009 bidratt til økt kompetanse om mange dårlig kjente arter, og i løpet av de første fire årene av prosjektet er det funnet 1165 nye arter for Norge. Formålet med Artsprosjektet er å sikre en langsiktig opp-

bygging av kunnskapen om arter i Norge, med spesiell vekt på de artene vi vet lite om i dag.

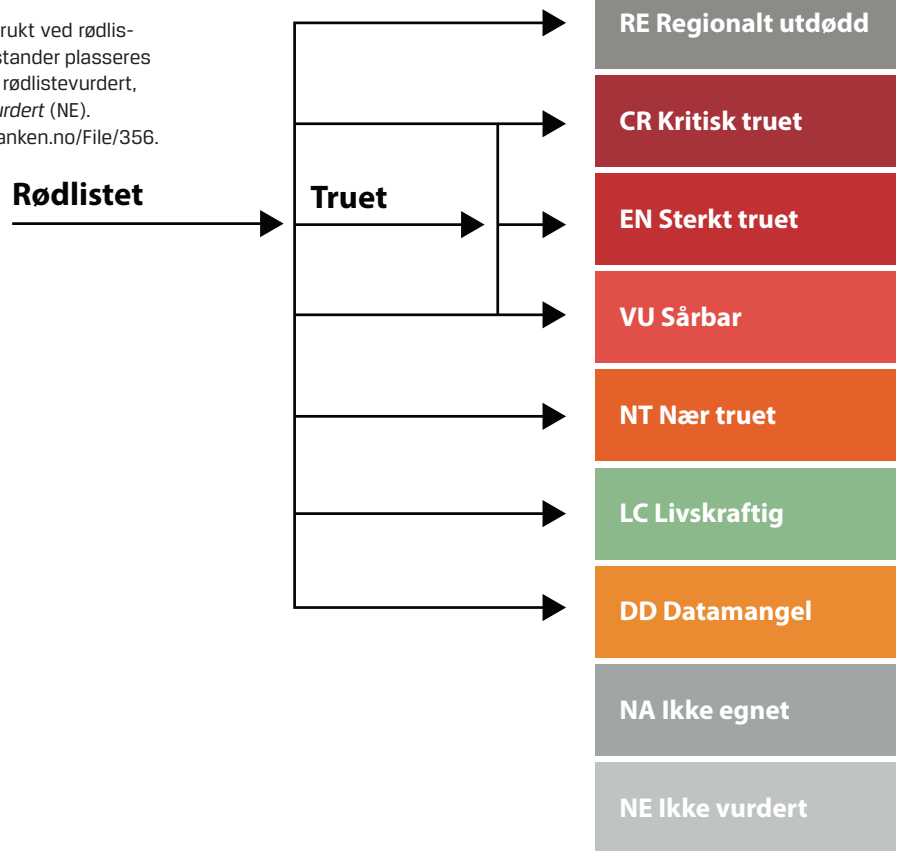
Økt kartleggingsaktivitet har også ført til at arter man trodde var utdødd i Norge, har blitt gjenfunnet. Et eksempel er sandjegerveps (*Methocha articulata*), en art som er knyttet til varme sandområder der den parasitterer larver av biller i slekten sandjegere (*Cicindelineae*). I 2010 ble arten regnet som utdødd i Norge fordi den ikke var funnet på 150 år. Nå er det gjort to nye funn, på Sessvollmoen og i Kongsberg, og arten er vurdert som *sterkt truet* (EN). Det er to grunner til at en art «gjenoppstår». Den vanligste forklaringen er at arten har vært her hele tiden, men ikke blitt funnet på mange år til tross for omfattende undersøkelser. Det hender også at arter forsvinner fra Norge, men reetablerer seg ved at de innvandrer fra våre naboland.

Hovedfokuset i rødlistearbeidet er å revidere de drøyt 21 000 artene som ble vurdert i 2010. Stor kartleggingsaktivitet har imidlertid ført til at noen flere arter er vurdert denne gang. Ett eksempel er edderkoppartene: I Rødlista 2010 ble 556 edderkopparter rødlistevurdert, men nå er tallet steget til 597. Dette skyldes et stort engasjement gjennom Norsk Araknologisk Nettverk og Edderkoppkrokens forum. De har også bidratt til betydelig større kunnskap om både utbredelse og levested.

«Norges største kunnskapsdugnad». Et stort og betydningsfullt engasjement fra både profesjonelle og amatører gjenspeiler seg blant annet i innrapportering av funn på nettsiden www.artsobservasjoner.no. Artsobservasjoner er en rapporteringstjeneste for funn av arter. I denne tjenesten kan du legge inn egne obser-

Rødlistevurderingens kategorier

Figuren til høyre viser en oversikt over kategorier brukt ved rødlistevurderingen av artene. Arter med livskraftige bestander plasseres i kategorien *livskraftig* (LC), mens arter som ikke er rødlistevurdert, plasseres i kategoriene *ikke egnet* (NA) eller *ikke vurdert* (NE). Originalfiguren finner du her <http://www.artsdatabanken.no/File/356>.

vasjoner og dermed bidra til å øke kunnskapen om artenes utbredelse. Her gjør blant annet de frivillige organisasjonene en enorm innsats for å øke kunnskapsgrunnlaget. Det registreres i snitt 5000 nye funn i Artsobservasjoner hver dag, og tjenesten inneholder til sammen over 12 millioner poster. Tjenesten drives av Artsdatabanken i samarbeid med SABIMA (Samarbeidsrådet for biologisk mangfold). SABIMA har ansvaret for kvalitetssikring av funn som legges inn i tjenesten. Informasjonen i Artsobservasjoner kan brukes fritt av alle.

Rødlista – et viktig hjelpemiddel for forvaltningen. Naturmangfoldloven, eller Lov om forvaltning av naturens mangfold fra 2009, er et viktig virkemiddel for å hindre tap av biologisk mangfold. I § 5 (forvaltningsmål for arter) heter det blant annet at artene og

Rypejakt er viktig for mange, og forslag om rødlisting av både lirype og fjellrype bekymrer mange jegere. Det er imidlertid ikke Artsdatabankens oppgave å fastsette evt. forvaltningstiltak. Foto: **Snorre Henriksen** (lisens CC SA 3.0), fjellrype (*Lagopus muta*).

« Rødlista har bidratt til at mange arter har blitt ivaretatt på ulike måter

deres genetiske mangfold skal ivaretas på lang sikt, og at artene skal forekomme i levedyktige bestander i sine naturlige utbredelsesområder. Videre sier naturmangfoldloven at «offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet, skal så langt det er rimelig, bygge på vitenskapelig kunnskap om artenes bestandssituasjon, naturtypers utbredelse og økologisk tilstand, samt effekt av påvirkning». Rødlista for arter er

Behandler innspill på rødlistevurderingene

Artsdatabanken åpnet 2. mars for innsyn i foreløpige resultater fra Rødlista for arter. Formålet med innsynet er at alle, både ivrige amatørbiologer og profesjonelle fagmiljøer, skal få bidra med utfyllende og relevant kunnskap om artene. Dette vil øke kunnskapsgrunnlaget og dermed sikkerheten i vurderingene. Alle innspill blir behandlet av lederen av den aktuelle ekspertkomiteen i dialog med Artsdatabanken. Det blir deretter tatt stilling til om det var grunnlag for en revisjon av den foreløpige vurderingen.

Foto: Rock Ptarmigan (*Lagopus Muta*) Jan Frode Haugseth (lisens CC SA 3.0).

en vitenskapelig utredning og et viktig kunnskapsgrunnlag for å nå målet om å bevare det biologiske mangfoldet. Den er et viktig hjelpemiddel for forvaltningen og et kritisk første steg for prioritering av forvaltningstiltak for arter. Rødlista har bidratt til at mange arter har blitt ivaretatt på ulike måter, for eksempel gjennom opprettelse av reservater, endring i byggeplaner eller habitatforbedrende tiltak.

Noen eksempler fra praktisk forvaltning.

Spissnutefrosk (*Rana arvalis*) ble vurdert til å være *nær truet* (NT) i Rødlista 2010. Under utbyggingen av riksvei 22 fra Lillestrøm til Hovin-høgda i Fet ble det bygd seks mindre underganger for amfibier for å redde bestanden. Et annet eksempel er finnstjerneblom (*Stellaria fennica*). Arten er kjent fra tre voksesteder i Finnmark. I arbeidet med nyskolen i Vadsø ble planten funnet på byggeplassen. Funnet forsinket fremdriften av byggeprosessen, og løsningen ble å flytte planten til en ny og egnet lokalitet. I de foreløpige resultatene fra Rødlista 2015 er arten oppgradert fra *sårbar* (VU) til *sterkt truet* (EN).

Det finnes også eksempler der arter har forsvunnet fra norsk natur på tross av fredning. Polarmyrsildre (*Saxifraga hirculus ssp. compacta*) ble funnet i august 2013, for første gang i Norge og Fastlands-Europa vest for Kvitsjøen. Planten ble funnet ved en tilfeldighet i forbindelse med bygging av ny E6-trasé gjennom Alta. Arten myrsildre er fredet etter forskrift om fredning

« Informasjon om rødlisteartene er også tilgjengelig via tjenesten Artskart

av truede arter, og i tillegg ført opp på Bernkonvensjonens lister. Da Statens vegvesen ble kjent med forekomsten, søkte de Miljødirektoratet om dispensasjon fra forskrift om fredning. Statens vegvesen fikk innvilget dispensasjon, siden valg av en annen trasé ville ha fått vesentlige tekniske og økonomiske konsekvenser. Planten ble utryddet av veianlegget våren 2014.

Hvordan finner du kunnskap om rødlistearter? I Artsdatabanken kan du søke etter informasjon om enkeltarter eller hele artsgrupper. Det er også mulig å få presentert for eksempel alle rødlistearte i et avgrenset område – som et bestemt fylke – eller å få listet opp kun arter som er kritisk truet.

Informasjon om rødlisteartene er også tilgjengelig via tjenesten Artskart. Denne tjenesten brukes mye i areal- og ressursforvaltningen, men også av forskere og allmennheten. Her kan man se på utbredelsen av enkeltarter på landsbasis eller for eksempel få oversikt over alle rødlistearter som er funnet innenfor et avgrenset geografisk område. Kartløsningen er et viktig datagrunnlag i rødlistevurderingen. Tjenesten formidler data fra 32 norske institusjoner, organisasjoner og konsulentfirmaer. Til sammen 108 databaser, med informasjon om 28 500 arter fordelt på mer enn 19,5 millioner poster, fører kontinuerlig Artskart med informasjon, deriblant Artsobservasjoner. Tjenesten Artskart er utviklet av Artsdatabanken og GBIF Norge.

Tekst: politioverbetjent **Espen Østerud** og førstestatsadvokat **Tarjei Istad**, ØKOKRIM / Foto fra saken: **politiet**
 // post.miljokrim@okokrim.no / tarjei.istad@politiet.no

Smugling og svart omsetning av CITES-listede arter

Avslørt på SMS og GPS

E-postmeldinger, Facebook-kontoer, GPS-data og SMS-er har blitt viktige beviser i saker om miljøkriminalitet. I denne saken ga det også grunnlag for tiltalepunkter om trygdebedrageri og skatte- og avgiftsunndragelse.

I oktober 2012 foretok Vestfold politidistrikt ransaking hos en mann i Andebu i en sprit-smuglersak. Det som møtte tjenestepersonene der, var ikke sprit, men enorme mengder døde, levende og utstoppede dyr og fugler. Det viste seg at mannen var en autorisert preparant som tidligere hadde hatt utstopping av dyr og fugler som levevei. Han var nå 100 prosent uføretrygdet.

Politiet kontaktet både Miljødirektoratet og Mattilsynet for bistand. De kunne fortelle at mange av artene var sjeldne, og at de også skulle ha vært merket og registrert i Miljødirektoratets Fallviltbase.

Mattilsynet og Miljødirektoratet kobles inn. Sprit-smuglersaken mot mannen ble henlagt, men han ble siktet etter viltloven, og det ble foretatt ny ransaking i mars 2013. Denne gangen var fokuset rettet mot dyrene, og Vestfold politidistrikt fikk bistand fra ØKOKRIM, Mattilsynet og Miljødirektoratet. Lite eller ingenting var endret siden første gang politiet var der. Det ble tatt beslag i 32 levende fugler, 42 utstoppede fugler og tre frysere med til sammen 126 døde dyr og fugler. Det ble også tatt beslag

i to hagler som ikke var oppbevart korrekt, en PC, en mobiltelefon og en GPS som senere skulle vise seg å bli viktig for etterforskningen av saken. Han fikk beholde vanlige jaktbare arter som ikke omfattes av krav om registrering i Fallviltbasen, eller de ble levert tilbake etter en nærmere gjennomgang av fryserne.

« Flere av de levende fuglene var arter på CITES' liste 1 eller 2, slik at det kreves tillatelse ved innførsel til Norge

I den innledende fasen av etterforskningen avhørte Vestfold politidistrikt siktede, og det ble foretatt artsbestemmelse av dyr og fugler ved hjelp av biologer fra Miljødirektoratet. De levende fuglene ble transportert til Dyreparken i Kristiansand, mens resten av beslaget ble lagret hos Falck i Vestfold. ØKOKRIM tok over saken etter anmodning i juli 2013.

To etterforskere og en printer i Danmark. Flere av de levende fuglene var arter på CITES' liste 1 eller 2, slik at det kreves tillatelse ved innførsel til Norge. Etterforskningen bekreftet at flere av fuglene var kjøpt fra privatpersoner eller dyrebutikker i Norge, men siktede opplyste også om at en kamerat av ham hadde smuglet noen av papegøyene (to blåhodete *pionuus* og en *ara maracana*) fra Danmark i januar 2013. Senere sa han at ingenting var blitt smuglet på denne turen.

Vi kontaktet Color Line for å få passasjerlister. Det viste seg at siktede hadde reist til Danmark 24. januar 2013 sammen med en annen navngitt mann, noe han ikke hadde gjort på andre turer til Danmark. Denne kameraten ble avhørt. Han kjente ikke til at siktede hadde hatt befattning med levende fugler på denne turen. De skulle kun se på falker i Ørnereservatet på Jylland. Dette er et sted som driver med falkoneri, og siktede får døde jaktfalker og vandrefalker derfra til preparantvirksomheten sin. Kamera-ten hadde ikke hørt et eneste pip fra kassene siktede hadde båret inn i bilen, på diverse stopp på kjøreturen fra Jylland via Fyn og Sjælland og hjem til Vestfold via Sverige.

Dette møtte politiet under ransaking av hva man opprinnelig trodde var del av en spritsmuglingssak. Det ble tatt beslag i 32 levende fugler, 42 utstoppede fugler og tre fryserer med til sammen 126 døde dyr og fugler.

Dette medførte at vi måtte ettergå denne turen grundig, ved hjelp av den beslaglagte GPS-en fra bilen til siktede. Koordinater fra denne ble plottet inn i Google Earth. Videre ble Google Maps brukt til å søke opp adresser der GPS-en viste stopp på turen. For hver adresse ble det søkt opp beboere, som igjen ble googlet. Dette viste seg å være mennesker tilknyttet ulike papegøye- og fugleforeninger mm.

Vi tok med oss PC og printer og reiste til Danmark for å avhøre fugleoppdrettere, preparanter, forselgere og andre, som bekreftet at siktede hadde kjøpt to blåhodete pionuus, en ara maracana og også en til nå ukjent svarthetepapegøye. Et av kjøpene ble også bekreftet av e-postkorrespondanse selgeren viste oss. Siktede hadde slettet denne korrespondansen fra sin Hotmail-konto. Videre fant vi ut via Norsk tropefuglforening at ringmerkingen på en av fuglene var fra Danmark. Takket være den nordiske politisamarbeidsavtalen var det kun nødvendig å varsle det enkelte politidistrikt før avreise fra Norge og etter ankomst i Danmark, for øvrig arbeidet vi som i Norge. Alle avhørene ble skrevet ned med det samme hjemme hos vitnene i Danmark og skrevet ut på den medbrakte skriveren.

Fallviltbasen. De aller fleste skrotter og utstoppede dyr hos siktede var ikke ført i Fallviltba-

sen, men han forklarte at de fleste var anskaffet før merke- og registreringsplikten kom i 2005, og vi måtte legge dette til grunn. Disse punktene i tiltalen omfattet likevel opp mot 40 individer.

Økonomipunkter. En gjennomgang av siktedes SMS-er og Facebook-konto viste at han drev en omfattende preparantvirksomhet, til tross for at han var 100 prosent uføretrygdet etter en motorsykkelulykke i 2002. Han hadde også annonser på Finn.no og Dyrenett.no, og

« De aller fleste skrotter og utstoppede dyr hos siktede var ikke ført i Fallviltbasen »

vi fant beviser for strabasjose jaktturen til Grønland, Afrika og andre steder. Politiet besluttet derfor å etterforske eventuelt trygdebedrageri og svart omsetning i inntektsåret 2012, siden SMS-ene ga gode beviser for det året.

Nærmere 50 personer ble summarisk avhørt over telefon, og nesten alle kunne bekrefte at de hadde fått preparert vilt hos siktede. Jobbene ble stort sett betalt kontant uten kvittering, og kundene visste ikke om siktede registrerte det noe sted. Beløpet kom opp i over 120 000

kroner totalt, og resulterte i domfellelse også for trygdebedrageri, brudd på ligningsloven og unnlatt registrering i Merverdiavgiftsloven samt en del ekstra fallviltpunkter.

Sakkyndig vitneførsel viktig. I retten erkjente tiltalte straffskyld på alle ti tiltalepunkter, mens han under etterforskningen for det meste hadde nektet straffskyld. 20 vitner falt derfor bort, og saken ble avvirket på snaut tre dager i stedet for syv. Ut fra premissene i dommen ser det ut til at særlig vitnemålet fra biolog Ole R. Davidsen i Miljødirektoratet var viktig for å få frem hensynene bak og formålet med viltforvaltningen, i dette tilfellet særlig Fallviltbasen:

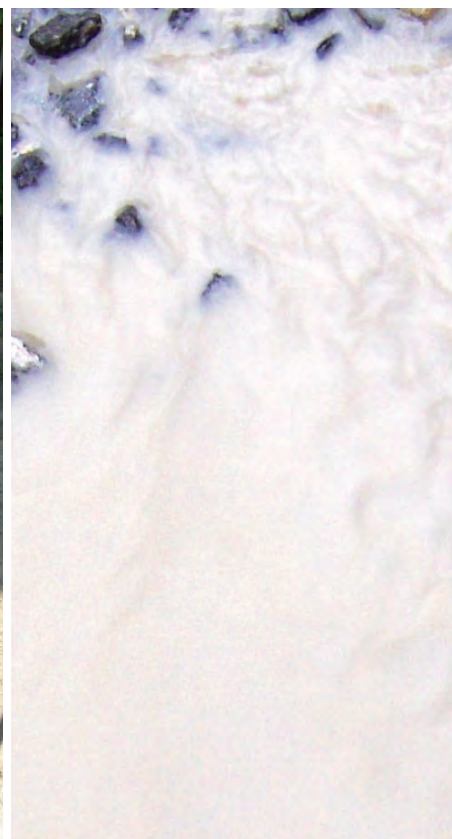
Retten må legge til grunn at Fallviltbasen er et sentralt virkemiddel i norsk viltforvaltning, og da særlig med hensyn til å kartlegge bestandene og endringer i bestandene av vitenskapelige så vel som vernemessige hensyn.

Retten legger i straffutmålingen vekt på at både trygdesystemet og Fallviltbasen bygger på tillit, slik at sterke allmennpreventive hensyn gjør seg gjeldende.

ØKOKRIMs påstand var 120 dager fengsel, og Tønsberg tingrett fant at 90 dager var passende. Ingen av partene anket dommen. I tillegg ble unndratt skatt og merverdiavgift og 22 vilt inndratt.

Tekst/foto: Seniorforsker **Erik Jøner**, Bioforsk Jord og Miljø
// erik.joner@bioforsk.no

I motsetning til menneskeskapt nanopartikler (som er et biprodukt av menneskelig aktivitet) kan vi også kategorisere de som naturlige partikler, eksempelvis finner vi nanopartikler formet som ørsmå krystaller av salt som dannes av sjøsprøyt, røyk fra skogbranner og vulkaner, eller leirpartikler og kolloider i jord og vann.

Nanoteknologi og miljø

Nanoteknologi er et svært bredt fagfelt og i mange tilfeller en form for nytale som dekker gamle fagfelt som fysikk, kjemi og bioteknologi. Grunnen til at man snakker om *nano*, som egentlig er en størrelsesbetegnelse under mikrometernivå, og noen ganger ned på atomnivå, er at forbedrede mikroskoper og andre verktøy nå tillater at man kan se og lage ting som er et par hakk mindre enn det man gjorde før.

Vanlige mikroskoper gjør at man kan se ting som er cirka én mikrometer store, for eksempel bakterier. En nanometer er 1000 ganger mindre enn en mikrometer. Men størrelser blir litt vanskelig å forholde seg til når man tar 1000-ganger'n: kilometer til meter til millimeter til mikrometer til nanometer. Hvert trinn er tusen ganger mindre enn det forrige. En bil er 3–4 meter lang. En ting som er tusen ganger mindre, kan være et riskorn. En bakterie er tusen ganger mindre enn et riskorn, og deler vi på tusen igjen, finner vi ting som er et par-tre nanometer store. De fleste nanopartikler er større enn dette, gjerne 10–100 nanometer. Og det er oftest i dette størrelsesområdet man snakker om materialer i nanometerskala.

Nanomaterialer kontra nanopartikler.

I forbindelse med miljømessige eller helsemessige farer ved nanoteknologi snakker man om

« En bakterie er tusen ganger mindre enn et riskorn, og deler vi på tusen igjen, finner vi ting som er et par-tre nanometer store

nanomaterialer eller nanopartikler. Nanomaterialer omfatter da alt som involverer nanoteknologi,

fra elektroniske brikker der kretsene er gravert med en presisjon på noen titalls nanometer, til membraner og belegg med tykkelse i den nederste delen av nanometerskalaen, til nanoporøse strukturer der hulrommene er i nanometerskala, til partikler som enten er støpt inn i plast, flyter fritt i en væske (som i solkremer og hudkremer) eller finnes som et pulver som kan danne en «støvsky». Det er disse tre siste, altså nanopartiklene, man er mest bekymret for, siden de i noen situasjoner kan bevege seg rundt i vann og luft og dermed påvirke mennesker eller andre organismer.

Giftighet og mobilitet. Risiko er jo fare ganget med eksponering, eller giftighet ganget

med mobilitet. Er noe enten ikke giftig eller ikke mobilt, utgjør det ingen risiko. Et hvilket som helst tall ganget med null, blir null. Sånn sett vil karbon-nanorør som er innkapslet i plast, være ufarlige (ikke representere noen risiko) selv om de er giftige i utgangspunktet. Nanopartikler av titandioksid som man finner i nesten alle solkremer og anti-aldningskremer, representerer heller ingen risiko selv om de er mobile (de vaskes av når man bader eller dusjer og havner i vannet der du bader, eller i kloakken), fordi de ikke er giftige. Så om man skal bekymre seg for at nanopartikler utgjør en trussel mot helse eller miljø, må man fokusere på partikler som er giftige og situasjoner der vi mennesker eller andre organismer utsettes for dem på en måte som gjør at de kan påvirke oss. Karbon-nanorør kan være giftige dersom vi puster dem inn (da virker de litt som asbest og kan trolig fremkalle lungekreft). Men karbon-nanorør støpt inn i plast i en sykkelramme eller en golfkølle vil aldri utgjøre noen slik fare.

Grunnen til at man frykter at nanopartikler skal være giftige eller skadelige på andre måter, er dels at de er så små at de kan komme seg gjennom barrierer som ellers ville stoppet større partikler (de kan være mer mobile), men også at man er usikker på om egenskapene nanopartiklene har, og som er forskjellige fra egenskapene til større partikler eller tilsvarende oppløste stoffer, er annerledes også når det gjelder giftighet. For nanomaterialer er forskjellige fra identiske materialer i større skala. Det er derfor man lager dem så små. For titandioksid som man bruker i kremer, er det for eksempel sånn at partikler under cirka 50 nm er gjennomskiktig for synlig lys, selv om det blokkerer UV-stråler. Da får man en krem som ikke ser hvit ut på huden, men som likevel beskytter effektivt mot solbrenthet. Dette er en nano-spesifikk egenskap. Men ikke alle nanopartikler ser ut til å ha slike spesifikke egenskaper. Nanosølv, som brukes i antibakterielle overflater som sårplaster og kjøleskap, ser ut

til å ha omtrent samme egenskaper (giftig for bakterier og vannlevende organismer) enten det er kjemisk oppløst, på nanoform eller i større dimensjoner. At man her bruker nanosølv istedenfor andre former for sølv, henger mer sammen med at sølv er dyrt, og et svært tynt lag i form av nanopartikler er billigere enn et tykkere lag.

Men tilbake til mobilitet. At noe er lite, får oss intuitivt til å tro at det må være mobilt. Fin sand og støv har en tendens til å komme seg inn overalt. Og jo mindre partiklene blir, jo lettere må de vel komme seg inn gjennom små åpninger? Det er heldigvis en sannhet som ikke gjelder når man kommer ned på nanopartikkelnivå. For jo mindre en partikkel blir, jo mer kontaktsøkende blir overflatene. Det er fordi en

« For produkter som inneholder nanomaterialer, finnes det få eller ingen muligheter for gjenvinning eller behandling som en spesifikk avfallskategori

større andel av atomene sitter på overflaten, og relativt færre sitter inni partikkelen. Og et atom på en overflate vil ikke ha naboer på alle kanter som den kan dele elektroner med. De frie elektronene gir overflateladninger som kan inngå i elektrostatiske bindinger. Så når man sammenlikner mobiliteten til partikler med ulik størrelse, for eksempel ved å prøve å vaske nanopartikler gjennom et sandfilter, så kommer de fineste partiklene ofte ikke gjennom i det hele tatt. De bindes til overflatene på sandkornene og blir sittende.

Effekter på miljøet. For nanoteknologi kom forskning på mulige negative helse- og miljø-

effekter i gang da teknologien var i startgropa, i motsetning til andre teknologier der man først ble oppmerksom på slike effekter etter lang tids bruk (DDT, blybensin, freon, osv.). Noen sterke økonomiske interesser var det likevel bak visse anvendelser som ble omfattet (eller nesten) av definisjonen på nanomaterialer. Den mest kjente var L'Oreal, som i mer enn 15 år har prøvd ut nanopartikler av titandioksid som UV-blokker i solkremer, og som i etterkant fikk en slags tilgivelse for å ha brukt oss alle som prøvekaniner før uavhengig forskning kunne vise at partiklene de brukte, verken var skadelig for helse eller miljø. Nanopartikler av metallet sink fantes også i solkremer, men ble forbudt i EU for noen år siden.

Litt annerledes har det gått med hvitevareprodusenter som brukte nanosølv i vaskemaskiner. Disse fikk så mye pepper at produktene ble trukket tilbake i mange land. Her slapp relativt store mengder sølv ut i vaskevannet, og da sølv først og fremst er giftig for vannlevende organismer, ble dette en direkte og uønsket strøm av gift ut i miljøet. At sokker og annet sportstøy med nanosølv også avgir tilsvarende mengder sølv til vaskevann, har ikke fått de samme konsekvensene for salg og markedsføring. Til det er disse produsentene for små, for opportunistiske og dessuten uten noen dyr og risikofølsom teknologisk basis. Så de har fortsatt produkter på markedet som slipper gjennom maskene i regelverkene. For kjøleskap der nanosølv benyttes i antibakterielle overflater, er spredningen til miljøet liten, og produsentene omgikk det kritiske søkelyset ved å kalle nanosølv for «naturlig sølv», «antibakteriell behandling» eller tilsvarende. Nanosølv og andre former for sølv er lite giftige for mennesker, så det er kun miljøet som eventuelt vil lide av en utstrakt bruk av nanosølv i forbrukerprodukter. Andre og potensielt alvorlige miljøkonsekvenser er i liten grad dokumentert, men forskning på dette pågår fortsatt. Redningen for miljøet ser

ut til å være at størrelsen på nanopartiklene gjør at mengdene blir små og prisen relativt høy, slik at utslippene er lave. I hvert fall foreløpig. Dessuten går utviklingen av nanoteknologien mot mer avanserte anvendelser i kontrollerte former, og få anvendelser av store volumer som kommer i kontakt med mennesker eller miljø.

Nanosøppel. Når man produserer kostbare nanomaterialer, er det i noen tilfeller slik at en stor del av materialet ender opp som søppel allerede før man har et brukbart materiale. Det er for eksempel tilfellet med produksjon av karbon-nanorør der så mye som 99 % kan ende opp som en form for nanosøppel, som kan ha flere av de samme egenskapene som materialet man ønsker å lage. Da er det jo ikke hva som skjer med nanorørene som er kritisk for miljøet, men hva man gjør med biproduktene. Seriøse produsenter ser ut til å ta hånd om det på forsvarlig vis, men dette setter fingeren på et ledd som får lite oppmerksomhet, nemlig avfallet. For produkter som inneholder nanomaterialer, finnes det få eller ingen muligheter for gjenvinning eller behandling som en spesifikk avfallskategori. Dels er dette ikke mulig fordi nanomaterialene utgjør så liten andel av de aktuelle produktene, men konsekvensen er at store og kostbare ressurser går tapt. Flere av grunnstoffene som inngår i nanoteknologiske produkter, forbrukes nå i så store mengder at reservene er i ferd med å uttømmes. Det er tilfellet med sølv der man antar at alle kjente ressurser er uttømt om 30 år. Flere av de sjeldne jord-metallene (for eksempel indium eller rhodium) vil være uttømt før dette. Da må man spørre seg om det er en god idé å bruke for eksempel sølv til å drepe bakterier i sokker, kjøleskap og svømmebasseng, når kommende generasjoner kanskje kunne trenge det til viktigere ting. Å prøve å gjenvinne sølv eller andre verdifulle metaller fra avfall der det finnes i konsentrasjoner på noen mikrogram per kilo, er både teknisk og økonomisk umulig.

Men det er en fortykning og en spredning til slike konsentrasjoner det er snakk om.

Mer enn partikler. Men nanoteknologi handler om mye mer enn partikler. Mens vi som forsker på mulige miljøfarer ved nanoteknologi, fortsatt studerer de samme 10–20 typene førstegenerasjons nanopartikler som vi begynte med for ti år siden, endrer dette teknologiområdet seg raskt og utvikler alt fra medisinske anvendelser for både diagnose, vevserstatninger og genterapi, til forbedret katalysatorteknologi og elektroniske kretser basert på atomers iboende polaritet (*spintronics*). Andregenerasjons nanomaterialer handler blant annet om materialer som dels består av

« Flere av grunnstoffene som inngår i nanoteknologiske produkter, forbrukes nå i så store mengder at reservene er i ferd med å uttømmes

uorganiske nanopartikler bundet til proteiner eller antistoffer som for eksempel gjør det mulig å transportere terapeutiske stoffer til skadet vev (for eksempel kreftsvulster). Disse er heldigvis for kostbare til å lages i store mengder, så risikoen for at de slipper ut og skaper uønskede helse- eller miljøproblemer er små.

Snille nanopartikler. I motsatt retning finnes det også anvendelser der man har laget nanopartikler som man med hensikt vil spre i store mengder i miljøet, og der man gjør så godt man kan for å få partiklene mest mulig mobile og mest mulig reaktive; de to egenskapene man frykter mest med hensyn til helse- og mil-

jørisiko. Det dreier seg om nanopartikler av metallisk jern. Disse er ment å injiseres i forurenset undergrunnsjord for å bryte ned klor-organiske miljøgifter som PCB og PCE (polyklorete bifenyler og polykloret etylen). Når disse partiklene pumpes ned i bakken, vil de langsomt oksideres og bli til jernoksider (som er ufarlige og svært vanlige i jord). Energien som frigis under denne oksidasjonen, fører til at kloratomene spaltes av fra de giftige klor-organiske molekylerne, og når de er borte, sitter man kun igjen med ufarlige metabolitter. Problemet er at partiklene ikke vil spre seg særlig langt fra injeksjonshullet. Men det er jo en god ting for meitemark og fisk som holder til i nærheten, og nok et eksempel på at ikke alt som er smått, kommer seg inn overalt.

SI-systemet

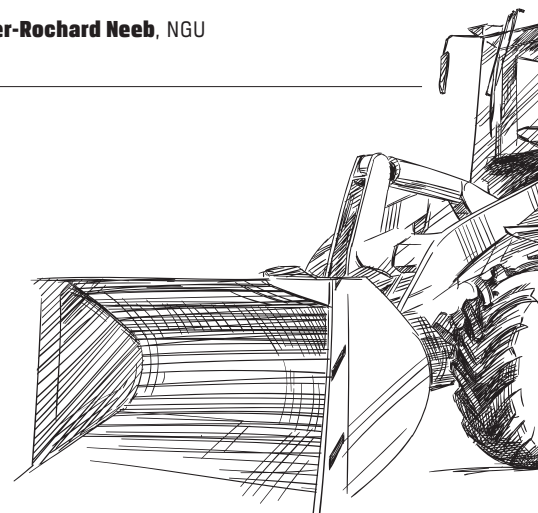
Verdi	Navn	Symbol
10^{15}	peta	P
10^{12}	tera	T
10^9	giga	G
10^6	mega	M
10^3	kilo	k
10^2	hekto	h
10^1	deka	da
10^{-1}	desi	d
10^{-2}	centi	c
10^{-3}	milli	m
10^{-6}	mikro	μ
10^{-9}	nano	n
10^{-12}	pico	p
10^{-15}	femto	f

SI-systemet (Système International d'Unités) er fremkommet som en utvikling av metersystemet til et koherent enhetssystem, dvs. et system der alle andre enheter kan avledes av noen få grunnenheter.

Tekst: Forskerne **Lars Libach & Rolv Dahl**, NGU / Foto grustak s. 36: **Peer-Rochard Neeb**, NGU
 // lars.libach@ngu.no / rolv.dahl@ngu.no

Sand til begjær og besvær

Det putrer en rød traktor over et jorde på kornlandet på Romerike i Akershus. Den næringsrike leirjorda ligger flatt, men duver så vidt over de utplanerte ravedalene. Mot øst reiser små skogkledde åser seg, men rekker ikke veldig høyt før det bærer ned i neste dal. Mot vest ligger i dag Gardermoen flyplass, et spesielt viktig knutepunkt for regionen og landet. Den ligger litt høyere enn resten av terrenget og på en stor slette, eller mo. Moen er en mosaikk av små skogteiger, åkre, gårdstun og noen godt voksne grustak. Mange av arealene er bebygde, enten av flyplassen selv, eller tilhørende aktive næringsarealer. Et yrende liv på mange måter. Hvor hører så ordet ressurs inn i dette bildet?

Sandtak og steinbrudd finnes overalt. Du har sikkert ergret deg over sår i landskapet og støv og støy og endring av naturmangfold som følger med. Kan det virkelig være nødvendig å opprettholde slike steder i vårt postindustrielle samfunn? Ja, for selv om steinalderen tok slutt for lenge siden, bruker vi i dag mer stein enn noensinne, både i Norge og verden for øvrig.

Global interesse. La oss starte med noe grått og kjedelig: sement. Som kjent brukes det til å lage betongkonstruksjoner i hus og veier. Sementen lages av kalkstein, og utgjør sammen med sand og vann ingrediensene i betong. Et land som USA, med alle sine skyskrapere og storbyer, brukte ufattelige 4,5 milliarder tonn sement i løpet av det 20 århundre. Men Kina, det 21 århundrets nye stormakt, brukte nærmere 5 milliarder tonn sement på bare tre år, fra 2008 til 2010. Og det stopper på ingen måte der, på de tre neste årene (2011–2013) brukte kineserne cirka 6,5 milliarder tonn sement. Det forteller oss at det globale forbruket av byggematerialer fra mineralriket er i sterk vekst. Det samme gjelder for metaller, selv om forbruksveksten her har tatt en liten pause i de senere årene. Det forbrukes også store mengder stein i glass, maling, biler, elektronikk, miljøteknologi og det meste annet vi omgir oss med. Det gjør at etterspørselen etter noen typer sand og stein er stor. Dokumentarfilmen «Sand Wars» fra 2012 forteller om vakre strender i Asia som blir borte fordi kriminelle fjerner sanda illegalt og smugler den ut på markedet på alle mulig tenkelige måter og tidspunkt. Er det slik i Norge også?

Her på berget ser vi nok lite til den type virksomhet som beskrives i «Sand Wars», selv om vi har et stort forbruk av mineralske ressurser også i Norge. Hver nordmann forbruker eksempelvis cirka 12 tonn med byggeråstoffer av stein hvert år, tre av disse er knust ned til sand og grus fra naturens side, ni er maskinknust av oss mennesker. Det utgjør en stor lastebil med tilhenger. Samtidig er de som tar ut stein og sand underlagt strenge lover og regler, blant annet mineralloven fra 2010. Men før vi ser nærmere på virksomheten i Norge, er det nødvendig med noen definisjoner og avgrensninger.

Lokale behov. Mineralske ressurser finnes nede i bakken, enten som løsmasser eller berggrunn. Begge deler dekker et behov vi har, men kanskje ikke helt kjenner utstrekningen av. For eksempel består asfalten i veier av 95 % stein, og fundamentet til vegen består av 100 % stein. Et annet eksempel i forbindelse med løsmasser som sand og grus er betong. Betong består av 65–75 % sand og grus, i tillegg kommer 5–15 % sement som også lages av stein. Resten er vann og luft. Hvilke ressurser som utnyttes og hvor vi finner dem avhenger av hvor vi bosetter oss, hvilke forutsetninger vi har for å drive ressursen og hva vi skal bruke den til.

Geologiske ressurser i naturen. Sand- og grusressurser, som ofte omtales som løsmasser, oppsto som følge av istidene. De ressursene vi tar ut nå ble i hovedsak dannet for mellom 10 og 15000 år siden, og er resultat av geologiske, geografiske og klimatiske

styrte forutsetninger og prosesser. Naturen har bearbeidet, knust, transportert og sortert massene. Det betyr at sand- og grusressursene vi har tilgang til i dag kun finnes der naturen har plassert dem og ikke vil fornyes før etter en eventuell ny istid. Massene kan lett graves ut, knuses ytterligere dersom det er ønskelig og siktes til ønskede fraksjoner.

Pukk er maskinknust fast fjell. Der berggrunnen er egnet til å utnyttes som pukk kan man sprengte ut masser og bearbeide dem til produkter. Pukk utgjør mesteparten av byggeråstoffene som brukes til daglig, men denne artikkelen fokuserer på de naturlig bearbeidede massene fordi disse er en mer begrenset ressurs i Norge.

Norges geologiske undersøkelses grus-, pukk- og steintippdatabase holder oversikt over eksisterende ressurser i Norge. Databasen inneholder grunnlagsdata som brukes av lokale og regionale myndigheter og er nødvendig for å kunne forvalte ressursene.

Ressurser i lov og forvaltning. Der vi tar ut stein blir det et hull i bakken. Grusressursene må tas ut der de finnes og krever nødvendig areal for å kunne utnyttes, men disse arealene kan brukes til andre formål når grusen er tatt ut. Grusuttak reguleres arealmessig i plan- og bygningsloven, i hovedsak under formål råstoffutvinning. Avhengig av planlagt uttatt volum, areal og driftsform vil det kunne bli nødvendig med både konsekvensutredning, omtale i egen forskrift, og konsesjon og driftsplan etter mineralloven. I konsesjonen og driftsplanen legges grunnlaget for en riktig utnyttelse av

Sand og grus er tungt. Det vet alle som har kjørt en full trillebår med sand eller jord rundt i hagen. Det betyr at prisen på sand og grus er tett forbundet med hvor langt den skal transporteres. Derfor er det av betydning at grustaket ligger nærme byggefeltet og sandkassa.

Grustak i Melhus kommune, Sør-Trøndelag.
Foto: **Lars Libach**, NGU

ressursen, en forsvarlig økonomisk og teknisk drift, sikring undervegs og etter drift og planer for tilbakeføring av arealene. Flere andre lovverk kan også komme til anvendelse.

Det er kommunene som er planmyndighet og må tilrettelegge for eventuelle uttak i plan. Det er mange hensyn som skal avklares. Hvordan kommunene velger å løse det å ha et uttak varierer. Noen ganger er det aktuelt å tidsavgrense et uttak og senere benytte arealene til landbruk eller tomter for næring og boliger. Det er landbruk, natur, kulturminner og flere typer vern å ta hensyn til, og selvsagt også kommunens innbyggere. Et uttak er et synlig naturinngrep som produserer støv, støy og økt tungtransport, men også nødvendige råstoffer og noen arbeidsplasser.

Stort ansvar ved å ta ut ressurser. Der sand og grus utvinnes blir alt biologisk materiale fjernet. Det opprinnelige biologiske grunnlaget blir ødelagt og satt til side så lenge uttaket eksisterer. Det utelukker likevel ikke at liv igjen kan tilbakeføres etter endt uttak. Her framtrer en åpenbar konflikt mellom å ivareta naturens mangfold og samfunnets behov for råstoff. Riktig nok åpner uttakene også nye habitater for arter som trives i åpne sand- og grusområder. Det finnes også gode eksempler på at massetak fortløpende blir tilbakeført til landbruksjord når ressursen er tatt ut. Mineralloven pålegger alle uttak over en viss størrelse å sette av midler for tilbakeføringen av uttaket. Arealene skal kunne «gjenoppstå» som naturområder der det i liten eller kanskje ingen grad er mulig å se restene av uttaket. Når det gjelder utslipp til luft, grunn og vann fra uttaket er bildet mer sammensatt. Forurensing lokalt fra uttak skal også håndteres og er omtalt spesielt i forurensningsforskriften kapittel 30. Her omtales skjerming av uttaket, støv, støy, utslipp til vann og avfallshåndtering.

For å ta ut mineralressurser på en forsvarlig måte trenger man kunnskap om materialenes egenskaper og egnethet som råstoff. Det kan være teknisk utfordrende å utnytte en mineralressurs riktig. Videre kan det være kostbart å tilbakeføre arealer, arter og landskap til akseptabel tilstand. Direktoratet for mineralforvaltning med bergmesteren for Svalbard (DMF) har ansvaret for mineralloven og er høringsinstans for planer der formålet er utvinning av mineraler.

Det er fylkesmannen som er tilsynsmyndighet etter forurensningsforskriften kapittel 30.

« Sand er en ikke-fornybar ressurs, derfor er det av stor betydning for samfunnet at ressursene utnyttes på en forsvarlig måte

Samtidig er det DMF som skal føre tilsyn etter mineralloven og sørge for at «arbeider ikke fører til unødvendig forurensning eller unødvendig skade på miljøet.» (Mineralloven § 59).

Bærekraftig forvaltning. Sand er en ikke-fornybar ressurs, derfor er det av stor betydning for samfunnet at ressursene utnyttes på en forsvarlig måte. Det er også viktig at det legges til rette for utnyttelse av ressursene og at de ikke blir underlagt streng arealmessig båndlegging. Mange regioner har tilgang på grusressurser, men de er absolutt ikke jevnt fordelt.

I innlandet, der isen smeltet sist, er det jevnt over god tilgang på sand og grus. De største forekomstene ellers befinner seg der isen har ligget i ro over tid. Det er identifisert flere slike «trinn» i landet og disse kan knyttes til klima-

tiske variasjoner som har oppstått mot slutten av siste istid. Isen holdt på å trekke seg tilbake, men kalde år stanset tilbaketrekningen og sand og grus samlet seg opp på samme sted når isen ble liggende på samme sted. Eksempler på slike steder er Gardermo- og Hauerseterområdet på Romerike i Akershus og Raet som strekker seg på begge sider av Oslofjorden. Det samme er Monaryggen i Trøgstad og Eidsberg kommuner.

Noen steder flyttet isen seg også framover og skjøv opp større forekomster, gjerne med innblanding av leire og silt i sanden og grusen. Isen demte opp egne brede sjøer inne i landet som også la igjen større mengder sand,

Folk har alltid ønsket å bosette seg i lavlandet, gjerne på tørre og stabile landmasser. På mange av de mest populære stedene har også grusen gode egenskaper som råstoff. Sand og grus som gunstig byggegrunn gjør at mange steder har god tilgang på grus, meget nært forbruksstedet. Dette betyr også at det kan oppstå arealkonflikter knyttet til grus. Det er god tilgang på grus, men samtidig mangel på gode byggearealer. Hvordan skal byggematerialer og byggegrunn og eventuelle andre interesser på samme areal prioriteres opp mot hverandre?

Transport, miljø og kostnader. Bygge-råstoffene grus og pukk er billige mineralske ressurser. Et tonn kan koste mindre enn 50 kroner (5 øre/kilo). Men sand og grus er tungt (egenvekten er ligger mellom 1,5 og 1,9 tonn/m³). Det vet alle som har kjørt en full trillebår med sand eller jord rundt i hagen. Det betyr at prisen på sand og grus er tett forbundet med hvor langt den skal transporteres. Derfor er det av betydning at grustaket ligger nærme byggefeltet og sandkassa. Prisen er også et resultat av hva massene skal brukes til. Masser med spesielle egenskaper, fraksjoner eller produkter (eks. betongsand, strøsand, settesand,

Hvert av de omlag 9000 røde punktene viser en forekomst med grus eller pukk.

sandkassesand) koster mer enn masser det ikke stilles krav til.

Transport av byggeråstoffer er ikke bare et økonomisk spørsmål. Det dreier seg også om miljø. I dag foregår transport av byggeråstoffer i Norge med båt og bil. Biltransporten er den som er mest synlig ved at den øker trafikk og slitasje på vegene. Lastebiler tungt lastet med stein forbrenner mye diesel og bidrar til store utslipp. Dersom avstanden fra uttak til bruker blir lang, øker også utslippene. Hva er da det største miljøproblemet? Skal det være få, men store, uttak der det tas ut større mengder masser for et større område? Eller er det bedre med mange små uttak som gjør at avstanden til bruker blir kortere? Alle uttakene vil medføre inngrep i naturen, enten mange små eller færre og større.

Næringen er i dag sammensatt av både små og store uttak. Uttak som eksporterer til utlandet eller leverer til regioner med stort behov er større enn uttak som bare leverer til et lite lokalmarked. Dette kan endre seg dersom ressurser nær forbruksområdet blir utilgjengelige eller brukes opp. Etterspørselen etter råstoff kan derfor i mange tilfeller strekke seg langt utenfor et befolkningssentrum. Ligger forbruksstedet kystnært er en løsning å ta inn masser via sjøvegen. Denne typen transport er mindre kostnadskreven per kilometer enn vegtransporten og gjør det mulig å hente råstoff mye lengre unna, men krever en del infrastruktur, som kaianlegg og terminaler for videre transport på land.

Gjenbruk. Håndtering av store mengder masse er et sentralt begrep i byggeråstoffbransjen. Det er god samfunnsøkonomi og bedriftsøkonomi å gjenbruke mest mulig «brukte» byggematerialer framfor å deponere dem på en fylling. I mineralsammenheng tenker man ofte

på «urban mining», der for eksempel gull hentes ut fra kretskort når det er snakk om gjenbruk og resirkulering. Det finnes gode metoder for å kunne gjenvinne noen typer asfalt, betong og andre byggevarer og gjenbruke til byggeråstoff. Resirkulerte masser har imidlertid ofte en annen kvalitet og andre egenskaper enn det markedet kjenner fra «vanlige» råstoffer. Det er dyrt å deponere bygningsavfall, så det er sterke incentiver i markedet for en høy gjenvinningsgrad. Derfor har man lyktes blant annet med å gjenvinne asfalt i stor grad, spesielt i sentrale deler av landet, der forbruket er størst. Likevel er det viktig å være klar over at forbruket vårt neppe kan dekkes av resirkulerte masser alene. I 2013 ble det solgt 1,7 millioner tonn resirkulert masse av betong, asfalt og annet. Det totale uttaket av byggeråstoffer utgjorde over 80 millioner tonn sand, grus og pukk samme år.

Gjenbruk kan være miljømessig utfordrende. I eldre betongkonstruksjoner er bruk av PCB et problem. God kjennskap til hvordan forskjellige stoffer har blitt brukt historisk og hvilke miljø- og utslippsutfordringer som ligger gjemt i bygg og anlegg er en forutsetning for å vite hva som kan gjenbrukes, hvordan det skal gjenbrukes, eller om det må deponeres som farlig avfall. Men dersom gjenbruk gjøres riktig kan det ligge store miljøgevinster i å ta i bruk sentralt beliggende ressurser. Et hovedpoeng vil være å omdefinere det som ofte blir sett på som avfall til en ressurs.

Sand i maskineriet er sunt. De fleste kjenner bare grustak som et skjemmende sår i landskapet, der det produseres støv og støy. Slike uttak er en næring som er og bør være underlagt strenge regler. Det er imidlertid viktig å være klar over at det som produseres der, er helt nødvendig infrastruktur. De fleste verdikjeder starter med en eller annen form for mineralske

ressurser. Samfunnet trenger rett og slett en god del sand i maskineriet for å fungere! Det er greit å tenke på neste gang du tar turen til Gardermoen.

NORGES GEOLOGISKE UNDERSØKELSE

- NGU -

Hva er NGU?

– Landets sentrale institusjon for kunnskap om berggrunn, mineralressurser, løsmasser og grunnvann i Norge, en etat under Nærings- og Fiskeridepartementet.

NGU skal blant annet aktivt bidra til at geofaglig kunnskap utnyttes til en effektiv og bærekraftig forvaltning av landets naturressurser og miljø.

Som hovedoppgaver har NGU å samle, bearbeide og formidle kunnskap om de fysiske, kjemiske og mineralogiske egenskapene til landets berggrunn, løsmasser og grunnvann. I sitt arbeid skal etaten legge hovedvekt på brukernes behov for:

- Oppbygging, drift og vedlikehold av nasjonale databaser og kartverk om geologiske egenskaper og prosesser.
- Geologisk kartlegging av Norges land- og sjøområder.
- Anvendt forskning og metodeutvikling.
- Rådgivning og informasjon.

Tekst: politioverbetjent **Kenneth Didriksen**, ØKOKRIM / Foto t.h.: **3D-prosjektet**, Kripos & t.v.: **Kenneth Didriksen**
// kenneth.didriksen@politiet.no

3D-laserskanning

Banebrytende etterforskning i hvert punkt

For et år siden ble det opprettet et pilotprosjekt for å finne ut om laserskanning kan være aktuelt for politiet. Prosjektet nærmer seg nå slutten, og dersom evalueringen er positiv, kan 3D-laserskanning bli politiets nye verktøy for åstedsgranskning og grafisk fremstilling av objekter.

– Og det er midt i blinken for miljøsaker, svarer en engasjert prosjektleder Leif Riise på spørsmålet om en demonstrasjon for ØKOKRIMs miljøkrimavdeling kan være aktuelt.

Prosjektet eies av POD og består av seks personer fra det kriminaltekniske miljøet ved Kripos/Oslo politidistrikt. Leif Riise og Øyvind Garau (se bildet), som begge er heltidsansatt i prosjektet, forteller ivrig om verktøyets virkemåte, muligheter og fortreffelighet for Miljøkrimavdelingen.

Virkemåte. Enkelt fortalt måler politiets laserskanner avstander ved hjelp av laserstråler som sendes ut 360 grader i horisontalplanet og 270 grader i vertikalplanet. Hvert punkt som måles, får en spesifikk x-, y- og z-koordinat. Sammen utgjør punktene en punktsky som kan bearbeides og leses som en svært detaljert tredimensjonal fremstilling av åstedet eller objektet.

Det er langt fra Otto Bergs målebord, som tidligere var pensum på Politiskolen, til resultatene fra 3D-skanningen. Tidligere har vi sett dette som en av de kule datadingsene på CSI, men nå er skanneren på full fart inn som politiets nye tegneverktøy. Her kan du se en video om hvordan politiet i New Mexico bruker verktøyet i trafikksaker: <http://www.3ders.org/articles/20140124-us-police-deploy-3d-laser-scanner-to-capture-crime-scenes.html>.

Teknikken brukes også innen forskning, industri og arealplanlegging, samt av politiet i flere land. – Men vi er først ute av de nordiske politietatene, forklarer Riise, og nevner at rettsvesenet i flere land har godtatt metoden som bevis i retten. Den pedagogiske redegjørelsen viser seg å være overbevisende også for kolleger uten kriminalteknisk bakgrunn.

Rise og Garau forklarer muligheter og be-

grensninger ved å vise til erfaringer de har gjort fra forskjellige hendelser, som storbrannen i Lærdal, helikopterulykken på Sollihøgda og sprengningsulykken på Geilo.

Hvis man i tillegg fotograferer et 360-graders panorama fra samme punkt og kopler dette med punktskyen, får hvert enkelt punkt en fargeinformasjon. Det gir 3D-gjengivelsen tilnærmet fotokvalitet, samtidig som man bevarer de tredimensjonale detaljene.

Det er betydelige datamengder som skal behandles, og det krever solid utstyr, blant annet en kraftig laptop som Riise og Garau har med seg. Til prosjektledelsens glede viser det seg imidlertid at en vanlig politi-PC på ØKOKRIMs møterom klarer å vise skjermbilder av presentasjonen.

Rise forklarer det unike ved informasjonen i punktskyen: – Åstedet kan sendes som en

datapakke hvor som helst i verden. Man trenger ikke dra ekspertene, eller for den saks skyld retten, ut i terrenget eller opp på fjellet, man tar ganske enkelt med seg det detaljerte tredimensjonale åstedet til ekspertene.

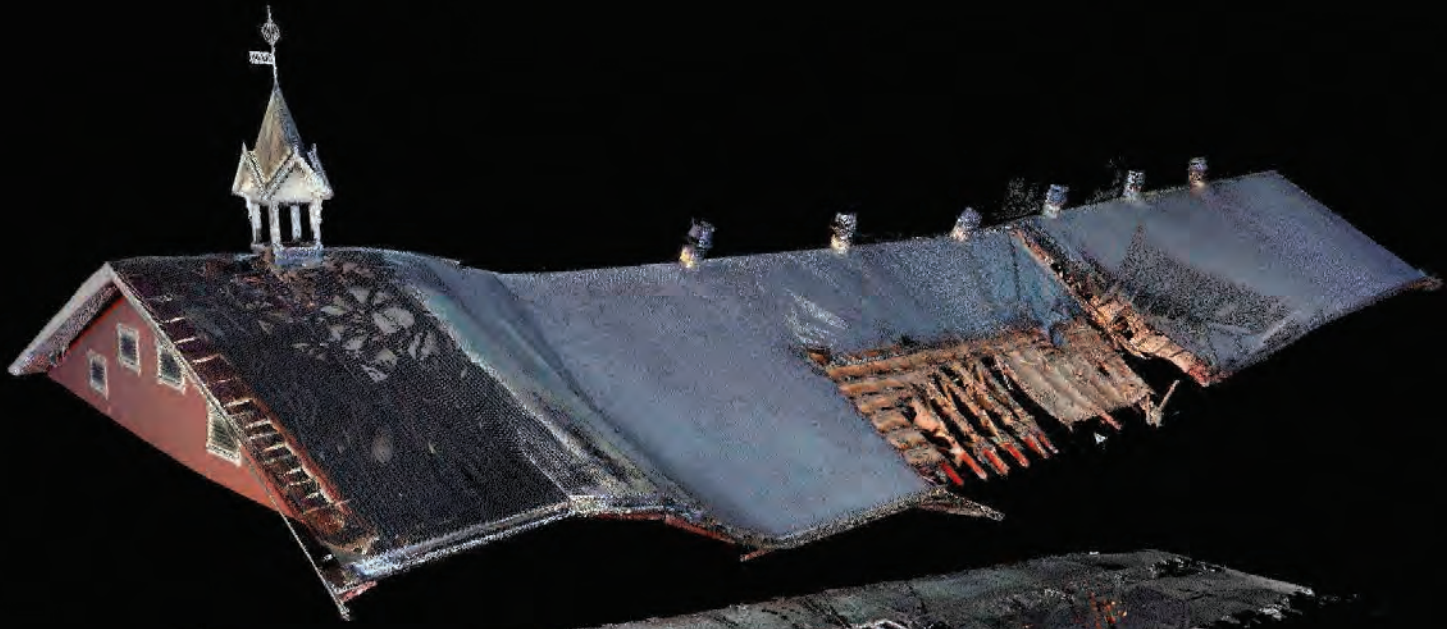
Politiets prosjekt har også inngått et faglig samarbeid med Krigsskolen. Forsvarets kadetter har alltid brukt kart i sine simulerte øvelser, og politiet og Krigsskolen deler nå sine måledata for å få detaljerte gjengivelser til hvert sitt bruk. Også flere kommuner, deriblant Oslo, har flyskannet hele kommunen og har dermed tilgang til en detaljrikdom langt utover det vanlige kart kan tilby. Oslo kommune har faktisk tatt enda et steg og skrevet ut deler av kommunekartet med en 3D-printer.

– Kommunens skanning dekker store områder og er ikke på langt nær detaljert nok til å dekke politiets behov på et åsted, men vi kan bruke kommunens data for å få et oversiktsbilde av et aktuelt område, forklarer Riise.

« Man trenger ikke dra ekspertene ut i terrenget eller opp på fjellet, man tar ganske enkelt med seg det åstedet til ekspertene

Veien videre. Status for prosjektet er nå at det tekniske utstyret er kjøpt inn, ansatte har fått kompetanse i bruk av programvaren, og metoden har blitt prøvd ut i forskjellige sammenhenger og på diverse åsteder, med gode resultater. Prosjektsslutt er satt til 30. juni 2015, etterfulgt av en vurdering fra prosjekteier POD.

Tekst: Riksadvokat **Tor-Aksel Busch**, Riksadvokatembetet

// Fra artikkel i forbindelse med at regjeringsadvokat Sven Ole Fagernæs fratrer sitt embete ved oppnådd aldersgrense.

Februar 2014 på Svalbard var rekordvarm med hele 14,5 grader over normalen, og vi vet at is smelter i stort tempo og med et bekymringsfullt omfang.

Nye miljøutfordringer i nord

Utvidede muligheter for nye skipsfartsleder, økt interesse for næringsaktivitet i Arktis og de store fiskeriene i områdene rundt polbassenget kan gi Norge og de rettshåndhevende myndigheter i vårt land betydelige utfordringer i tiden som kommer.

Norge opplevde det varmeste været på over 100 år i 2014; 2,23 grader over normalen. Ekstra nedbørsmengder ble registrert flere steder med tilhørende flom, andre steder skog- og områdebranner hvor det var ekstremt tørt. I hovedstaden regnet det utrolige 44 millimeter på én time i juni, som sammen med den store brannen på Flatanger i Nord-Trøndelag i januar kan tjene som eksempler på det som her beskrives. Verdenshavene blir stadig varmere, og havnivået stiger raskere enn man tidligere har trodd. Den kaldeste dagen i hovedstaden må vi helt tilbake til 21. januar 1841, +29,6 grader kl. 7.00 ved Astronomisk Observatorium, for å finne. En rekke forskere verden over er overbevist om

at temperaturendringene er menneskeskapt og at økningen i ekstremvær har sammenheng med disse endringene.

Februar 2014 på Svalbard var rekordvarm med hele 14,5 grader over normalen, og vi vet at is smelter i stort tempo og med et bekymringsfullt omfang. Utvidede muligheter for nye skipsfartsleder, økt interesse for næringsaktivitet i Arktis og de store fiskeriene i områdene rundt polbassenget kan gi Norge og de rettshåndhevende myndigheter i vårt land betydelige utfordringer i tiden som kommer, også i et strafferettslig perspektiv. Og vi har på ingen måte vært fri for utfordringer tidligere. Fiskevernsonens folkerettslige status, mulig

foretaksstraff hvor passasjerskip ble truffet av kalvende isbre, russisk helikopterflyvning i strid med luftfartstillatelse, gruveulykke med dødsfølge og forbudet mot diskriminering på nasjonalt grunnlag etter Svalbardtraktaten er eksempler på problemstillinger reist i strafferettslig sammenheng og behandlet av norsk påtalemyndighet og våre domstoler. Hva skal gjøres med vraket av et russisk skip som gikk på Bjørnøya i 2009, oljelekkasje fra Isfjord radio vinteren 2011/2012 og den meget alvorlige flyulykken på Operafjellet er andre eksempler på betydelige utfordringer norske myndigheter har stått overfor i nord.

Det er ingen tvil om at Russland har ambi-

Det er ingen tvil om at Russland har ambisiøse planer om å videreutvikle og legge forholdene til rette for økt trafikk i det som betegnes som Den nordlige sjørute.

siøse planer om å videreutvikle og legge forholdene til rette for økt trafikk i det som betegnes som Den nordlige sjørute. Risikoen ved seilas her er vesentlig større enn i andre farvann; snø, is, kulde, dårlig kart og mangelfull merking, til dels grunne farvann og liten tilgang til lostjenester kan være stikkord i denne forbindelse. Storskala oljeutslipp i Arktis vil gjøre ubotelig skade. Forbud mot tungolje som drivstoff for skip synes å være et naturlig og adekvat virkemiddel selv om reiselivsnæringen protesterte av frykt for færre cruiseskipsanløp. Større båt til Sysselemanden med bedre oljeberedskap er et annet tiltak. Men farepotensialet er utvilsomt betydelig, og krevende, nye reguleringstiltak av internasjonal karakter synes å tvinge seg fram.

Petroleumsindustrien vil stadig lenger nord, energibehovet synes umettelig. Olje og gass har stor oppmerksomhet i Norge, andre land satser mer på gruveindustri eller andre naturressurser. Klimaendringene vil formentlig bidra til at nye ressurser kan utnyttes selv om barske forhold vil gi betydelige utfordringer, også av økonomisk karakter. Hjørnesteinsbedriften «Store Norske» sliter for tiden betydelig på Svalbard, hvilket illustrerer at prisen på kull nok er av større betydning enn norske myndigheters innsats. Uansett, ny næringsutvikling i Arktis vil medføre betydelige utfordringer.

Tilsvarende vil klimaendringer kunne gi nye problemstillinger knyttet til fiskerier. Fisk trenger beiteområder og gyteplasser. Varmere temperatur i vannet fører til endringer. Lodde og torsk vandrer nordover, blåskjell og makrell skal være lokalisert ved Svalbard. Polhavet er dekket av is store deler av året. Her er intet fiske i dag. En stor del, 2,8 millioner km², er internasjonalt farvann, utenfor de vanlige 200-milssonene, og med store dyp. Vil temperaturendringer kunne

føre til at fiskebestanden, som kan beskattes i et næringsperspektiv, beveger seg inn i nye områder med tilhørende problemstillinger, regulerings- og håndhevelsesmessig? Svaret er formentlig ja, og de fem kyststatene rundt Polhavet har begynt sine drøftelser av ulike spørsmål som her kan oppstå. Det kan nevnes at havrettskonvensjonen av 1982 og FN-avtalen om fiske fra 1995 gir statene pålegg om forvaltningssamarbeid av fiskeressurser utenfor 200 mil. Øker forventningene om, og mulighetene for, økonomisk utbytte, vil en rekke problemstillinger utløses.

« Ulike problemstillinger av stor vanskelighetsgrad vil utvilsomt komme opp i en strafferettslig kontekst

Økt aktivitet i de tre næringer som her er nevnt, skipsfart, petroleum og andre naturressurser og fiskerier, vil kunne være et direkte og sannsynlig resultat av klimaendringene. Og dette er langt fra teoretiske problemstillinger, i disse dager hører vi at Danmark og Canada gjør krav på Nordpolen, og i Norge flytter leteaktiviteten for petroleum seg nordover i takt med iskanten.

Miljøet har en tid hatt plass i vår Grunnlov. Slik § 112 nå lyder, har enhver rett til et miljø som sikrer helsen, og til en natur der produksjonsevne og mangfold besvares. Rettighetsperspektivet er med, borgerne har rett til kunnskap blant annet om naturmiljøets tilstand og statens myndigheter skal iverksette tiltak som gjennomfører prinsippene i § 112. En slags korre-

sponderende straffebestemmelse, straffeloven § 152 b, har vi hatt siden 1993 uten at denne har vært benyttet i særlig grad. Et betimelig spørsmål er om påtalemyndigheten har sviktet sin oppgave. I en tid hvor få med tyngde kan reise saklige innvendinger mot at klimaendringene er menneskeskapt, har etterforskningen og irettesføringen for domstolene vært konsentrert om mer prosaiske saker av tradisjonell karakter. Rett nok fikk to førstestatsadvokater ved ØKOKRIM en internasjonal pris, «IAP Prosecutor of the Year Award 2014», for sitt arbeid med «Vest Tank-saken» (eksplosjon 24. mai 2007), utvilsomt en stor og krevende sak med internasjonalt tilsnitt. Men like fullt en straffesak med gjenkjennbare utfordringer.

Etter mitt syn kan ovennevnte spørsmål ikke besvares med ja. Klimaendringene er et politisk ansvar, rammene og betingelsene for ulike næringer, under iakttagelse av for eksempel vår Grunnlov § 112, må trekkes opp og fastlegges av politiske myndigheter. Påtalemyndigheten kan ikke ettergå, ei heller overprøve, denne type problemstillinger med mindre det foreligger klare strafferettslige brudd. Dette innebærer også at det er et politisk ansvar gjennom ulike tiltak, og ikke minst ved et forpliktende internasjonalt samarbeid, å løse en av vår tids største utfordringer. Progresjonen – så langt – med tanke på varige løsninger kan gjøre en mollstemt. Det er ingen tvil om at klimaendringene vil stille norske myndigheter, også politi- og påtalemyndighet, overfor en rekke nye utfordringer, særlig i nord. Dedikerte medarbeidere med erfaring, kunnskap og kompetanse er avgjørende forutsetninger for å lykkes. Ulike problemstillinger av stor vanskelighetsgrad vil utvilsomt komme opp i en strafferettslig kontekst; erfaringene forteller oss det. Ansvar er vi beredt til å ta.

Rundskriv
fra
Riksadvokaten
201500409
690

Rundskriv nr. 1/2015
Oslo, 9. mars 2015

MÅL OG PRIORITERINGER FOR STRAFFESAKSBEHANDLINGEN I 2015 – POLITIET OG STATSADVOKATENE

I. INNLEDNING

Mål- og prioritering
2014.¹ Riksadvokat
hovedsak fast. Run
straffesaksbehandli

Ved utarbeidelsen a
særlig:

- Prop. 1 S (2
- Innst. 6 S (2
- Politisk plat
- Fremskrittsp
- Justis- og be
- 27. januar 2
- Justis- og be
- 2015
- Politidirekte

Det er også sett hen
Venstre om grunnla

Departementets tid
riksadvokaten. Det
Politidirektoratets d
straffesaksbehandli
forelagt dette runds

Nytt i 2015 er at Jus
domstolene, krimin
straffesakskjeden, a
de generelle kraven
ligger fortsatt fast o
nevnt ovenfor.

¹ Riksadvokatens runds

² Revisjon av rundskriv

være innarbeidet i dette

³ Prop. 1 S (2014-2015)

påtaleavgjørelser og påstander for domstolene, skal statsadvokatene ha særlig oppmerksomhet mot bruk av konfliktråd og nye strafferettslige reaksjoner (ungdomsoppfølging og ungdomsstraff). For øvrig skal politiets etterforskning av *økonomisk kriminalitet, seksualforbrytelser og vold i nære relasjoner* vies særlig oppmerksomhet. Politiets håndtering av *dommeravhør og brudd på besøksforbud*, samt målsettingen om *adekvat inndragningsetterforskning* i flere saker, er også egnede temaer for statsadvokatenes fagledelse.

Inspeksjoner har vist at riksadvokatens pålegg om bruk av *etterforskningsplaner i voldtektssaker* i varierende grad etterleves i politiet. Statsadvokatene bes i nødvendig utstrekning følge opp temaet i 2015.

Politiets bruk av *henleggelseskode* bør regelmessig kontrolleres. Statsadvokatene må fortsatt nøye vurdere grunnlaget for eventuelle kapasitetshenleggelse. Riksadvokaten tar sikte på å regulere adgangen til slike henleggelse i et nytt rundskriv i 2015.

Kvalitetskontroll, gjennom inspeksjoner eller på annen måte, bes gjennomført ved alle politidistriktene i 2015, samt ved inspeksjon av lokale PST-enheter.

Riksadvokaten viser også til punkt V 1 i nærværende rundskriv om å påse at bekjempelsen av alvorlig og organisert kriminalitet har nødvendig prioritet, og til punkt V 2 om oppgaven som pådrivere for sentralisert etterforskning. Også i 2015 vil statsadvokatene bli bedt om å vurdere politiets innsats mot organisert kriminalitet. Statsadvokatene bør ved inspeksjoner og på annen måte følge med på hvordan politiet innretter sine etterforskningsenheter, og peke på de sentrale faktorene som erfaringsmessig må være ivarettatt om en skal oppnå gode resultater.²⁷

- Politimesterens engasjement
- Tydelig mandat med klare mål
- Øremerkede ressurser
- Tilgjengelig bred kompetanse innen etterforskning, etterretning, analyse og påtalearbeid
- Gode analyser (strategiske og operative) må ligge til grunn for arbeidet

Tor-Aksel Busch

Harald Strand
førstestatsadvokat

Reidar Bruusgaard
kst. førstestatsadvokat

Vedlegg

²⁷ Meld. St. 7 (2010-2011).

Tekst: Riksadvokat **Tor-Aksel Busch**, Riksadvokatembetet
// Rundskriv: **www.riksadvokaten.no** / illustrasjon: **ØKOKRIM**

Etterforskning av miljøkriminalitet

Mål og prioriteringer

Riksadvokatens mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen utgis årlig i form av et rundskriv. Hovedlinjene (de landsdekkende prioriteringene) har ligget fast over tid. Det sentrale målet for Den høyere påtalemyndighet vil også i 2015 være å sikre en målrettet og effektiv straffesaksbehandling med angivelse av prioriterte sakstyper, som skal gis forrang dersom det er knapphet på ressurser. Økonomisk kriminalitet av alvorlig karakter skal bekjempes best mulig og er en prioritert sakstype. For øvrig nevnes at i årets rundskriv er inntatt egne kapitler om etterforskning som satsningsområde og statsadvokatenes fagledelse.

Riksadvokaten har ved gjentatte anlednin-

ger understreket at våre direktiver skal være både helhetlige, gjenkjennbare, konkrete og aktuelle. Utkast til rundskriv forelegges (helt eller delvis) for ulike aktører til uttalelse før ferdigstilling, herunder ØKOKRIM – vår fremste faginstans på området økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Forslag derfra tillegges stor vekt, og har over tid, sammen med riksadvokatens overordnede tilnærming, bidratt til viktige endringer og presiseringer innenfor nevnte fagområde.

Både arbeidsmarkeds kriminalitet og miljøkriminalitet omtales eksplisitt. Arbeidsmarkeds kriminalitet fremheves som en viktig satsning for politiet i 2015. Den større oppmerksomheten

som nå rettes mot bekjempelse av denne kriminalitet, skal ikke ha den konsekvens at annen økonomisk kriminalitet av alvorlig karakter svekkes i særlig grad. I rundskrivet minner riksadvokaten også om betydningen av en aktiv og målrettet innsats mot kriminalitet som rammer arbeidslivet. Riksrevisjonen påbegynner for øvrig med det første en undersøkelse av blant annet politiets innsats mot arbeidsmiljøkriminalitet, og utfallet av dette arbeidet vil bli fulgt med oppmerksomhet herfra. Rundskriv 1/1996 (arbeidsmiljøkriminalitet) planlegges oppdatert. Hva gjelder miljøkriminalitet skal innsatsen videreføres. Ulovlig avlving av ulv og alvorlige overtredder av dyrevelferdsloven omtales særskilt.

Aktuelle dommar

Høgsterett

● HR-2015-44

Falsk forklaring, akvakultur, lakselus.

Den dømde, som var produksjonssjef i eit fiskeoppdrettsanlegg, hadde ved sju høve forklart seg falskt for kontrollstyresmaktene ved rapportering om teljing av lakselus, og fleire gonger hadde han ved rapportering òg gjeve opp eit for stort volum på notposen i fleire merdar. I fire høve var feilrapporteringa av volumet gjort forsettleg, for å skjule at det var for mykje fisk i anlegget. Straffa for brot på strl. § 166 første ledd og matlova § 28 jf. § 14 jf. forskrift av 17. juni 2008 nr. 822 (akvakulturdriftsforskrifta) vart sett til fengsel i 60 dagar, 30 av dei på vilkår.

Ved straffutmålinga framheva retten det allmennpreventivt viktige, både av omsyn til miljøet og til næringa, ved at ein reagerer streng på forsettlege lovbrøt. Retten viste òg til kor viktig det er å verne ulike naturinteresser.

Høgsterett uttalte i saka at å forklare seg urett til andre styresmakter enn domstolane og politiet er eit brot på strl. § 166, og at det at forklaringa vart gjeven som ledd i ei fortløpande rapportering, i seg sjølv ikkje førte til noko anna løysing. Dette er ei prinsipielt viktig avklaring med tanke på dei mange rapporteringspliktene ein har til dei offentlege styresmaktene som følgje av særlovgeving. Sjå meir om saka på side 31.

● HR-2015-791-A

Vrakbilar, straffutmåling, dobbeltstraff.

Miljøkrim har skrive om denne saka tidlegare der to personar i Larvik kommune sette vekk ei lang rekkje vrakbilar i naturen. I anken til Høgsterett spurde ein om tidlegare tvangsmulktar på 475 000 og 350 000 kroner kunne sperre for seinare straffeforfølgning, og det vart stilt spørsmål ved sjølve straffutmålinga med bøter saman med fengsel på vilkår. Høgsterett konkluderte med at tvangsmulkt ikkje stengde for seinare strafforfølgning, og at

Foto/faksimile: Nils-Eirik Kvamme – <http://www.op.no/nyheter/article3548337.ece>

fristane dei dømde hadde fått til å rydde opp etter seg, med tvangsmulkt som *pressmiddel*, ikkje utgjorde noka straff etter EMK protokoll 7 artikkel 4 (P-7-4).

Ved straffutmålinga viste Høgsterett til at slike bilkyrkjegardar representerer eit miljøproblem som det er allmennpreventivt viktig å reagere mot med ei følbær straff. Dei domfelte hadde forårsaka kraftig forsøpling, og dei hadde unnlate å rydde opp då det vart sett krav om det. Under noko tvil opprettheldt Høgsterett likevel straffa som vart utmålt i lagmannsretten, 45 og 30 dagar fengsel på vilkår og bøter på 50 000 og 30 000 kroner. Tvilen knytte seg til om ein burde skjerpe fengselsstraffene til vilkårslaust fengsel i tråd med påstanden frå påtalemakta. Tross behovet for ein følbær reaksjon la Høgsterett mellom anna vekt på at strafferamma på inntil 3 månadar fengsel i forureiningslova § 79 første ledd ikkje generelt vart skjerpa då lovgjevaren nyleg vedtok å skjerpe strafferamma for ulovleg innførsel og utførsel av avfall i eit nytt fjerde ledd.

Lagmannsrett

● Eidsivating / LE-2015-4940

Dyremishandling, forbod mot dyrehald, dobbeltstraff. Etter gjentekne tilsyn, pålegg og vedtak grunna mangelfullt og eit ut

frå dyrevernomnsyn ikkje forsvarleg husdyrhald av både sauer og storfe, fekk ein gardbrukar forbod av Mattilsynet «mot å eie, holde eller stelle produksjonsdyr. Forbudet gjelder inntil vidare, med en minimumstid på tre år fra ikrafttredelse. Med produksjonsdyr menes dyr som avles eller holdes for produksjon av mat, ull, hud eller pels, eller i annen landbruksproduksjon. Dette omfatter også næringsvirksomhet med hest. Forbudet kan oppheves etter søknad til Mattilsynet.»

Mattilsynet melde også saka til politiet. I tiltalevedtaket mot gardbrukaren tok ein atterhald om at det måtte setjast forbod mot framtidig dyrehald i straffesaka. For lagmannsretten vart spørsmålet derfor om forbodet frå Mattilsynet utgjorde ei dobbeltstraff og dermed ei ulovleg parallellforfølgning, jf. EMK protokoll 7 artikkel 4 (P-7-4). Lagmannsretten tok primært stilling til spørsmålet om dobbeltstraff og konkluderte med at eit aktivitetsforbod etter dyrevelferdslova § 33 ikkje kan sjåast som straff. Det sentrale her er omsynet til den framtidige velferda for dyra som ikkje bør bli påførde unødige påkjenningar. «Lagmannsretten finner ikke at vedtakets innhold som følge av dette er så tyngende for tiltalte at det er straff i relasjon til P-7-4. Det ligger i hjemmelsgrunnlagets karakter og formål at aktivitetsforbudet ikke er begrenset i tid. I prinsippet kan tiltaltes uskikketet vare for alltid. Tiltaltes rettssikkerhet er her ivarettatt ved at Mattilsynet etter minstetidens utløp kan

omgjøre sitt vedtak dersom tiltalte dokumenterer at han er skikket. Det er videre presisert i vedtakene hva tiltalte må dokumentere før rettighetstapet kan omgjøres.»

Med det resultatet lagmannsretten kom fram til, såg ikkje retten det naudsynt å ta stilling til om straffeforfølgninga i denne saka utgjorde ei tillaten parallellforfølgning.

● Hålogaland / LH-2014-186755

Ulovlig motorferdsel. Saka gjaldt to tiltalte som i 2013 kjørte snøskuter til og inn i Stabbursdalen nasjonalpark, utanfor lovleg snøskuterløype. Begge hevdar å ha løyve til dette fordi køyringa var forbunden med reindrift, for A som reineigar i Ø siida, og for B som As dreng. Lagmannsretten måtte derfor først ta stilling til om køyringa skjedde «i tilknyting til reindrift» i samsvar med forskrift av 20. desember 2002 nr. 1771 om verneplan for Stabbursdalen nasjonalpark. Om køyringa fann stad som eit ledd i reindrift, vert den ikkje ulovleg fordi den samstundes tente andre føremål. Var formålet med skuterkjøringa derimot andre aktivitetar enn reindrift, ville køyringa vere ulovleg. Lagmannsretten konkluderte med det siste, og båd fekk bøter på 15 000 kroner. Det er verdt å merke at ein her ikkje berre tek ut tiltale på grunnlag av motorferdsellova, men også naturmangfaldlova. Ulovleg motorferdsel utgjer ofte brot på naturmangfaldlova. All den tid ein har breiare sanksjonshøve etter naturmangfaldlova enn motorferdsellova er det viktig å nytte desse slik at lovbro, særlig dei grove, ved bruk av motorkøyretøy, snøskuter osv. får ein adekvat reaksjon.

● Gulating / LG-2014-177543

Kystlynghei – ulovleg terrenginngrep i landskapsvernområde. Gulating lagmannsrett forkasta anken frå mannen som vart dømd i tingretten til fengsel i 60 dagar for varig inngrep i form av masseutskifting, bergskraping med meir då han fekk planert ei hytte tomt. Den sjeldne naturtypen kystlynghei og

den artsrike naturtypen fukthei vart øydelagde ved inngrepet. Den domfelte hadde bestilt eit maskinfirma til å utføre arbeida. Lagmannsretten forkasta anken hans over lovbruken og straffutmålinga. Han prosederte fånyttas at han som bestillar av arbeida på tomte ikkje var den som direkte utførde handlingane, men at han berre var medverkar. Medverking er ikkje straffbart etter naturmangfaldlova § 75. MILJØKRIM viser til omtalen av tingrettsaka i utgåve nr. 2/2014, side 13.

● Borgarting / LB-2014-117053

Forvaltningsrett, forureiningslova og naturmangfaldlova. MILJØKRIM skriv primært om strafferettslege avgjerder, men nemner her ei fersk avgjerd frå Borgarting lagmannsrett der retten konkluderte med at avslaget frå Miljødirektoratet om eit mudringsløyve utanfor ein sjøeigedom på Hvaler, var gyldig. Det var ikkje nokon feil ved skjønnet som direktoratet hadde utøvd. Omsynet til naturmangfaldet vart ikkje vurdert som eit sideomsyn då ein vurderte løyve etter forureiningslova.

● Eidsivating / LE-2014-97354

Ulovleg forureining / internkontroll. Eit kommunalt eigd avløpsselskap som hadde slept ut nesten 31 000 kubikkmeter råkloakk, vart frifunne frå tiltale om ulovleg forureining. Fleirtalet i lagmannsretten konkluderte med at IK-S-selskapet ikkje hadde opptrett aktlaust. Dissens 4–3. Men selskapet vart dømt til å betale 50 000 kroner i bot for brot på internkontrollforskrifta. Saka reiser spørsmål om det er snakk om ulike aktsemdsnormer ved forureining frå offentleg verksemd samanlikna med forureining av same art frå private verksemdar. Saka reiser òg spørsmål om korleis ein skal forstå anonyme og kumulative feil som del av den kollektive skyldvurderinga etter straffelova § 48 a, og om straffutmåling mot offentleg verksemd stiller seg annleis enn for private verksemdar for den same typen lovbro. Saka er anka til Høgsterett.

Tingrett

● Moss / TMOSS-2015-2847

Dyrevelferd / avliving av hund. Den tiltalte, ein 29 år gammal mann, vart av tingretten dømd for grovt brot på dyrevelferdslova § 37 første og andre ledd til fengsel i seks månadar og fekk forbod mot å eige hund i 10 år. Bakgrunnen for saka var at hunden «Lukas» vart avliva ved at halsbandet til hunden vart bunde fast til eit betongrør som så vart kasta i vatnet frå Krapfossbrua i Vålervegen i Moss kommune. Nokre forbipasserande oppdaga hunden og melde frå til politiet. Dommen er ikkje rettskraftig.

I ei liknande sak har Vesterålen tingrett dømt ein mann til fengsel i 90 dagar for å ha avliva hunden sin ved å senke han i eit gjenteipa hundebur i Lidfjorden.

● Hallingdal / 15-003580ENE-HALL

Kulturminne / jarnvinneanlegg. Ein mann frå Nesbyen i Hallingdal vart av tingretten dømt for brot på kulturminnelova under særdeles skjerpande omstende til 21 dagar fengsel på vilkår. I tillegg vart han dømt til å betale 50 000 kroner i bot og 140 000 kroner i skadebot til Universitet i Oslo, Kulturhistorisk museum. Til tross for kunnskap om eit automatisk beskytta jarnvinneanlegg, grov den domfelte ein vassledning for kum og utandørs tappekran innafor sikringssona til kulturminnet. Sikringssona har same vern som sjølve kulturminnet, jf. kulturminnelova § 6, og meldaren, Buskerud fylkeskommune, har i meldinga til politiet opplyst at jarnvinneanlegget kan representere ein hittil ukjend overgangsfase mellom to godt kjende utvinningsprosessar. Då grøfta vart graven gjennom delar av anlegget vart det fjerna materiale av stor og nasjonal vitskapleg verdi. Skadebota vart kalkulert ut frå kostnadene ved å dokumentere inngrepet og undersøke restane av kulturminnet for å sikre vitskapeleg kjeldemateriale.

● Sør-Østerdal / TSOST-2014-177669

Ulovleg jakt / dyrevelferd. Ein trysilmann vart dømt til fengsel i sju månadar for å ha jakta på raudrev og grevling ved bruk av hund, der hundane skal medvite vorte slept lause for å hetse og angripe viltet. Den domfelte har òg mist retten til å drive jakt og fangst i fem år. I tillegg er han frådømt retten til å halde og bruke hund på jakt i fem år.

Den domfelte vart òg dømt for å ha lånt ut hundar med det føremål at hundane skulle jage, hetse og avlive ein innfanga katt ved å jage og bite den ihel mens hundehaldarane såg på. Trysilmannen, som i 2009 vart dømt for ulovleg felling av bjørn der hund også vart nytta i jakta, vart no dømt for grove brot på naturmangfaldlova, viltlova, dyrevelferdslova, hundelova og våpenlova. Saka spring ut frå den såkalla «ulvesaka», men er skilt ut i ei eiga straffesak. Dommen er ikkje rettskraftig, og Miljøkrim vil gje ei nærare omtale av saka i ei seinare utgåve.

● Sør-Østerdal / TSOST-2014-168573

Ulvesaka. Tingretten dømde fem personar frå Hedmark for forsøk på å felle ulv i Elverum kommune i februar 2014. Ein av dei tiltalte vart frifunnen.

Ulven er freda og truga av utrydding i Norge. Dei domfelte vart dømde etter den strenge miljøkriminalitetsføreseigna i straffelova, § 152b. Tingretten har funne at dei domfelte har samarbeida i ei kriminell gruppe, og straffene vart skjerpa på grunn av det, jamfør straffelova

§ 60a. Den hovudtiltalte ble vart dømd til fengsel i eitt år og åtte månadar. Han vart også dømd for ulovleg felling av ulv på åtejakt. dei fire andre fekk fengsel frå eitt år til seks månadar, ein av dei for medverknad til den ulovlege jakta. Alle fekk i tillegg jaktforbod, i frå fem år til to år. To av dei tiltalte fekk også inndrege våpen.

I dommen har retten lagt vekt på at dei tiltalte har sett seg over reglane som gjeld for forvaltinga av rovdyr i Noreg.

Etterforskinga av saka er gjort av ØKO-KRIM, i nært og godt samarbeid med Hedmark politidistrikt. Saka vart i hovudsak avdekt gjennom bruk av kommunikasjonskontroll. Dommen er ikkje rettskraftig, og Miljøkrim vil gje ein nærare omtale av saka i ei seinare utgåve.

● Namdal / 14-147324MED-NAMD

Ulovleg fangstreiskap / motorferdsel.

Eigaren av ein 4 500 mål stor eigedom i Røyrvik brukte snøskuter då han saman med ein kamerat oppheld seg i den tiltalte si skogstue. Under opphaldet festa dei umerkte mårfeeller i fleire tre og ei fotsaks til eit tre med ørret og tre daude høner som åte, «for å sjå om det var noko liv i skogen». Ein utmarkskonsulent frå Statskog Fjelltjenesten oppdaga dei umerkte fellene og beskreib at den ulovlege saksa var skjult i snøen ved treet, berre kjettingen som var fest til treet, var synleg. Retten konkluderte med at den tiltalte hadde brukt ulovleg fangstreiskap og sett opp spente mårfeeller utanom regulær fangsttid. Sjølv om den tiltalte opplyste

at fellene hadde eit anne føremålenn fangst, var dei eigna nettopp til å fange dyr, og berre slump gjorde at dyr ikkje vart fanga. Den tiltalte vart derfor domfelt for ulovleg oppsetjing av feller, ulovleg fangstreiskap og ulovleg motorferdsel til 21 dagar fengsel på vilkår og ei bot på 7 500 kroner. Fellene vart inndragne.

● Tønsberg / 14-068308MED-TONS

Viltlova / ulovleg preparantverksemd.

Etter funn og beslag av 32 levande fuglar, 42 utstoppa fugla og tre frysarar med til saman 126 daude dyr og fuglar vart ein mann frå Andebu dømd til 90 dagar vilkårslaut fengsel og til å tåle inndraging av unndregen skatt og meirverdiavgift. Meir om denne saka, som var både utfordrande og omfattande å etterforske, kan du lese på side 39.

● Frå utlandet: Österbotten tingsrätt (Dnr R 13/1079)

Naturmangfald – ulovleg eggsanking.

Ein finsk statsborgar er dømd i Österbotten tingsrätt for ulovleg sanking av cirka 8 700 egg, hovudsakeleg frå Närpestrakten. Egga vart takserte til ein verdi av til cirka. 700 000 euro (cirka 5,8 millionar norske kroner). I domsslutninga vart den tiltalte dømt til 1 år fengsel på vilkår og verdiinndraging eller skadebot på 250 000 euro (cirka 2,1 millionar norske kroner) i tillegg til fysisk inndraging av alle egga. Retten la særleg vekt på dei økonomiske aspekta ved straffutmålinga (2 års strafferamme). Dommen er ikkje rettskraftig.

Foto: Veterinærinstituttet

Aktuelle førelegg

Kulturminnekriminalitet – skade og fare for skade på freda kulturminne.

Tønsberg kommune har vedteke ei bot på 1,5 millionar kroner frå ØKOKRIM for å ha skadd eit freda kulturminne. Skaden skjedde då kommunen utførte større gravetiltak nær Oseberghaugen og i kulturmiljøet til gravhaugen i Slagendalen. Gravinga vart gjort utan løyve frå fylkeskommunen. Oseberghaugen er eit unikt kulturminne og ligg i eit kulturmiljø av nasjonal og internasjonal verdi. Området der gravetiltaket fann stad, ligg innafør området som er søkt verna som verdsarv, og det vart gjort uoppretteleg skade under gravinga. Sjå også side 18–19.

Kulturminnekriminalitet – skade og fare for skade på freda kulturminne.

Steig Transport har vedteke ei bot på 200 000 kroner frå Salten politidistrikt for å ha øydelagd eit freda kulturminne. Den 16. juni 2014 skulle ein maskinførar frå Steig Transport AS kantslå langs FV638 i Nordland. Firmaet hadde frå før kun to dagar erfaring med slikt arbeid då kontrakten vart inngått. Maskinføraren brukte ein hjullastar med eit Slagkraft klippeaggregat montert på arma på hjullastaren. Graset vart slått i fleire rader ut frå vegen, og på den tredje klipperada, då dei skulle klippe forbi Langsteinen, knakk Langsteinen rett under bakkenivå, fall ned og delte seg i tre delar. Sjå også side 18–19.

Faunakriminalitet / ulovleg eggssanking.

Statsadvokatane i Nordland har ilagt ei bot til ein person på 20 000 kroner for brot på naturmangfoldlova og forskrift om jakt- og fangsttider samt sanking av egg og dun for jaktseongene (2012–2017), jf. forskrift om fredning av Røstlandet naturreservat. Bota går ut på at han ulovleg sank minst 83 egg; 77 egg av arten fiskemåse og 6 egg av arten gråmåse og/eller svartbak. Se også side 12.

Ulovleg motorferdsel. Politimesteren i Hedmark har bøtelagt eit vindmøllefirma med 75 000 kroner for ulovleg motorferdsel med lastebil og personbil då dei skulle setje opp ei vindmålmast ved Kvitvola i Engerdal.

Naturmangfoldlova – laus hund.

Politi-meisteren i Oslo har bøtelagt ei oslokvinne med 30 000 kroner for at ho ved gjentekne høve ikkje hadde kontroll på hunden sin slik at han sprang fritt rundt på Store Herbern naturreservat i Oslo og jaga og forstyrta fuglar på stranda og i området langs vatnet. Dette var gjentekne brot på naturmangfoldlova og hundelova.

Arbeidsmiljø – Trøndelag. Veidekke Industri AS og eit gravefirma vart båtøtelagde for 1 000 000 kroner for brot på arbeidsmiljølova knytt til gravearbeid ved reetableringa av vegtraseen for E6 ved Rungstadvatnet i Steinkjer. Verksemdene skulle grave ut ustabile massar som vegen opphøveleg var lagd på, og erstatte desse med stabile massar lagde på fast grunn. Under gravearbeidet rasa grunn under ei av gravemaskinene, som vart liggjande under vatn, og maskinføraren drukna. Raset og arbeidsulykka avdekte ei rekkje manglar og sviktande planlegging og gjennomføring. Dagen før raset som førte til dødsfallet, hadde det vore to andre utglidingar og ras utan at desse vart registrerte som avvik og heller ikkje diskuterte i eit brakkemøte. Naudsynte tiltak vart ikkje iverksette.

frå Wikipedia

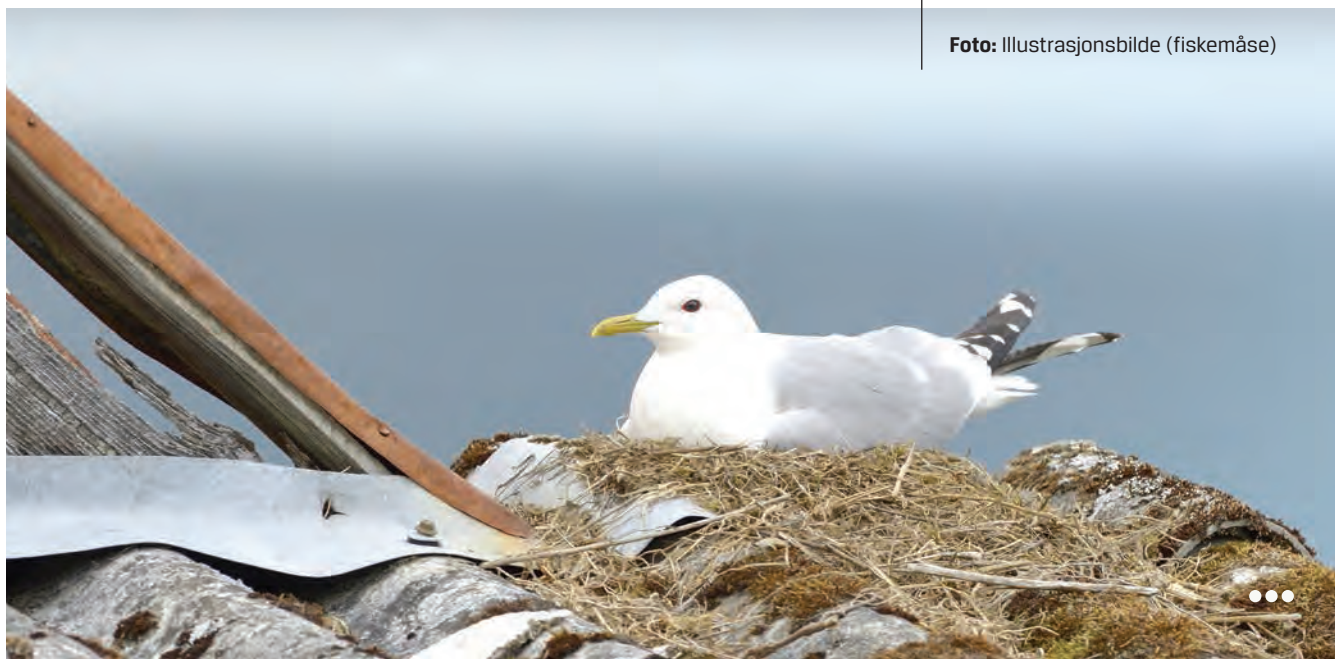
Fiskemåse

Fiskemåse (*Larus canus*) er ein fugl av måsefamilien (sjå bilde).

Dei vaksne fuglane har grå/gråsvart/svart overside, medan resten av kroppen er kvit. Beina er gulgrøne og med symjeføter. Dei har store spisse vengjer og flyt lett. Kjønnene er like. Ungfuglar har ein meir brunspetta fjørdrakt. Fiskemåsen er ikkje so stor med sine 40 cm og om lag 400 gram.

Rødlistestatus i Noreg: Nær truga.

Foto: Illustrasjonsbilde (fiskemåse)

Se den årlige kriminalstatistikken fra POD for alle områder her: https://www.poliit.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_2829.pdf.

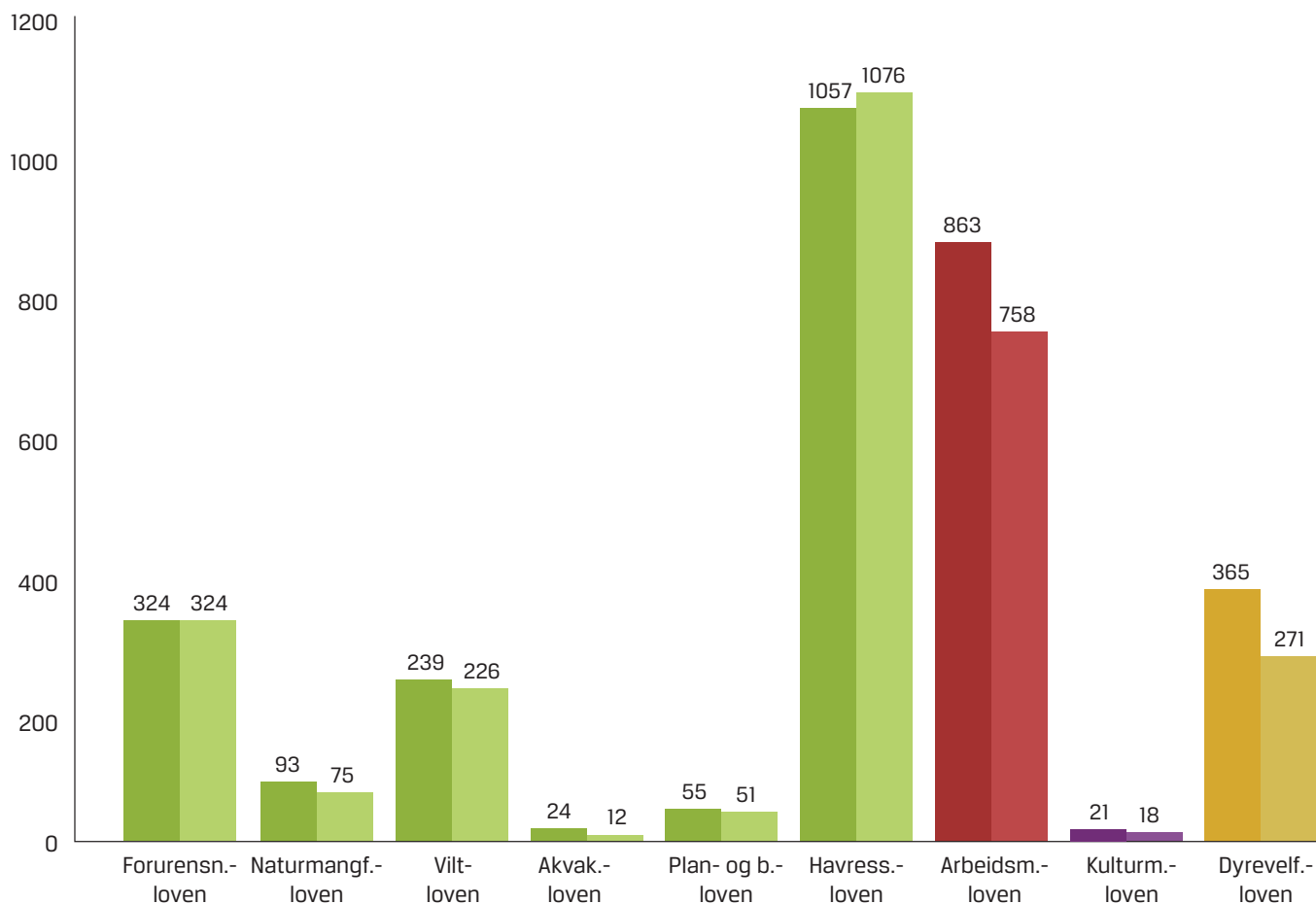
Miljøkrimstatistikk

Anmeldte miljøovertrедelser med strafferamme over tre måneder utgjorde i 2014 totalt 4497. Dette var en liten økning (cirka 1,3 %) i antall anmeldelser fra 4437 i 2013.

Politidirektoratet publiserte i januar den årlige kriminalstatistikken for alle områder. Miljøkriminalitet er omtalt i punkt 3.8. Kriminalitetsutviklingen har generelt vist

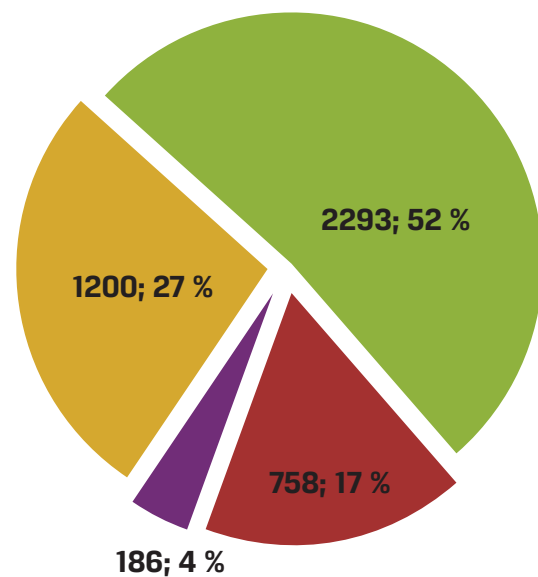
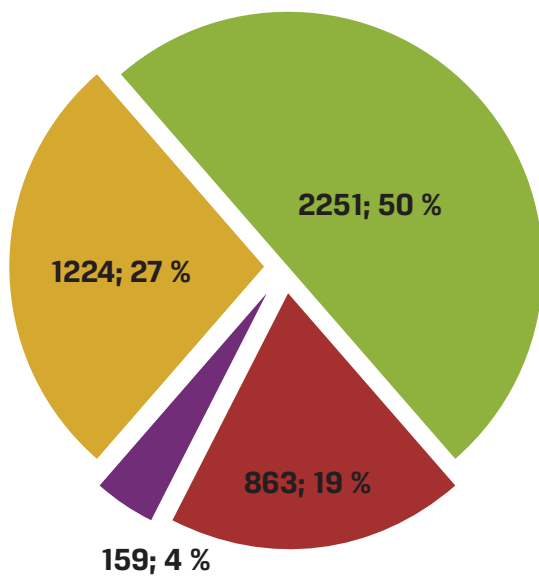
en nedadgående trend på cirka 6,2 %. På miljøkriminalitetsområdet har det imidlertid vært en økning i samlet antall anmeldelser med cirka 2 %.

2014/2013. Utvalg anmeldt miljøkriminalitet. Strafferamme mer enn 3 måneder.

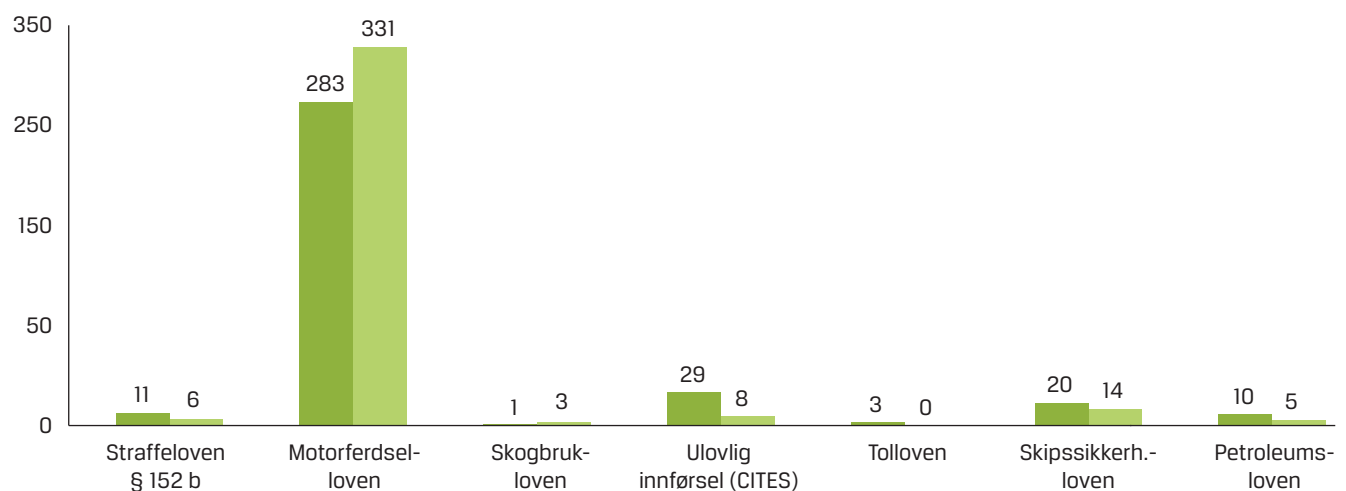

2014: Anmeldte overtredelser med mer enn 3 måneders strafferamme.

2013: Anmeldte overtredelser med mer enn 3 måneders strafferamme

2013/2014: Ytre miljø. I denne utgaven har vi fokusert mye av innholdet mot kriminalitet mot det ytre miljø (natur, fauna og forurensingskriminalitet.) Vi presenterer derfor også særskilte statistikk tall fra dette området hvor vi har inkludert overtredelser av blant annet motorferdselloven.

Om statistikken

Statistikken omfatter overtredelser for hele landet basert på registrerte anmeldelser hittil i år/fjor registrert i BL/STRASAK, rapport JUS065. Fra straffesaksregisteret er de anmeldelseskoder som omfatter miljøkriminalitet trukket ut og typefordelt innenfor de fire hovedkategoriene av miljøkriminalitet.

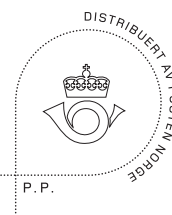
Miljøkriminalitet er dekket av cirka 45 lover/straffebestemmelser som oppstiller ulike

strafferammer. Straffebestemmelsene er lite egnet til å inndeles etter lovbruddskategoriene forbyttelse og forseelse. ØKOKRIM presenterer statistikken etter faktisk alvorlighetsgrad fordelt etter strafferamme over og under tre måneders fengsel.

Tallene i statistikken er sannsynligvis reelt sett noe høyere, da miljølovbrudd som blir anmeldt sammen med andre lovbrudd, ofte

ikke blir registrert med egen miljøkrimkode i STRASAK.

Liste med alle lover og kodegrupper for miljøkriminalitet i STRASAK finnes på Miljøkrims nettsider sammen med oversikt over straffebestemmelsene på miljøkriminalitetsområdet: http://www.okokrim.no/miljokrim/nor/tidligere-utgaver/3_desember_2014/miljokrimstatistikk.

NORGE

P.P.

Returadresse: ØKOKRIM, Pb. 8193 Dep, 0034 Oslo

Miljøkrimseminar 2015

ØKOKRIMS årlige miljøkrimseminar for politi og påtalemyndigheten blir i år arrangert tirsdag til torsdag 25.-27. august 2015. Denne gangen er stedet Ustedalen hotell på Geilo.

Program

Vi legger opp til et spennende program med både egne og eksterne foredragsholdere. Fullstending program kommer snart.

Påmeldingsfrist 19. juni

Påmelding skjer til til teamkonsulent Nina Norset Little:
nina.norset.little@politiet.no

Vi ber alle opplyse om navn, tittel, tjenestested, telefonnummer og e-post-adresse i påmeldingen.

ØKOKRIM

NESTE NUMMER

KOMMER HØSTEN 2015

www.miljokrim.no

